

**TABER
FABRIKKEN**

Ole Birk Olesen

TABER FABRIKKEN

*Hvordan velfærdsstaten opløste familier,
skabte en eksplosion i kriminaliteten,
ødelagde arbejdsmoralen og gjorde mange
andre sociale problemer større i løbet af dens
første 45 år.*

People'sPress

Taberfabrikken
© 2007 Ole Birk Olesen og People'sPress, København
Omslag: Imperiet
Tilrettelægning og sats: John Oversen
Grafer: Kirsten Sonne
ISBN: 978-87-7055-121-2
1. udgave, 2. oplag
Printed in Sweden 2007

Kopiering fra denne bog er kun tilladt i overensstemmelse med overenskomst mellem Undervisningsministeriet og Copy-Dan.
Enhver anden udnyttelse uden forlagets skriftlige samtykke er forbudt ifølge gældende dansk lov om ophavsret.
Undtaget herfra er korte uddrag til brug i anmeldelser.

People'sPress · Ørstedhus · Vester Farimagsgade 41 · DK-1606 København V
www.artpeople.dk

Indhold

Forord 7

Historien

Fra 200.000 til 900.000 10

En økonomisk revolution 19

Velfærdsstatens frontsoldater 31

Forudsigelserne 45

Konsekvenserne

Arbejdsmoral: Sulten ulv jager bedst 56

JESPER 67

Kriminalitet: Farlig er den, som intet har at miste 73

KEVIN 89

Familien: En god so synes bedst om sine egne grise 93

JEANETTE 105

Misbrug: Lediggang er roden til alt ondt 109

JAN 120

Negativ social arv: Som de gamle sjunge,

fløjter de unge 124

KIA 138

Indvandrere: Overdreven omsorg er som reb om

hænderne 142

HOMA 153

Afslutning 157

Forord

ET SAMFUND SKAL bedømmes på, hvordan det behandler sine svageste medlemmer. Ja, selvfølgelig.

Men det skal også bedømmes på, hvor mange svage det skaber. Et samfund, der forkrøbler sine medlemmer eller udelukker store grupper fra at bruge deres givne evner, hvorefter det tager sig rigtig godt af dem, er naturligvis ikke noget at råbe hurra for. Hellere et samfund som fremelsker sine medlemmers styrker og så tager sig af dem, der trods alle muligheder ikke er i stand til at klare tilværelsen på egen hånd. Det må være idealet.

For 45 år siden begyndte danske politikere at arbejde på et helt nyt politisk system i Danmark med det erklærede formål, at det *både* skulle tage sig af de svageste *og* gøre flere end hidtil i stand til at klare sig selv. De kaldte systemet *Velfærdsstaten*, og den blev gennem 60'erne og 70'erne opbygget uden nogen nævneværdig modstand. Hvordan skulle man også kunne have noget imod dette fine ideal.

Men som årene gik, lagde vore politikere stadig mindre vægt på idealet om selvforsørgelse. Måske fordi de ikke ville udstille deres egen indsats som en fiasko, for virkeligheden udviklede sig helt modsat hensigten: antallet af personer, som angiveligt var for svage til at forsørge sig selv, bare voksede og voksede, voksede og voksede.

Det samme gjorde en række andre sociale problemer, som velfærdsstaten ifølge dens fortalere også skulle have gjort mindre. Kriminaliteten eksploderede, mange flere familier blev opløst, og alkohol- og stofmisbruget satte hvert år nye rekorder. En ny generation af utilpassede børn og unge med meget lille respekt for de mest

grundlæggende normer i samfundet dukkede op, og fra udlandet kom et helt uforudset problem til Danmark: store grupper af flygtninge og indvandrere som blev en ny underklasse i landet, fordi de kun i meget begrænset omfang fandt arbejde.

Gør din pligt, kræv din ret, sagde velfærdsstatens fædre. Men hos de efterfølgende generationer, som med velfærdsstaten fik mulighed for at kræve uden at gøre noget til gengæld, bredte den tanke sig, at arbejdet ikke længere er en pligt. I dag gider mange danskere slet ikke arbejde, medmindre arbejdet i sig selv er underholdende. Lønnen er ikke nok, for penge kan man få af det offentlige uden at gøre noget til gengæld.

Danmark er fortsat et dejligt land at leve i – især for os hjemmeføddinge, som aldrig har prøvet andet – men på en del områder er det gået ned ad bakke i de 45 år, hvor danskerne har levet med velfærdsstaten.

I denne bog har jeg samlet de statistikker, som belyser udviklingen, og jeg analyserer velfærdsstatens medansvar for, at det er gået, som det er gået. Jeg hævder ikke, at velfærdsstaten bærer det fulde ansvar for, at de væsentlige sociale problemer, som behandles i bogen, er blevet større. Andre faktorer kan også spille ind, men jeg argumenterer for, at velfærdsstaten har et medansvar – ofte forekommer det endda som et hovedansvar, selvom det ikke er muligt at sætte procenter på.

Det er ikke en gratis omgang, at hver fjerde dansker i den arbejdsdygtige alder er uden arbejde. Det er et enormt socialt, kulturelt og økonomisk problem for Danmark. Velfærdsstaten er ikke, som mange ellers tror, løsningen på det problem. Velfærdsstaten er selve årsagen til, at vi overhovedet står med problemet.

Bogen indeholder interviews med Jesper, Kevin, Jeanette, Jan, Kia og Homa. De optræder alle med deres korrekte fornavn, men deres efternavn er ikke med, for det gør hverken fra eller til i forhold til deres historie, og flere af dem ville helst have det sådan. Alle på nær én lever et liv på velfærdsstatens overførselsindkomster, men

hvorfor egentlig? Er der nogen grund til det? Bliver deres liv bedre af det?

Kia er nok den af de interviewede, som har haft de hårdeste vilkår i livet, men alligevel er netop hun undtagelsen, der dagligt passer sit arbejde i hjemmeplejen i Gentofte Kommune. Et spørgsmål om indstilling? Det ser sådan ud, i hvert fald er det Kia, der siger: “Det nytter ikke noget bare at støtte sig op ad andre, man skal også selv gøre noget – det er den måde, man kommer videre på.”

Denne bog var formentlig aldrig blevet til noget, hvis jeg ikke i arbejdsprocessen havde fået økonomisk støtte fra Saxo Bank, personificeret ved stifterne, ejerne og direktørerne Lars Seier Christensen og Kim Fournais. De sørgede for, at jeg fortsat kunne yde mit bidrag til familiehusholdningen, selvom jeg i fire måneder havde ulønnet orlov fra min arbejdsplads for at lave research til bogen og skrive den. Det krævede kun en halv times møde med Lars og Kim på firmaadressen i Gentofte, før de besluttede at skyde penge i projektet. De skal derfor have en helt særlig tak, både fordi de havde tillid til, at jeg kunne få en bog ud af ideen, og fordi de fandt ideen værd at støtte.

David Karsbøl, cand. polit. og ansat i Saxo Bank, skal også have tak, fordi han turde præsentere min bogidé og senere mig for sine chefer. Endvidere skal han have æren for bogens titel, for det var ham, der fandt på den.

Endelig vil jeg sige tak til min bror, Lasse Birk Olesen, som beredvilligt har stået på spring, hver eneste gang mine evner med regneark og udformning af grafer på baggrund af lange talkolonner fra Danmarks Statistik ikke har slået til.

Ole Birk Olesen, Vanløse, maj 2007

Fra 200.000 til 900.000

I RØMERSGADE I det centrale København ligger Arbejdermuseet. Museet specialiserer sig i udstillinger om danske arbejderes liv gennem tiderne, og på første sal træder man ind i et Danmark, som det var i 50'erne.

Det er en tid præget af optimisme oven på krigsårenes rationeringsamfund. En film på udstillingen fortæller, at de første supermarkeder er dukket op. Her går husmoderen ind og vælger mellem et bredt sortiment af varer, og hun tager selv, hvad hun har brug for. Det er ikke som hos den gamle købmand, hvor han møjsommeligt må hente hver en ting fra sine hylder til disken. Supermarkederne introducerer som noget nyt begrebet "impulskøb", altså at man pludselig får lyst til at købe en vare, som man slet ikke har nedskrevet på sin huskeseddel.

I entreprenørfaget har man taget nye byggemetoder i brug, beretter en anden film. De bruges ude i forstæderne til at opføre moderne boligblokke med lejligheder, der er store og lyse og har eget bad.

I en butiksrude kan man se, at der er kommet spolebåndoptagere til Danmark og musik af den unge og vovede amerikanske musiker Elvis Presley. Et blad spørger i en overskrift, "Hvem var tv-kigger nummer 50.000?", for tv er også så småt på vej ud i de danske hjem, men er stadig ikke allemandseje.

Når børnene ikke er i skole, leger de f.eks. med hoolahopring eller står på rulleskøjter. Rulleskøjterne påspændes skoene med røde læderremme med snører i, og hvis man løsner en skrue kan man justere dem i længden, så de kan bruges i mange år og både af familiens små og store børn.

Arbejderfamiliens forældre skal også have lov at more sig. I deres ferie tager de på telttur. Teltet er af lærred, teltstængerne af træ og klapstolene er uden ryglæn. Men luften er frisk!

Den typiske arbejderfamilies hjem er stadig en treværelses lejlighed uden bad og toilet. Tandbørster, barbergrej og zinkbalje til etagevask står i køkkenet. Familiens tre børn deler et værelse, hvor de to ældste sover i en køjeseng, mens den mindste har sin egen lille seng, som kan trækkes ud, når hun bliver større.

I stuen er der radio, men ikke noget tv. På spisebordet ligger et eksemplar af "Sy selv – flittige hænders håndbog", for hvis man kan lave sit eget tøj, så er der penge at spare. En del af stuen er indrettet med spejl, hårtørrer og et skuffedarium med forskellige varianter af curlere, for moderen arbejder som frisør i hjemmet.

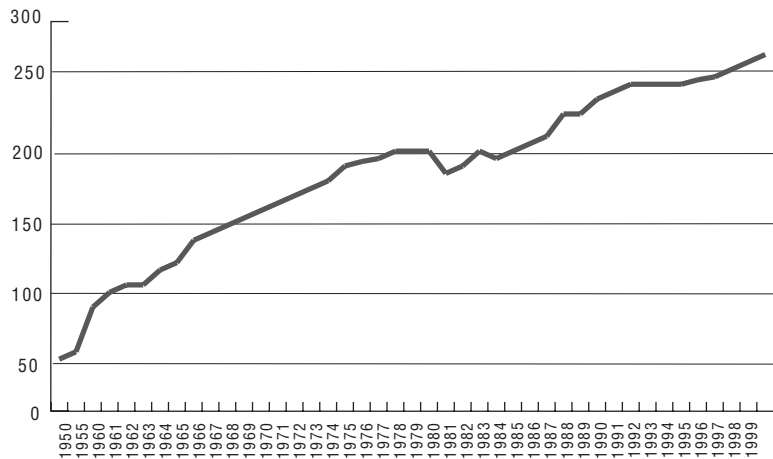
Bevæger man sig fra Arbejdermuseets første sal til tredje sal, så kan man besigtige udstillingen "Folkets århundrede". Her ser man kontrasten mellem 50ernes optimistiske, men stadig ganske sparsomme levevis, og tilstandene i Danmark i dag.

Bag en rude har museet opbygget et udsnit af en stue fra et typisk dansk nutidshjem. Stuen er domineret af forbrug. Man ser souvenirs fra beboernes udlandsrejser, der ligger flybilletter til Thailand og den kommende sæsons skikatalog er allerede bestilt hjem. På reolen står samtlige afsnit af Matador og et indrammet billede af en lille hund. På en anden hylde ligger dens stamtavle. En indkøbspose bugner af økologisk letmælk, kartoffelskiver fra Danefrost som er lige til at putte i ovnen, chips fra Kims og Marabou-chokolade. Det lader til at være sønnen i huset, som skal på skiferie, for i stuen finder man også "Luksus Freestyle Magazine", som henvender sig til unge snowboardere.

Hunden er for øvrigt en pekingeser.

Overdriver Arbejdermuseet kontrasten mellem livet i 50erne og livet i dag? Lidt måske, men det er sikkert kun for at fremme forståelsen, for de nøgne tal viser, at velstandsudviklingen virkelig har været meget markant. Reallønnen per beskæftiget var i år 2000 næsten tre gange højere, end den var i 1955.

Reallønsudviklingen fra 1950 til 2000 (indekseret, 1955=100).

Kilde: Kombination af oplysninger fra Torben Krogh, "Ved statens ror", side 56 og Danmarks Statistik, "50-års oversigten", side 22.

De forbrugsgoder, som en almindelig dansk lønmodtager kunne købe for sin løn i 1955, kan en tilsvarende almindelig lønmodtager i dag købe tre gange så meget af. Aldrig nogensinde i Danmarkshistorien har det været så nemt at forsørge sig selv, som det er i dag. Den levestandard, som i 1955 skabte optimisme og blev regnet for flot, kan i dag opretholdes af en gennemsnitlig lønmodtager ved at arbejde 12 timer om ugen.

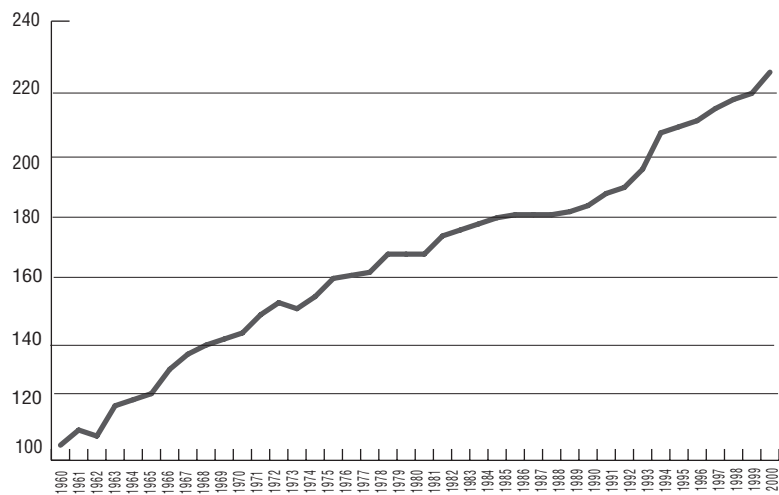
Udviklingen skyldes en eksplosion i arbejdskraftens produktivitet. Hvis en dansk industriarbejder i 1960 kunne producere værdier for 100 kroner i løbet af en time, så kunne hans kollega i år 2000 producere værdier for 317 kroner i timen.

Årsagen er ikke, at danske lønmodtagere i dag arbejder hårdere end dengang, tværtimod faktisk¹, men at produktionen er blevet så meget mere effektiv i kraft af nye produktionsmetoder og nye investeringer i produktionsapparatet – bl.a. i maskiner som man slet ikke havde opfundet i 1955. Når en dansk lønmodtager gik på arbejde i år 2000, så havde arbejdsgiverne investeret dobbelt så meget i

¹ Reallønsudviklingen er opgjort på månedslønnen. Den er steget markant til trods for, at arbejdstiden er faldet med omkring en tredjedel de seneste 50 år.

det produktionsapparat, han benyttede, som de havde i 1966². Det er den primære grund til, at udbyttet af en arbejdstime er så meget større i dag, og det er derfor, at lønnen er steget tilsvarende.

Produktivitetsudviklingen i Danmark for alle erhverv (indekseret, 1960=100).

Kilde: Danmarks Statistik (2001), "50-års oversigten", side 20.

For alle befolkningsgrupper er det en fantastisk og glædelig udvikling. Den almindelige lønmodtager oplever en materiel tryghed og bekvemmelighed, som for 50 år siden kun var forbeholdt de rigeste danskere. Men mindst lige så interessant: danskere, som for 50 år siden havde problemer med at forsørge sig selv, fordi deres arbejdskraft af den ene eller den anden grund ikke var særlig værdifuld, burde i dag have meget nemmere ved at leve et værdigt liv på egne præmisser.

Har man i dag en fysisk eller en mental skavank, der gør, at man kun kan arbejde halvt så effektivt eller halvt så lang tid som den gennemsnitlige lønmodtager, så er ens arbejdskraft stadig værdifuld nok til, at den kan oppebære en realløn, der ligger 50 procent over niveauet for den gennemsnitlige, fuldtidsarbejdende lønmodtager i 1955.

² Danmarks Statistik (2001), "50-års oversigten", side 23.

Vi lever altså i en tid, hvor kun de allersvageste burde have behov for økonomisk understøttelse fra det omgivende samfund for at kunne opretholde en acceptabel levestandard. Alle andre burde kunne sikre sig selv tag over hovedet, smør på brødet og sågar en årlig ferierejse – uden at skulle sove i telt – ved blot at yde en indsats med de evner, som de nu engang er i besiddelse af.

Hvis et fremsynet menneske i 1955 havde forudset, at reallønnen ville udvikle sig på den måde – lad os lege, at man dengang havde haft fremtidsforskere, og at de oven i købet kunne spå rigtigt – så ville politikere, økonomer, meningsdannere såvel som lægmænd kun kunne drage én lære af det: antallet af personer i den arbejdsdygtige alder, som på daværende tidspunkt modtog indkomsterstøttende pengeoverførsler fra det offentlige, ville gradvis *falde*. Sådan måtte det nødvendigvis gå, når denne fantastiske udvikling blev omsat fra spådom til skinbarlig virkelighed. Jo nemmere det i fremtiden ville blive at forsørge sig selv, jo færre ville have behov for at gå den tunge gang til socialforsorgen og bede om hjælp.

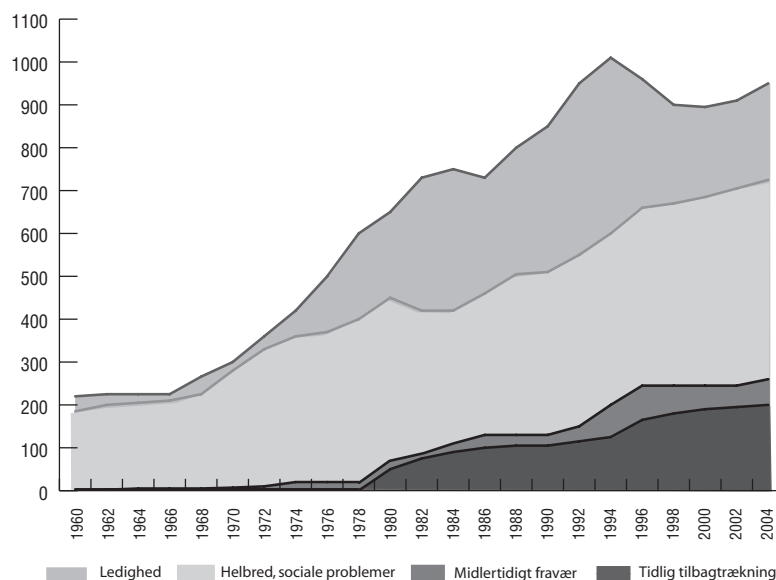
Det gik mildest talt ikke, som man dengang kunne have forventet. I 1960 blev 217.000 danskere i den arbejdsdygtige alder forsørget af det offentlige. 44 år senere, i 2004, var tallet steget med 322 procent til 916.000 personer³. Vel at mærke i en periode hvor befolkningen kun voksede med 12 procent⁴.

Sideløbende med den eksplosive udvikling i økonomien er der sket en lige så eksplosiv udvikling i antallet af danskere, som ikke ser sig i stand til at klare sig selv, selvom de er i den arbejdsdygtige alder. Og som får medhold i det fra et socialvæsen, der velvilligt overtager ansvaret for forsørgelsen.

³ De godt 200.000 SU-modtagere, hvoraf et ukendt antal ville være på en anden overførselsindkomst, hvis de ikke var blevet henvist til foreløbigt ophold på en uddannelsesinstitution som en betingelse for deres fortsatte offentlige forsørgelse, er ikke regnet med. Det samme er tilfældet med to årgange af danskere på overførselsindkomst, som fra 2004 fik adgang til folkepension, da pensionsalderen blev sænket fra 67 til 65 år, hvorefter de ikke længere henregnes til at være i den arbejdsdygtige alder.

⁴ Danmarks Statistik, Statistikbanken.

Udviklingen i antal helårspersoner i den arbejdsdygtige alder, som modtager indkomsterstøttende ydelser fra det offentlige (i tusinder).

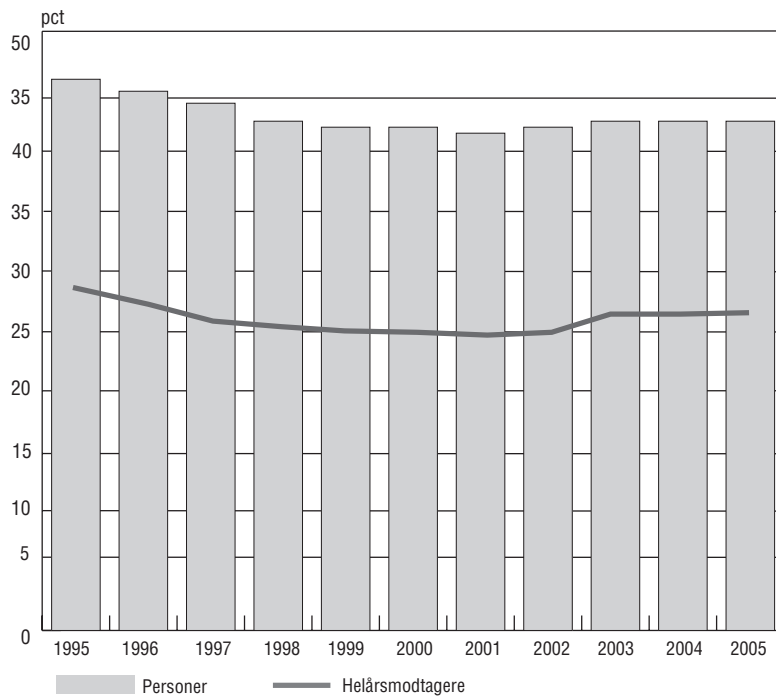

Kilde: Velfærdskommissionen (2006) "Fremtidens velfærd – vores valg", side 73.

I første halvdel af 60'erne lå antallet af offentligt forsørgede ellers ret stabilt på omkring 220.000, men fra 1966 og frem forværredes danskernes registrerede evne til at arbejde for føden meget markant. Da oliekrisen i 1973 førte til stigende ledighedstal i Danmark, var de offentligt forsørgedes antal allerede forinden blevet fordoblet, selvom ledigheden i perioden var ret konstant på et meget lavt niveau. Med oliekrisen i 70'erne og den efterfølgende lavkonjunktur i firserne steg ledigheden imidlertid kraftigt, og det samme gjorde antallet af offentligt forsørgede.

Da konjunkturerne i midten af 90'erne blev gode igen, oplevede Danmark kun et meget lille fald i antal modtagere af passiv forsørgelse i den arbejdsdygtige alder. Det samme gælder for den nyeste højkonjunktur fra 2004 og frem.

Befolkningsandelen af de 18-66-årige med indkomsterstattende ydelse.

Kilde: Danmarks Statistik, Nyt fra Danmarks Statistik (juli 2006), "Andelen på overførselsindkomst har bidt sig fast".

Baseret på de hidtidige erfaringer kan det konkluderes, at vi har skabt en samfundsmodel, som i dårlige tider fører til, at markant flere vurderes som ude af stand til at forsørge sig selv, mens der i gode tider ikke bliver tilsvarende færre.

Hvis Danmark om nogle år ryger ind i en ny og langvarig lavkonjunktur, så må vi forvente, at der igen bliver flere modtagere af overførselsindkomst, og der findes ikke noget magisk loft ved en million mennesker. Den model, som i løbet af 70'erne kunne forøge de offentligt forsørgedes antal med næsten 300.000 personer, er ikke på afgørende punkter ændret. Der er ingen grund til at tro, at det ikke skulle kunne ske igen.

Hvad er årsagen? Hvilke mekanismer i vores samfundsmodel gør, at et voksende antal danskere tilsyneladende ikke er i stand til ved egen indsats at skabe de materielle forudsætninger for et trygt og ordentligt liv, samtidig med at det økonomiske udbytte ved at gå på arbejde ellers er blevet større og større?

Den populære forklaring på venstrefløjens giver kapitalismen og dens internationale variant, globaliseringen, skylden.

“Der er en global konkurrence, som stiller stadig større krav om effektivitet i virksomhederne. Da jeg gik ud af skolen i starten af 60'erne i en lille jysk by, da kunne man gå ud efter syvende klasse og få arbejde hos den lokale håndværker og en læreplads bagefter. Var man ældre, så kunne man få et fejejob. Der var plads til alle, men masser af de jobs er i dag rationaliseret væk. Det skyldes benhård konkurrence, og det betyder, at nogle mennesker bliver tabt bag af vognen,” har SFs daværende partiformand, Holger K. Nielsen, f.eks. sagt⁵.

Men den populære forklaring er ikke den rigtige forklaring, hvis man spørger sagkundskaben. Rationaliseringer i erhvervslivet fører, som vist tidligere i kapitlet, til højere realløn for de beskæftigede. Og en højere realløn betyder, at der pludselig er overskud til at købe varer og serviceydelser, som der ikke tidligere var penge til. Hvem vil ikke gerne have lidt ekstra hjælp i hjemmet, hvis man får råd? Og hvilken arbejdsgiver kan ikke pege på arbejdsopgaver i virksomheden, som trænger til at blive udført?

I takt med at danskerne er blevet rigere og rigere er der opstået masser af jobs, som ikke tidligere fandtes, især i servicesektoren. For 50 år siden lærte børn at lappe deres cykel selv – hvem gør det i dag? For 50 år siden lavede man næsten al sin mad selv – i dag er den ofte præfabrikeret, eller man henter den som takeaway-mad. For 50 år siden var det kun overklassen, der ikke selv gjorde rent i eget hjem – i dag er det helt normalt at have rengøringshjælp i middelklassen.

Som påpeget af økonomiprofessor og overvismand Peter Birch Sørensen:

“Produktivitetsfremskridt fremkaldt af ny teknik giver [...] grund-

⁵ Berlingske Tidende (7/5-2004), “Holger K: Sådan er kapitalismen”.

lag for højere realløn og åbner ofte for nye profitable investeringsmuligheder. Når den højere realløn og de nye investeringsmuligheder omsættes i højere efterspørgsel efter varer og tjenester til forbrug og investering, vil de tekniske fremskridt som regel føre til en højere samlet produktion og ikke til arbejdsløshed. Den historiske erfaring fra Danmark og andre rige lande er således, at produktivitsfremskridt i det lange løb fører til højere realindkomst og ikke til lavere beskæftigelse.”⁶

Man behøver egentlig ikke at tænke så meget over det for at indse, at det ikke er produktivitsstigninger, som har skabt den enorme gruppe af offentligt forsørgede. Når alt kommer til alt, så består menneskehedens historie af en endeløs række af nye opfindelser, som har gjort os i stand til at bruge mindre tid på at producere flere goder, men aldrig før har det ført til, at en fjerdedel af en befolkning i den arbejdsduelige alder pludselig blev permanent ude af stand til at forsørge sig selv.

Tværtimod har det tidligere ført til, at stadig flere kunne forsørge sig selv. I år 1900 rakte produktiviteten i Danmark kun til at opretholde livet for 2,4 millioner danskere på et meget spartansk niveau. I 1955 var befolkningstallet allerede fordoblet, men alligevel kunne danskerne leve et materielt meget rigere liv. Det lod sig gøre takket være produktivitsstigninger – ikke på trods af.

At danskerne i anden halvdel af det 20. århundrede er blevet stadig mere produktive er altså ikke noget nyt. Sådan har udviklingen altid været.

Det nye, det som Danmark ikke tidligere har oplevet, er, at der siden 50erne er blevet opbygget en velfærdsstat, som markant har forøget danskernes mulighed for at opretholde et materielt betrygende liv – uden at arbejde for det.

⁶ Peter Birch Sørensen, “En rigere fremtid”, kronik i Information, den 8. oktober 1998.

En økonomisk revolution

HVAD SKETE DER i de år, hvor så mange hidtil arbejdsføre danskere pludselig blev klassificeret som svage og ude af stand til at forsørge sig selv?

Baggrunden er i hvert fald ikke, at danskernes helbred blev dårligere efter 1960, for den gennemsnitlige levetid i Danmark fortsatte med at stige, som den også havde gjort det i årtierne forud. I dag lever danske kvinder fem år længere, end de gjorde dengang, og mændene lever fire år længere⁷.

Årsagen er heller ikke, at arbejdslivet blev stadig hårdere at deltage i, og at flere derfor blev nedslidte. Der skete lige det modsatte, mange fysisk krævende arbejdsprocesser blev gjort nemmere med nye maskiner, og arbejdstiden blev sat væsentligt ned – fra næsten 2.100 timer årligt i 1960 til cirka 1.550 timer i vore dage⁸.

Baggrunden er altså ikke, at et rå kapitalistisk arbejdsmarked gjorde stadig mere hensynsløse indhug i danskernes fysiske velbefindende, så flere og flere til sidst ikke havde andre muligheder end at opgive enhver tilknytning til arbejdsmarkedet.

Forklaringen findes derimod i de politiske beslutninger, som blev truffet i 60ernes og 70ernes Danmark. Landets politiske system blev i de år ændret så markant, at det uden overdrivelse kan kaldes en revolution med store politiske og kulturelle konsekvenser.

Helt frem til 70erne var Danmark et af verdens mest liberale lande. Den offentlige sektor var lille, skatterne var små, og et liv som

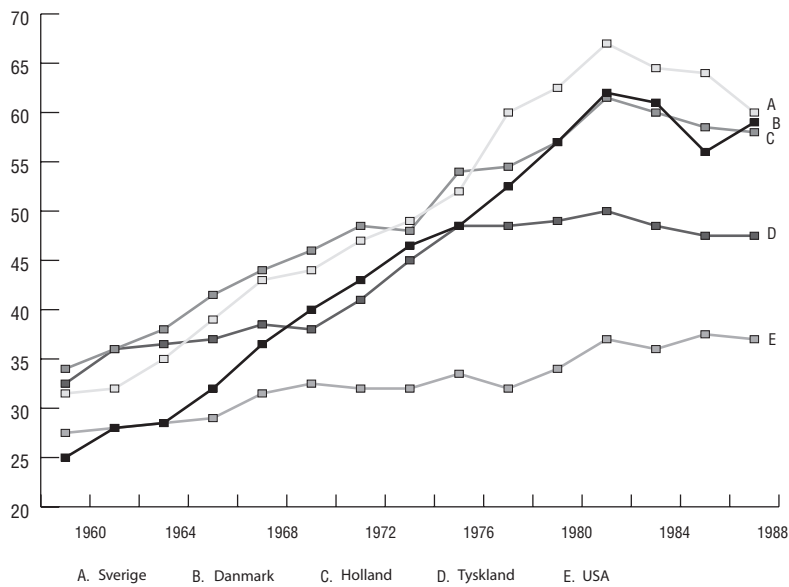
⁷ Velfærdskommissionen (2004), "Fremtidens velfærd kommer ikke af sig selv", side 251.

⁸ Velfærdskommissionen (2005), "Teknisk analyserapport - Befolkningsudvikling, velstands-dilemma og makroøkonomiske strategier", side 20.

offentligt forsørget var noget, som lå de fleste danskere fjernt. Dels fordi det var sværere end i dag at få tilkendt en overførselsindkomst, og fordi pengene var færre, dels fordi den almindelige meningsfordømmelse af personer, som unødvendigt lå skatteborgerne til last, var hårdtslående.

I 1960 lå de offentlige udgifter i Danmark på lige under 25 procent af bruttonationalproduktet. Selv i USA havde det offentlige med 27 procent af BNP flere penge at bruge af, og i lande som Tyskland, Holland, Storbritannien, Frankrig og Sverige var der afsat mellem 31 og 35 procent af BNP til det offentlige apparat. Danmark var, hvad journalister, meningsdannere og politikere i dag kalder et "ultraliberalt" land.

Offentlige udgifter i procent af BNP i udvalgte lande.

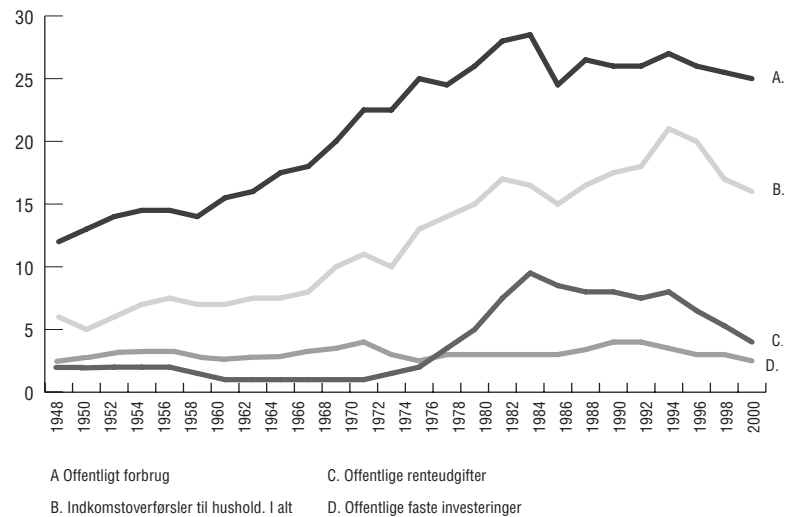
Kilde: Jørgen Goul Andersen og Peter Munk Christiansen (1991), "Skatter uden velfærd", side 29.

Det var ikke, fordi der ikke var penge at bruge af dengang, tværtimod, for Danmark var sammenlignet med andre lande rigere end i dag. I 1960 havde Danmark et købekraftkorrigeret BNP per indbygger, som var på 89 procent af USAs. I 2004 lå det kun på 76 procent. I 1960 var danskerne rigere end canadierne, australierne, irerne og folk fra Singapore. I 2004 var vi fattigere⁹.

Men fra midten af 60'erne og frem gik det pludselig meget, meget stærkt med udbygningen af velfærdsstaten i Danmark. Allerede i 1974 var de offentlige udgifter steget til 40 procent af BNP. USA, Frankrig og Tyskland var overhalet og senere måtte også Holland se sig slået. Kun Sverige kunne endnu følge med.

En lille brøkdel af de mange penge blev investeret i nye veje, broer, skoler, sygehuse, plejehjem og lignende. De store summer blev derimod brugt på at fordoble det offentlige forbrugs andel af den løbende produktion i Danmark og at tredoble overførselsindkomsternes andel. Udgifterne til offentligt forbrug og overførselsindkomster udgjorde i 1960 18 procent af BNP – i 1980 var de steget til 43 procent.

Offentlige udgifter i Danmark over tid i procent af BNP.

Kilde: Danmarks Statistik (2001), "50-års oversigten", side 32.

⁹ Robert J. Barro 2006, "Tax Reform and Economic Growth", side 9.

Sammen med udgifterne steg selvfølgelig også skatterne. Danmark gik fra at være et af den vestlige verdens lavest beskattede lande med et skattetryk i 1960 på 26 procent af BNP til 44 procent i 1980. Det var især skatten på arbejde der steg – fra 12 procent af BNP i 1960 til 25 procent i 1980. Disse massive skattestigninger, som blev gennemført i løbet af blot 20 år, var endda for små i forhold til udgifterne. Fra midten af 70erne til midten af 80erne lånte staten så mange penge, at renteudgifternes andel af BNP syvdobledes, før gælden i midten af firserne igen faldt, og da var skattetrykket på 50 procent, altså dobbelt op sammenlignet med forholdene blot 25 år tidligere¹⁰.

Sådan en udvikling måtte naturligvis få indflydelse på danskeres adfærd. Det, der skete, var jo, at man flyttede meget store beløb fra den private sektor, hvor penge i al væsentlighed fordeles efter indsats – jo dygtigere og jo mere flittig man er, jo mere belønnes man – til den offentlige sektor, hvor uddelingskriterierne udtrykkeligt ikke tager udgangspunkt i borgernes indsats, men alene i deres politisk definerede behov.

Hovedprincippet i det danske samfund var før velfærdsstaten, at man skulle yde, før man kunne nyde, men nu blev halvdelen af samfundets produktion ret pludseligt uddelt med det mål, at sammenhængen mellem indsats og belønning skulle ophæves. Som historikeren Henrik Jensen har formuleret det:

“Alle sociale goder tilkommer alle, dvs. mig, det er ikke længere noget, som er reserveret dem som vil tilpasse sig og opfylde deres forpligtelser over for samfundet.”¹¹

Netop dette princip blev fremhævet som det særlig fine ved det nye system, og når det gjaldt overførselsindkomsterne var det ligefrem et krav, at man ikke måtte yde en produktiv indsats for at få del i de mange nye penge. Og der var vitterlig mange flere penge at undlade at arbejde for.

Fra 1960 til 1970 næsten tredobledes udgifterne til overførselsindkomster i Danmark fra 32 milliarder kroner til 86 milliarder

¹⁰ Danmarks Statistik (2001), “50-års oversigten”, side 31-32.

¹¹ Henrik Jensen (1998), “Ofrets århundrede”, side 30.

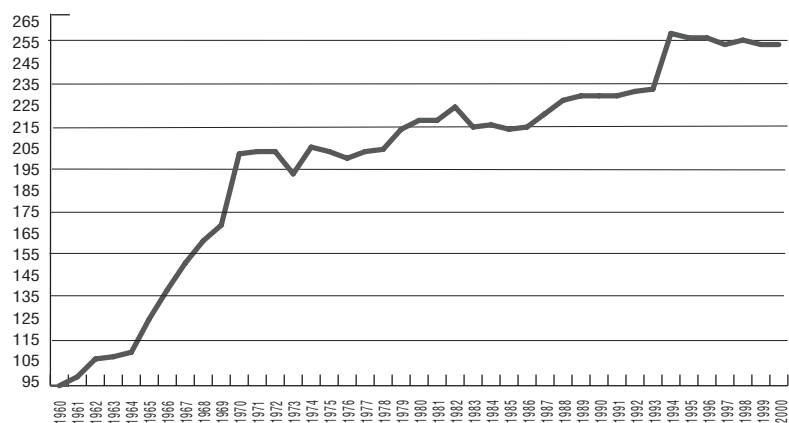
kroner i faste priser¹². Men i samme periode steg antallet af offentligt forsørgede inklusive folkepensionister faktisk kun med 32 procent¹³.

Hvis der før stod 10 heste ved truget, så var der nu 13, men truget var altså tre gange så stort, så der var meget mere foder per hest.

I 1960 modtog den gennemsnitlige dansker på offentlig forsørgelse 52.600 kroner i 2005-priser årligt, men allerede i 1970 var det beløb steget eksplosivt til 106.500 kroner. Det svarer til en indtægtsfremgang på 102 procent. Som offentligt forsørget kunne man altså i 1970 købe dobbelt så mange goder for sin indkomst, som man kunne i 1960.

Og udviklingen fortsatte i de kommende årtier, men dog ikke med nær samme hastighed. I 70'erne oplevede de offentligt forsørgede en indtægtsfremgang på 7 procent, i 80'erne var den på 5 procent og i 90'erne på 10 procent. I år 2000 havde den gennemsnitlige modtager af overførselsindkomst en indtægt på 133.000 kroner

Indekseret indtægtsudvikling for den gennemsnitlige modtager af overførselsindkomst, 1960=100.

Kilde: Baggrundstal fra Danmarks Statistik (2001), "50-års oversigten" og Velfærdskommissionen (2006), "Fremtidens velfærd – vores valg", side 73.

¹² 2005-priser. Baggrundstal fra Danmarks Statistik (2001), "50-års oversigten".

¹³ Velfærdskommissionen (2006), "Fremtidens velfærd – vores valg", side 73

årligt og kunne for de penge købe 2,5 gange så mange forbrugsgoder som en lignende dansker i 1960.

Baggrunden for den kraftige stigning af de offentligt forsørgedes indtægter i løbet af 60'erne var en række politiske beslutninger, som blev gennemført af især periodens socialdemokratiske regeringer.

En af de mest skelsættende beslutninger var den nye forsorgslov fra 1961, hvor et helt nyt princip for uddeling af penge fra socialforsorgen vandt indpas: man skulle ikke længere sikre mennesker uden arbejde et minimum at leve for, men i stedet give dem en midlertidig levestandard, som ikke lå langt under deres hidtidige arbejds løn. *Indkomstbortfaldsprincippet*, blev det døbt.

Forsorgsloven skelnede mellem hjælp ved trang i almindelighed og udvidet hjælp. Den udvidede hjælp kunne ydes efter lempelige regler end den trangsbestemte, så modtagerens levevilkår kunne opretholdes inden for rimelige grænser, indtil erhvervsevnen var genoprettet¹⁴.

Til at begynde med gjaldt disse mere rundhændede regler kun for udvalgte grupper som tuberkulose- og polioramte, værnepligtige, civilbefolkningen i krigstilfælde og som en overgangshjælp til fraskilte og fraseparerede mødre. Alle andre måtte nøjes med den lavere hjælp til trængende i almindelighed, som ikke måtte overstige 85 procent af datidens folkepension¹⁵.

Men som økonomisk historiker m.m. Henrik Christoffersen skriver: "Gennem 1960'erne skete der en glidning, således at stadig flere fik adgang til udvidet hjælp"¹⁶. Stadig flere offentligt forsørgede blev altså omfattet af indkomstbortfaldsprincippet, som skulle sikre dem en indkomst, der ikke lå væsentligt under en arbejdsindkomst. Og stadig flere blev dermed en del af den problemstilling, som man i nutiden forsøger at løse, når der tales om, at "det skal kunne betale sig at arbejde."

Processen blev dog først ført helt til ende med bistsandsloven,

¹⁴ Bo Antonsen (2001) i "Festskrift i anledning af Socialministeriets 75 års jubilæum 2001", side 102.

¹⁵ Trine Buchhave (2005), "Den lille socialreform og de socialpolitiske strategier fra 1956 til 1961", side 80.

¹⁶ Henrik Christoffersen (1984), "Dansk velfærdspolitik efter 1945", side 52.

som trådte i kraft i 1976. Herefter skelnede man ikke længere mellem almindelig og udvidet hjælp, og man gjorde ikke som før forskel på mennesker, afhængig af om de selvforskyldt eller uforskyldt var kommet i social nød.

“Med bistandsloven gik vi over til at se på behovet for hjælp og var fuldstændig ligeglade med årsagen til hjælp,” siger Simon Thorbek, lektor i socialret ved Den Sociale Højskole i København¹⁷.

Alle skulle herefter sikres mod social nedtur, uanset hvor meget de selv var årsag til den. Som der stod i bistandslovens paragraf 37, stykke 1:

“Når en person på grund af sygdom, svangerskab og fødsel, svigtende arbejdsmuligheder, ophør af samliv med ægtefællen, aftjening af værnepligt eller andre ændringer i sine forhold i en begrænset tid er afskåret fra at skaffe det fornødne til sit eget eller familiens underhold, ydes der af det offentlige en sådan hjælp, at det modvirkes, at pågældendes og familiens hidtidige levevilkår i væsentlig grad forringes.”

En dagpengereform fra 1967 havde også betydning. Reformen hævede arbejdsløshedsdagpengene for enlige fra 67 procent af den hidtidige løn til de samme 80 procent som forsørgere fik. I 1972 blev dagpengene hævet yderligere til 90 procent¹⁸. Igen var tankegangen, at det skulle være muligt nogenlunde at opretholde sin hidtidige levestandard, mens man midlertidigt var uden arbejde.

I 1965 fik også invalidepensionen et nyk i opadgående retning. Hidtil havde alle med et tab på to tredjedele af erhvervsevnen modtaget invalidepension på niveau med folkepensionen, men nu tildelede man de helt invaliderede en højeste invalidepension, som lå væsentligt over folkepensionen med den begrundelse, at de ofte var yngre mennesker, hvis levevilkår skulle ligne deres jævnaldrendes. Personer, som ikke var fuldt invaliderede, men dog havde mistet mere end to tredjedele af deres arbejdsevne fik fortsat et beløb på niveau med folkepensionen¹⁹.

¹⁷ P1 Morgen (31. marts 2006).

¹⁸ Jens Lind (1985), “Arbejdsløshed og velfærdsstat”, side 38 og side 56.

¹⁹ Viggo Jonassen (2006), “Dansk socialpolitik 1708-2006”, side 149.

Disse reformer gjorde det mere fordelagtigt at være offentligt forsørget, men sideløbende med denne proces blev der også vedtaget reformer, som gav flere mennesker mulighed for at modtage de nye, høje overførselsindkomster.

“[P]ersonkredsene udvidedes, tildelingskriterierne lempedes, skattefinansieringens andel øgedes, satser for understøttelsen forhøjedes og gjordes risikouafhængige, varighedsgrænser og karenstidsbestemmelser lempedes eller afskaffedes helt,” skriver Viggo Jonassen, lektor i socialret ved Den Sociale Højskole i Århus²⁰.

Denne proces foregik både i 60erne og 70erne. I 60erne kom det store bidrag fra førnævnte reform af invalidepensionen. Foruden en forhøjelse af ydelsesniveauet for de fuldt invaliderede åbnedes der også for udbetaling af penge til personer, som ikke hidtil var blevet tildelt invalidepension, nemlig dem som skønnedes at have mistet fra halvdelen til to tredjedele af deres erhvervsevne. Det var sammen med indførelsen af en enkepension i 1959 hovedårsagen til, at antallet af førtidspensionerede steg fra 103.000 til 205.000 fra 1960 til 1970.

På sygedagpengeområdet steg antallet af modtagere fra 10.000 til 28.000 i løbet af 60erne og yderligere til 54.000 personer i løbet af 70erne. Baggrunden var, at man i 1969 udvidede varighedsgrænsen for modtagelse af sygedagpenge fra et halvt til et helt år, og at man i forbindelse med den nye dagpengelov fra 1972 helt afskaffede varighedsbegrænsningen. Ved samme lejlighed afskaffede man de seks karenstage, som hidtil havde gjaldt for alle sygdomsperioder på under tre uger²¹.

I 1979 mistede også arbejdsløshedsdagpengene deres hidtidige varighedsbegrænsning, så det nu blev muligt at leve et helt liv på dagpenge²². Først i 1994 blev dagpengeperioden begrænset til syv år og i årene derefter yderligere sat ned til fire år.

²⁰ Viggo Jonassen (2006), “Dansk socialpolitik 1708-2006”, side 137.

²¹ Finansministeriet (1997), “Danmark som foregangsland: Indkomstoverførsler – færre på passiv forsørgelse (Dokumentation)”.

²² Bo Antonsen (2001) i “Festskrift i anledning af Socialministeriets 75 års jubilæum 2001”, side 48.

En af de mest vidtrækkende beslutninger var dog indførelsen af efterlønnen i 1979. Ideen var, at man i en situation med høj ledighed skulle give primært nedslidte danskere mulighed for at forlade arbejdsmarkedet allerede som 60-årige, så yngre i stedet kunne overtage deres stillinger. Reelt udviklede ordningen sig til at være syv års ferie på andres regning for arbejdstagere fra alle samfundslag, nedslidte eller ej.

Efterlønnen blev hurtigt meget populær. Efter to år rummede den mere end 50.000 danskere og efter otte år mere end 100.000. Der lå tallet ret konstant fra slutningen af 80erne til begyndelsen af 90erne, men da højkonjunkturen nåede Danmark i midten af 90erne, skete der det paradoksale, at den ordning, som blev lavet for at opsuge arbejdstagere i en tid, hvor der var mangel på arbejde, oplevede en ny popularitetsstigning. Mens ledigheden blev mere end halveret i tiåret efter 1993, så blev antallet af personer på efterløn næsten fordoblet. Arbejdsmarkedet skreg på arbejdskraft, men mange 60-årige foretrak at holde fri med penge fra det offentlige.

Resultatet af denne udvikling, hvor stadig flere mennesker fik adgang til stadig højere overførselsindkomster, har været, at en lang række jobs er forsvundet fra Danmark. De er blevet udkonkurreret af overførselsindkomsterne.

I Danmark er det i dag kun på reklamebureauer og i filmbranchen, at man kan få voksne mennesker til at arbejde for mindre end 90 kroner i timen. På arbejdspladser uden glamour må man tilbyde en løn, der kan konkurrere med en højeste dagpengesats, som netop svarer til de 90 kroner i timen. Det betyder ikke, at der ikke findes masser af arbejde i Danmark, som er både 60, 70 og 80 kroner værd, for det gør der. Det betyder bare, at det arbejde ikke længere omsættes til stillinger, fordi det ikke er muligt at finde folk til at besætte dem. I stedet har man fundet – og finder fortsat – på alternative løsninger.

På nogle virksomheder har man indkøbt maskiner i stedet. I juni 2006 viste en rundspørge blandt små og mellemstore virksomheder, at hver femte i det forgangne halve år havde investeret i maskiner

pga. mangel på arbejdskraft, og at yderligere hver femte af samme årsag overvejede at investere i maskiner i det kommende halve år²³.

Andre har sendt dele af produktionen til udlandet eller – som i landbrug, gartneri og byggeri – inviteret udlændinge til Danmark. F.eks. er mindst hver anden bærplukker i Danmark fra udlandet, navnlig Polen²⁴.

I de private hjem gør man ting selv, som man ellers gerne ville betale andre for, hvis de ikke skulle have haft så høj en løn. Kirurger afsliber gulve, ingeniører sætter nye fliser op i deres badeværelser, og økonomer bygger carporte. Når det handler om husholdning og børn, får man en au pair-pige fra Filippinerne til at klare det. Siden midten af 90'erne er antallet af au pair-piger i Danmark tidoblet²⁵.

Danskerne har siden 1960 mistet et ukendt, men stort antal arbejdspladser, hvor værdiforøgelsen ikke kan kaste en løn af sig, som kan konkurrere med overførselsindkomsterne.

Udviklingen kan også ses i lønstatistikkerne, hvor forskellen på lønnen for ufaglærte og andre faggrupper i Danmark er blevet mindre og mindre de seneste 50 år. Det fremhæves af mange, som en særligt solidarisk konsekvens af velfærdsstaten, men de fortæller ikke, at målet blev nået ved simpelthen at rense det danske arbejdsmarked for de mennesker, som med deres lave produktivitet gjorde lønspredningen større. Prisen for den meget lave lønspredning i Danmark er de 900.000 i den arbejdsdygtige alder, som lever af overførselsindkomster.

Som Velfærdskommissionen skriver: "På det danske arbejdsmarked er der høje mindstelønninger og en relativ sammenpresset lønstruktur. Mindstelønningerne m.m. er på det danske arbejdsmarked aftalebestemte, men er påvirket af niveauet lagt af sociale ydelser som dagpenge, kontanthjælp mm. Dette niveau afspejler fordelingspolitiske mål knyttet til løn og indkomstforhold. En mere lige fordeling af lønninger sikrer imidlertid ikke automatisk en mere lige fordeling af beskæftigelsesmulighederne. Ikke alle kan nødvendigvis finde et job som giver en aflønning svarende til mind-

²³ Håndværksrådet (2006), "SMV'ernes mangel på arbejdskraft".

²⁴ Ritzaus Bureau, den 15. juni 2006, "Polakker plukker danske jordbær".

²⁵ 24 timer (11. september 2006), "Au pair-piger arbejder som slaver hos rige danskere".

stelønningerne eller mere. Omkostningen ved denne form for fordelingspolitik viser sig derfor indirekte ved ledighed.”²⁶

Problemet, som Velfærdskommissionen påpeger, er, at de høje overførselsindkomster fører til høje minimumslønninger, og at nogle menneskers arbejde simpelthen ikke kan leve op til de lønninger. Mennesker er forskellige, og det samme er værdien af deres arbejde. Ligesom man ikke ved lov kan vedtage, at ingen mennesker må være under 1,60 meter høje, så kan man heller ikke ved en overenskomstforhandling beslutte, at ingen mennesker må yde et arbejde, som er mindre end 90 kroner værd i timen.

Der findes folk – også i Danmark – som ikke er dygtige nok, erfarne nok, flittige nok eller integrerede nok til, at andre vil betale 90 kroner i timen for deres arbejde. Hvis deres arbejdskraft kun er 80 kroner værd, så vil ingen profitmaksimerende arbejdsgiver købe den for 90 kroner, uanset hvad der står i overenskomsten. Minimumslønningerne medfører altså ikke, at arbejdsgiverne pludselig får lyst til at ansætte med et tab – de fører blot til, at folk, som ikke kan leve op til minimumslønnen, bliver arbejdsløse.

Opbygningen af velfærdsstaten gennem de seneste 50 år er, som Velfærdskommissionen påpeger, den direkte årsag til, at den overenskomstfastsatte minimumsløn, som dækker 80 procent af samtlige danske stillinger, har kunnet hæves til et niveau, der udelukker store dele af danskerne fra at have et arbejde. Uden overførselsindkomsterne til at forsørge de ekskluderede, ville det have været umuligt at gennemføre.

Selv med det nuværende lønniveau lægger velfærdsstaten pres på for en yderligere stigning af minimumslønnen, og dermed udelukkelse af endnu flere danskere fra arbejdsmarkedet. For selvom lavt lønnede stillinger i Danmark giver mange penge sammenlignet med tilsvarende stillinger i udlandet, så fortsætter konkurrencen mellem overførselsindkomsterne og lønningerne. Beregninger fra Finansministeriet viser, at store dele af den danske befolkning kun har en lille økonomisk gevinst ved at arbejde i forhold til at modtage overførselsindkomster.

²⁶ Velfærdskommissionen (2006), “Fremtidens velfærd – vores valg”, side 74.

5,4 procent af de 18-66-årige får mindre end 1.000 kroner ekstra om måneden at bruge af, når de arbejder i stedet for at modtage overførselsindkomst fra det offentlige. Det svarer til 135.000 danskere. For 345.000 danskere er forskellen mindre end 2.000 kroner.

Arbejdsmarkedsstatus	Andel med forskelsbeløb		Andel med kompensationsgrad	
	under 1.000 kr.	under 2.000 kr.	over 90%	over 80%
2004	<i>Procent</i>		<i>Procent</i>	
Fuldt beskæftigede	3,8	9,7	4,5	13,9
Delårsbeskæftigede	14,2	31,0	4,5	13,9
Fuldt ledige m.fl.	7,5	25,7	9,1	32,2
Efterlønsmodtager	3,0	14,7	3,4	19,5
I alt	5,4	13,8	6,2	18,5

Kilde: Finansministeriet (2004), "Fordeling og incitament", side 214.

Baggrunden for at så mange danskere i den arbejdsdygtige alder forsørger af det offentlige er altså politiske beslutninger. Det er ikke mørke kapitalistiske kræfter, som har dikteret, at arbejde som ikke kan leve op til et bestemt lønniveau skal dømmes ude. Virksomheder såvel som private efterspørger stort set al arbejdskraft, hvis blot de ikke skal betale mere for den, end den er værd.

Men at dømme efter politikeres og meningsdanners udtalelser, så er det kun godt, at der på det danske arbejdsmarked ikke er plads til den mindre produktive del af befolkningen. De glæder sig nemlig over den lave lønspredning i Danmark – den, som er blevet tilvejebragt ved, at de, der ellers ville have forstyrret lighedsidyllen, er blevet betalt af velfærdsstaten for at holde sig borte fra lønstatistikkerne.

Velfærdsstatens frontsoldater

DANMARK GENNEMGIK FRA 1960-1980 en økonomisk revolution. Fra at være et af de lande i verden hvor belønningen for produktiv indsats var størst, blev Danmark et af de lande i verden, hvor passivitet belønnes mest. Det var en helt afgørende forudsætning for mangedoblingen af de offentligt forsørgede, men det var ikke den eneste forudsætning. Det var også nødvendigt at gennemføre en kulturel revolution, hvis danskerne skulle overbevises om det moralsk acceptable ved at leve af overførselsindkomst.

Kulturen i 50ernes førvelfærdsstatslige Danmark var nemlig gennemsyret af en forestilling om, at man måtte levere en produktiv indsats for at gøre sig fortjent til livets materielle goder. Der skulle ydes, før der kunne nydes, eller som arbejderbevægelsens gamle slogan lød: "Gør din pligt – kræv din ret".

Tag en ydelse som folkepensionen, der i dag regnes som en helt selvfølgelig del af danskernes indtægtsgrundlag i alderdommen. I 50erne blev den stadig betragtet med skepsis af en ret stor andel af de ældre. Næsten 20 procent ansøgte i 1959 ikke om folkepensionens grundbeløb, selvom de var berettiget til det²⁷.

Endnu større var den almindelige menings modvilje mod personer i den arbejdsdygtige alder, som blev forsørget af det offentlige. Så sent som i 1974 spurgte Gallup danskerne, om de mente, at samfundsudviklingen generelt gik i den rigtige eller den forkerte retning. Hele 53 procent svarede, at det gik i den forkerte retning, og den mest almindelige begrundelse var ifølge Gallup, "at visse grup-

²⁷ Jacob Christensen (1998), "Socialpolitiske strategier 1945-1972", side 65.

per i samfundet på urimelig måde høster for store frugter af samfundets produktive indsats”. 27 procent angav, at der var for mange “sociale snyltere”²⁸.

I sådan et holdningsmiljø kan man ikke bare tilbyde penge for ingenting og så forvente, at meget store dele befolkningen vil tage imod dem. Samvittigheden og hensynet til omdømmet i lokalsamfundet vil få de fleste til at sige nej, selvom der måtte være nok så gode økonomiske og rekreative argumenter for at sige ja.

Den kulturelle revolution, som gjorde det af med mange danskeres modvilje mod at blive offentligt forsørget, foregik på flere niveauer, men jeg vil her koncentrere mig om den indsats, som blev gjort af det kraftigt voksende antal personer, som blev uddannet og ansat af velfærdsstaten til at forestå den direkte kontakt med de socialt dårligt stillede danskere, nemlig socialrådgiverne.

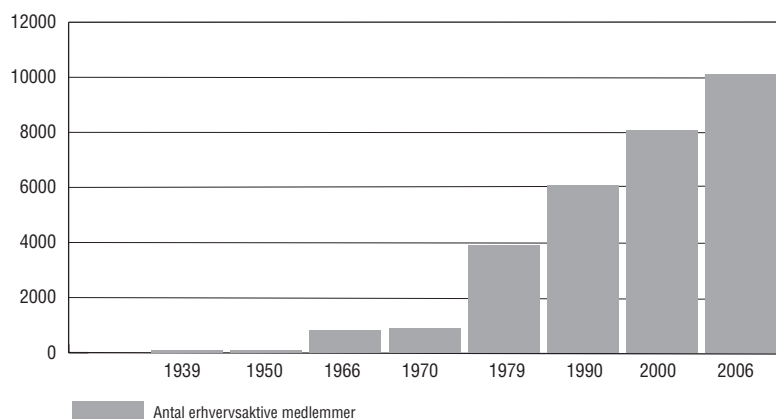
I 1933 blev den første socialrådgiver ansat på Kommunehospitalet i København for at rådgive sygdomsramte om, hvor de kunne søge om hjælp, når sygdommen gjorde det vanskeligt at genoptage arbejdet. Socialrådgiveren skulle ikke primært bevilge penge, men i reglen sætte patienten i forbindelse med private eller offentlige forsorgsorganisationer og – hvilket blev betragtet som det væsentligste – “yde moralsk bistand for at hjælpe patienten over den første vanskelige tid.”²⁹

De første årtier var der ikke megen efterspørgsel efter socialrådgivernes ekspertise, men det ændrede sig markant med velfærdsstatens opbygning. I løbet af 70erne og 80erne kunne Dansk Socialrådgiverforening registrere en seksdobling af antallet af erhvervsaktive medlemmer, fra cirka 1.000 i 1970 til godt 6.000 i 1990.

²⁸ Ugens Gallup, den 28. april 1974, “Det går den gale vej – det er befolkningens dom over velfærdsstaten”.

²⁹ Anne Worning (2001), “Dansk socialpolitik set fra socialrådgiversiden” fra “Festskrift i anledning af Socialministeriets jubilæum 2001”, side 136.

Medlemmer af Dansk Socialrådgiverforening

Kilde: Socialrådgiverforeningen

Udviklingen var en direkte følge af velfærdsstatens ekspansion på det sociale område, som øgede dens behov for medarbejdere til at varetage arbejdet. Som historikeren Henrik Jensen skriver:

“Staten sugede ved sin mellemkomst langsomt, men sikkert traditionelt vigtige samfundsmæssige institutioner tomme for rationelle funktioner, og dermed i længden også for autoritet over for individet. Blandt disse var ikke blot sognerådet og den frivillige sygekasse, men også de institutioner og relationer, der tidligere sluttede tæt omkring det enkelte menneske: slægten, landsbyen, kvarteret, familien. Gradvis, og kun rigtigt iøjnefaldende i tilbageblikket, mistede de betydning og indhold. Tilbage var den enkelte – og en stor ting ved navn staten.”³⁰

Velfærdsstaten skaffede sig et monopol på den sociale problemløsning, og den udvalgte socialrådgiverne til at drive monopolet.

Den magt, socialrådgiverne dermed fik tildelt, kan ikke overvurderes. Magt er en svær ting at gøre op, men målt i penge er der næppe nogen lønmodtagergruppe i Danmark, som med velfærdsstaten har fået så stor økonomisk magt som socialrådgiverne. Stadigt voksende summer blev fra 1960 og frem uddelt til danskerne som over-

³⁰ Henrik Jensen (1998), “Ofrets århundrede”, side 28.

førselsindkomster – 6 procent af BNP i 1960, 11 procent i 1970, 16 procent i 1980 og 18 procent i 1990³¹ – og for en meget stor dels vedkommende blev disse midler uddelt med socialrådgivere i rollen som ledvogtere.

Socialrådgiverne fik til opgave at skønne klienternes materielle behov, de blev sat til at vurdere, om klienterne stod til rådighed for arbejdsmarkedet, de udformede handlingsplaner, kom med forslag til efteruddannelse, indstillede til aktivering, revalidering eller førtidspension, gav penge til møbler eller nye briller, uddelte nøgler til lejligheder med kommunal anvisningsret og så videre og så videre. Som sociologerne Margaretha Järvinen og Nanna Mik-Meyer fra Socialforskningsinstituttet pointerer med henvisning til den amerikanske professor i statsvidenskab Michael Lipskys forskning:

“Frontlinjearbejderne har [...] en høj graf af autonomi i deres arbejde i kraft af, at de er de eneste i institutionen, som har den direkte personlige kontakt til klienterne. Da personlige kontakter aldrig kan reguleres eller kontrolleres i detaljer, får socialarbejderne større magt, end deres formelle placering i en institution tilsiger.”³²

Socialrådgiverne fik lagt andre menneskers liv i deres hænder, og med velfærdsstatens fremkomst var det ikke længere muligt at gå et andet sted hen, hvis man var utilfreds med deres arbejde. Skatteyderne kunne ikke vælge at give deres penge til Kirkens Korshær eller Røde Kors eller direkte til et nødstedt familiemedlem i stedet for til velfærdsstaten, og klienterne var af samme grund stavnsbundne til socialrådgiverne, fordi de sad på så godt som alle sociale midler.

Et helt uundgåeligt resultat af dette afhængighedsforhold mellem socialrådgiver og klient var og er, at klientens syn på sig selv og den verden, han befinder sig i, påvirkes endog meget kraftigt af socialrådgiveren.

“[R]elationen mellem en socialarbejder og en klient er en magtrelation, hvor førstnævnte decideret socialiserer sidstnævnte til de

³¹ Danmarks Statistik (2001), “50-års oversigten”, side 32.

³² “At skabe en klient”, redigeret af Margaretha Järvinen og Nanna Mik-Meyer (2003), side 17.

“rigtige” forventninger, afspejlet i institutionens prioriteringer,” skriver Margaretha Järvinen og Nanna Mik-Meyer³³.

Det rigtigt interessante er derfor, hvilke holdninger der lå til grund for socialrådgivernes socialisering af det voksende antal danskere, som i løbet af især 70erne og 80erne blev klienter i den danske velfærdsstat. Det skete i en periode med høj arbejdsløshed, men da arbejdsløsheden forsvandt forblev de klienter. Blev de i kontakten med socialrådgiverne ansporet til at finde en vej ud af den offentlige forsørgelse? Eller skete der måske det stik modsatte?

Det er ikke muligt at rejse tilbage i tiden og placere sig som en flue på væggen på de sociale kontorer, hvor samtalerne mellem socialrådgivere og klienter dengang udspillede sig. Men man kan studere den meget åbenhjertige debat om den rette behandling af klienterne, som er bevaret for eftertiden i ældre numre af fagbladet *Socialrådgiveren*.

At bladrene gennem disse 30-40 år gamle blade er en forbløffende ideologisk og kulturel rejse – som at starte i Grønland og ende i Ghana.

Endnu i 1967 bar artiklerne i *Socialrådgiveren* præg af det synspunkt, at klienternes problemer primært havde rod i deres egen manglende evne eller vilje til at fungere i det samfund, som de nu engang var sat i, og at problemerne måtte løses ved at motivere klienterne eller på anden vis gøre dem i stand til at bære sig på de givne betingelser.

“Revalideringsforsøgets sigte skal være, at revalidenden placeres i sådanne vilkår, at han opnår den bedste udnyttelse af sine muligheder og den højest mulige grad af personlig tilfredshed, men inden for rammerne af de aktuelle normer i samfundet,” skrev således den senere forstander for Kofoeds Skole, John Lange Jacobsen, i 1967 om alkoholikere på revalidering³⁴.

På det tidspunkt et tilsyneladende helt konventionelt synspunkt i socialrådgiverkredse, for det udløste ikke debat, men blev tvært-

³³ Sammesteds.

³⁴ *Socialrådgiveren*, september 1967, side 153.

imod bakket op af flere andre artikler med lignende budskaber i løbet af 1967.

I et opgør med tankegangen i en ny bog om kriminalitet, slog socialrådgiver Gunnar Lau f.eks. et ordentligt slag i bolledejen for det synspunkt, at al menneskelig lidelse ikke er et samfundsskabt problem, men derimod må tilskrives personlig brist hos de berørte mennesker.

“[M]ennesket [er] selv herre over om det skal udvikle sig ud over barnestadiet, med sin impulsive og flygtige holdning til livet, idet den fortsatte vækst afhænger af de værdier, som vælges i kampen for at nå et meningsfyldt indhold i tilværelsen. Mens barnets stræben kun gælder øjebliksbetonede krav og altid krav til omverdenen, er det karakteristisk for den modne personlighed, at han knytter sig til mål og værdier, der stiller størst krav til ham selv,” skrev Gunnar Lau³⁵, og heller ikke det afstedkom den mindste debat i bladet.

Men den herskende ortodoksi blandt socialrådgiverne skulle hurtigt komme til at ændre sig endog meget markant. De første spæde skridt blev taget året efter, i 1968, og af ingen ringere end den senere direktør for Socialforskningsinstituttet, Jacob Vedel-Petersen, der under besættelsen var medlem af Revolutionære Socialister.

“Bør socialarbejderne være instrumenter for tilpasning til det bestående samfund,” spurgte han i bladet³⁶ og besvarede selv sit spørgsmål med et nej. Jacob Vedel-Petersen advarede socialrådgiverne mod at blive “officerer i velfærdssamfundets borgerværn mod afvigerne, provokatørerne og de svage og unyttige”. I stedet måtte man erkende, at meget af den tilsyneladende afvigelse, som socialrådgiverne kom i kontakt med, var udtryk for en politisk kamp mod de voksne, de magthavende og autoriteterne, og i denne kamp måtte socialrådgiverne være med til at bevidstgøre klienterne politisk.

“For en del af socialarbejdernes klienter er det svært at forestille sig en politisk stillingtagen,” skrev Jacob Vedel-Petersen med en vis realisme, “- men for andre ville en klarere definition af, hvad der er opgaver for socialt arbejde, og hvad der er politiske uoverensstem-

³⁵ Socialrådgiveren, september 1967, side 156-157.

³⁶ Socialrådgiveren, juni 1968, side 104-107.

melser vel kunne opnås og være ønskelig. Blandt andet fordi problemerne næppe løses varigt og tilfredsstillende via hjælp, når konflikten er politiske uoverensstemmelser mellem befolkningsgrupper.”

Specielt i forhold til de unge fandt Jacob Vedel-Petersen, at der var grund til at socialrådgiverne aflagde sig officersuniformen for i stedet at optræde som politiske mentorer. For som han spurgte:

“Hvornår er de skulkende børn – de arbejdsu villige unge – de vagabonderende og småkriminelle – de hashrygende og drikkældige unge – de seksuelt promiskuøse unge o.s.v., hvornår er de syge afvigere, og hvornår er de blot udtryk for uopdagede problemer i befolkningsgrupper. Hvornår er de symptomer på tilstande som alle eller store dele af disse befolkningsgrupper lider under, og hvornår er de udtryk for nye og i og for sig legitime livsformer? [...] Når det således anføres, at mangel på tilpasning er sygt og afvigende og tyder på svigtende realitetsopfattelse, og at frihed og lykke opnås ved tilpasning, så er det langt fra så sikkert, at det har gyldighed, når det udstrækkes til at gælde for så store grupper med fuldt legitime krav og forsømte behov.”

Det var en revolutionerende ny indstilling til arbejdet med de socialt utilpassede, der her blev præsenteret i socialrådgivernes fagblad. Socialrådgiverne var trods alt ansat af staten, en institution med det formål at forsvare og fremme de eksisterende flertalsnormer i samfundet, men nu blev det foreslået, at de skulle trodse deres arbejdsgiver og anspore til politisk kamp mod det bestående blandt deres klienter. Vel at mærke i stedet for at lede klienterne på vej mod en normaliseret tilværelse.

Det var imidlertid tanker, som faldt i god jord hos socialrådgiverne. Allerede i næste nummer meldte socialrådgiver Merete Posborg, afdelingsleder og senere konstitueret rektor for Den sociale Højskole i Århus, sig med lignende synspunkter. Også hun ønskede, at socialrådgiverne skulle bruge deres position til at bevidstgøre klienterne om samfundets mangler fremfor at hjælpe dem til et fungerende liv på de givne betingelser. Merete Posborg problematiserede, at socialrådgiveren i sit arbejde kunne “komme til at stå ikke

som hjælperen, behandleren, men som politibetjenten, der beskytter [samfundets] borgere mod afvigere af forskellig art, kriminelle, de fattige, de svage.” Og videre skrev hun: “Må [socialrådgiveren] ikke ustandseligt spørge sig selv om dette eller hint er rimeligt, om samfundets krav er hensigtsmæssige, og om det i det enkelte tilfælde er ønskeligt at fremtvinge en tilpasning til normerne, som afvigeren og måske også socialrådgiveren selv har svært ved at acceptere. Vil socialrådgiveren ikke ved en stivnet holdning medvirke til at hæmme udviklingen i stedet for at sætte en udvikling i gang, f.eks. inden for de områder, hvor han støder på uhensigtsmæssig lovgivning.”³⁷

Der var således opbrud i de vante forestillinger blandt socialrådgiverne i 1968, men det var først i 1969, at det afgørende vendepunkt fandt sted i det, der efterfølgende blev kaldt “lappeskrædder-debatten”. Debatten blev sat i gang af socialrådgiverstuderende Hans-Erik Rasmussen, som i et indlæg mente, at det nu var på tide at tage fat på “en tilbunds gående diskussion af socialrådgivernes arbejds-målsætning og hermed af socialrådgiverens stilling i samfundet”.

“[S]ocialrådgiveren anvendes ganske enkelt som samfundets lappeskrædder. De sociale og menneskelige problemer, vi bliver stillet overfor, er problemer, som samfundet alene ved strukturen er hovedårsag til,” lød Hans-Erik Rasmussens indspark til denne diskussion³⁸. Derfor måtte socialrådgiverne holde op med som “konformitetens ypperstepræster” at symptombehandle på klienterne og i stedet gå i gang med et “samfundsomformende arbejde”.

“Oplæring i aktivt samfundsomformende arbejde bør indgå som en hovedbestanddel i socialrådgiveruddannelsen,” skrev Hans-Erik Rasmussen, der i dag er lektor i samfundsvidenskab på Den sociale Højskole i København.

Indlægget udløste en replik fra socialrådgiver Bjørn Christensen, som stadig var af den gammeldags opfattelse, at socialrådgiverens opgave var at bedre klientens liv “med de givne muligheder i samfundet”.

³⁷ Socialrådgiveren, juli 1968, side 124.

³⁸ Socialrådgiveren, juni 1969, side 96-97.

“Derigennem skaber vi en mere meningsfyldt og givende tilværelse for en del mennesker, og det indvirker igen på en række funktioner i samfundet. Dette er efter min opfattelse socialrådgivernes generelle hovedopgave, og det er ikke symptombehandling,” skrev Bjørn Christensen³⁹, inden han henviste Hans-Erik Rasmussens indlæg til “den kuriøse placering i den socialrevolutionære bås, hvor den hurtigt bliver glemt.”

Der skete lige det modsatte. I løbet af de næste år blev den “socialrevolutionære” indstilling til klientarbejdet totalt dominerende i debatten om socialrådgivernes arbejdsmetoder i deres eget fagblad. Nogle pluk fra Socialrådgiveren årgang 1974 kan tjene som illustration af de herskende tilstande:

Socialrådgiver Hanne Reintoft, senere radiovært på Danmarks Radio, i januar: “Vi vil ændre mennesker – bringe dem ud af den fastlåste position. Hvem er det vi ændrer, hvem er vi selv. [...] Vi er udlært som regel med højere skolegang og derefter på sociale højskoler, der har accepteret den bestående ideologi og derfor gennem årene ret ukritisk accepteret teserne om den individuelle behandling.”

Socialrådgiverstuderende Ulrich Ræcke i maj: “For at kunne gennemføre en vellykket problemløsning til fordel for klienten, må man kende til klassemodsatninger, til udviklingen og forandringer hos de forskellige klasser i samfundet, til fundamentale klassereaktioner og til klassernes magtforhold og deres politiske situation. Kun sådan kan man, når problemet afvikles, skelne mellem positive og negative – og mellem direkte og indirekte medvirkende kræfter.”

Psykolog Peter Storm i maj: “Jeg tror, vi skal til at holde op med at udbygge vore anstrengelser med at tilpasse folk til en vanvittig verden. Det bliver vi aldrig dygtige nok til.”

Den norske socionom Gunnar Bustnes i maj: “Generelt kan vi si at de funn som leder fram til diagnosen, sier oss at det ofte er strukturelle trekk ved det samfunn som vi lever i, som skaper klienter og som gjør det vanskelig for dem å arbeide seg ut av klientrollen. [...] Med en slik kunnskap kan vi ikke bare gå inn for å hjelpe enkelt-

³⁹ Socialrådgiveren, juli 1969, side 121-122.

mennesker, og dermed angribe utslagene; vi trenger muligheter for å kunne rette arbeidet mot forhold i det ytre miljø.”

Lektor ved Den sociale Højskole i København Lars Gunnar Lingås i juni: “[S]elv om man aldrig vil lave om på denne verden ved hjælp af socialt arbejde, så er det dog vigtigt at det man laver ikke står i modsætning til de alvorlige og omsiggribende anstrengelser som verden over gøres for at styrte det gamle system.”

Socialrådgiver Leif Thomsen i september: “Men jeg vil fremhæve, at jeg mener, at der findes dybtliggende strukturelle problemer i dette samfund, som ingen behandlingsmetode kan klare, men højst modificere og i nogle tilfælde skjule. Derimod vil jeg advare imod den ensidige form for individuelt socialt arbejde, som drives mange steder i dag, idet netop denne metode forstærker de ideologiske isoleringstendenser, der i øvrigt er i samfundet.”

Cand. jur. Jørgen Jepsen, senere leder af Center for Rusmiddelforskning, i oktober: “Problemetets focus må forskydes fra klienten til systemet. Behandlingens mål og genstand kan ikke længere være den enkelte klient [...]. Opfattelsen af legitimiteten af et ønske og arbejde for system-forandring må ændres, således at den apolitiske – d.v.s. reelt konservative – holdning, at forandring ikke er socialarbejderens sag erstattes af en realistisk erkendelse af socialarbejderens politiske funktion. [...] Den konservative gennemsnitsborger må bringes til at erkende sin egen status som potentiel klient og forstå, at afstanden mellem ham og den stigmatiserede afviger kun er et spørgsmål om konjunkturer. Tilsvarende må klienten afstigmatiseres, både i samfundets øjne og i egen opfattelse. Socialarbejderen er strategisk placeret i forhold til denne opgave.”

Der var noget galt med samfundet, ikke med klienten. Dét var – i årene hvor velfærdsstaten for alvor udvidede antallet af klienter – den dominerende holdning hos dem, som var ansat til at mildne og gerne løse de sociale problemer.

Budskabet blev ikke kun spredt af socialrådgiverne, men meget bredt i samfundsdebatten af forskellige meningsdannere. Enhver, der har gået i skole i 70erne og 80erne, kan af egen erfaring øse af oplevelser med lærere, som over for oftest modtagelige elever insi-

sterede på, at narkomanen eller forbryderen eller den langtidsarbejdsløse var helt uden personligt ansvar for sin deroute – alt kunne forklares med dårlige opvækstvilkår og et samfund, som ikke greb ind i tide.

For dem, der var kommet i uføre, var det naturligvis en behagelig og ansvarsfritagende tanke, som blev introduceret af deres sagsbehandlere på socialkontoret og meningsdannerne på tv og radio. De kunne læne sig tilbage, befriet for skyldfølelse og med en ny og meget finere status som offer for en uretfærdighed.

“Rollen som offer er identitetsgivende,” som Henrik Jensen skriver⁴⁰: “Et stigende antal personer af vidt forskellig social baggrund er blevet professionelle ofre og bærer masken permanent. De satser hele deres sociale og personlige overlevelse på rollen, den er det vigtigste moment i deres sociale identitet. En karriere.”

Henrik Jensen mener, det er en tendens i brede dele af samfundet, men karrieren som offer er utvivlsomt mest velkommen hos de offentligt forsørgede, der ikke har nogen anden karriere at suge identitet fra.

Fra socialrådgiverkredse blev offertænkningen forsøgt udbredt til bredere dele i befolkningen via den populære ugentlige radio-brevkasse *Hvad er min ret, og hvad er min pligt* med det tidligere folketings- og centralkomiteemedlem Hanne Reintoft fra Danmarks Kommunistiske Parti som vært. Hun var i tre årtier – og er vel stadig – Danmarks kendteste socialrådgiver, en superstjerne inden for sit fag.

Hanne Reintoft bestyrede brevkassen fra 1976 til 2004. I alle årene med den tydelige hensigt at fjerne enhver skam i forbindelse med modtagelse af offentlig forsørgelse. Altid blev spørgerne præsenteret som ofre og oplyst om mulighederne for at få endnu flere penge ud af det offentlige, aldrig fik de som svar, at de selv måtte gøre en indsats for at bedre deres situation⁴¹. For Hanne Reintoft ville et sådant svar have været klasseforræderi, for som hun skrev i et skrift

⁴⁰ Henrik Jensen (1998), “Ofrets århundrede”, side 17.

⁴¹ Baseret på gennemlytning af 10 udsendelser fra perioden 1978-1982.

i anledning af Dansk Socialrådgiverforenings 40 års jubilæum i 1978:

“Store dele af vort klientel har [...] annammet denne middelstandsideo­logi om at social mistilpasning først og fremmest skyldes individets egne brist og fejl. F.eks. gør mange af de arbejdsløse ledigheden til et individuelt problem som de har skyldfølelse over. Denne individualisering af problemerne, gør dem ubærlige og i socialrådgivningen oplever vi, at tilstanden kun gøres tålelig, hvis vi – lige modsat hidtidigt virke – kan få den enkelte klient til at forstå, at det ikke er et individuelt, men et samfundsskabt problem.”⁴²

Hanne Reintoft har aldrig forladt det standpunkt. Tværtimod har hun talt imod dem, som har forsøgt at fremhæve individets ansvar for egen livssituation. Da sociologen Torben Berg Sørensen i 1997 holdt en tale for socialchefforeningens årsmøde, hvor han pointerede det enkelte menneskes pligt til at være selvforsørgende, mådeholden og ressourcebevidst, svarede Hanne Reintoft ham året efter i bogen *Træd varsomt*. Her karakteriserede hun synspunktet, som “en ny, næsten lutheransk moral om mådehold og ansvarlighed, ikke blot over for sig selv, men i forhold til samfundets fælles værdier og ressourcer.”⁴³ Og det var ikke noget Hanne Reintoft kunne lide.

“Fra socialchefforeningens formand til socialminister tales der i tide og utide om dette ansvarligheds­krav, der må stilles til det enkelte menneske,” skrev hun og fastslog så, at hele debatten om det personlige ansvar var “falsk” og “hyklerisk”, fordi man “lægger et ansvar på skuldre, som ikke kan bære det.”

“[M]an søger at kreere et individualistisk, nyliberalistisk samfund uden fælles holdninger, fælles ansvar og evne til kollektiv løsning af de i samfundet eksisterende menneskelige problemstillinger. På længere sigt er det farligt for næsten alle samfundets borgere.”

Den fare, som omvendt er forbundet med at fritage alle mennesker for ansvar og skyld i egen livssituation, synes Hanne Reintoft

⁴² Hanne Reintoft (1978), “Samfundsstøtte eller socialpolitisk avantgarde – Et tilbageblik over 40 års socialrådgivning”, side 41.

⁴³ Hanne Reintoft (1998), “Træd varsomt”, side 121-124.

aldrig rigtigt at have haft øje for, skønt der meget nemt kan argumenteres for, at følelsen af personligt ansvar er den allervigtigste forudsætning for, at et menneske kan gøre en indsats for at bedre sin egen tilværelse. Hvis ikke den nødstedte selv tror på, at det gør en forskel, om han yder et stykke arbejde for at komme ud af sin position, så kan det omgivende samfund ikke gøre meget for at hjælpe. Man kan ikke tvinge alkoholikeren til at ophøre med at drikke, eller beordre den voldsramte kvinde til at forlade sin mand. De må nødvendigvis tilrettelægge deres liv med en idé om, at deres egne beslutninger har betydning for, hvordan deres fremtid vil forme sig⁴⁴.

Kan man overhovedet bedrive forsvarlig socialrådgivning, hvis man nægter enhver sammenhæng mellem vilje, indsats og livsvilkår og i stedet forsøger at bilde folk ind, at deres livssituation er fuldstændig uden forbindelse til egne valg og prioriteringer? Nej, lyder svaret fra socialrådgiverne i dag. Debatten i deres fagblad er vendt tilbage til tiden før den såkaldte "lappeskrædderdebate" i 1969, og man hylder igen den individuelle behandling og rådgivning af samfundets normafvigere. Målet er at få dem til at leve på en måde, så de så vidt muligt kan indgå i et almindeligt arbejdsliv i det samfund, som de – uanset om de kan lide det eller ej – lever i.

Hanne Reintoft og kollegers ideologisk motiverede eksperimenter synes i dag at være forkastet af den brede offentlighed⁴⁵, men i løbet af 70erne og 80erne, da antallet af offentligt forsørgede tredobledes, kunne det bagvedliggende tankegods tjene som moralsk ret-

⁴⁴ Et eksempel på hvilken forskel personlig motivation kan gøre i et menneskes liv: narkomani opfattes i brede kredse som en sygdom, men adskillige forsøg i USA dokumenterer, at narkomaner modsat rigtige syge er i stand til at "helbrede" sig selv alene ved viljens kraft. Stilles narkomaner en belønning i udsigt for at holde sig stoffrie – det kan f.eks. være biografbilletter – så forsvinder "sygdommen" mirakuløst i mange tilfælde. Derfor bruges metoden nu med succes som "behandling" flere steder i USA. Se f.eks. The Rockefeller University Scientist (maj 2005), "Overcoming addiction, step by step".

⁴⁵ I visse hjørner af samfundsdebatten findes holdningen dog stadig, eksemplificeret ved Georg Metz i Information (24. februar 2007): "En person, der for eksempel forbruger sig mod samfundets love, følger med sin hjerne spor, der er lagt af forudgående tankevirk-somhed fra andre hjerner, som har præget personens hjerne og bevirket, at dennes kun har begrænset frihed til ikke at handle efter mønstret."

færdiggørelse af, at hundredtusindvis af danskere gik fra et almindeligt arbejdsliv til langvarig forsørgelse af det offentlige.

Det var jo ikke deres egen skyld, at de kiggede for dybt i flasken, havde problemer med at motivere sig selv eller slog på tæven og derfor ikke kunne holde på et arbejde. Det var samfundets skyld.

Forudsigelserne

VAR DET DET, velfærdsstatens politikere og meningsdannere ville? Satte de sig ned, tænkte over tingene og fremlagde så en plan med det formål at firedoble antallet af danskere i arbejdsalderen, som forsørges af det offentlige?

Nej, tværtimod. Målet var at gøre flere i stand til at klare sig selv. Det var det, der blev sagt i talerne og skrevet i artiklerne. Tiden var kommet, lød det, hvor man skulle tage ordentlig hånd om dem, der var kommet ud i en social deroute med konsekvenser som f.eks. familieopløsning, misbrug og kriminalitet. Man var ikke tilfreds med blot at give en sum penge til livets opretholdelse, man ville med nye og især flere midler bringe disse mennesker på ret køl igen, så de fremover kunne klare livets udfordringer på egen hånd.

“Samfundets indsats skal ikke blot have til formål at opretholde tilværelsen for den enkelte, men ud fra individuelle hensyn sætte enhver i stand til at løse egne problemer,” som det blev formuleret i Socialdemokratiets principprogram fra 1961⁴⁶.

Det nye i synspunktet var ikke, at man ville hjælpe nødstedte borgere med at finde tilbage til en almindelig tilværelse – det var også tidligere en målsætning for fattigforsorgen og socialvæsenet. Man kaldte det “hjælp til selvhjælp”.

Den gamle visdom var blot, at økonomiske incitamenter måtte spille en hovedrolle som motivator for de berørte personer. Under debatten om K.K. Steinckes socialreform i 1933 var det f.eks. et almindeligt synspunkt, at man skulle passe på med rundhåndethe-

⁴⁶ “Vejen frem”, Socialdemokratiets principprogram, vedtaget på den 28. kongres, juni 1961.

den over for de offentligt forsørgede, så de fortsat havde en interesse i at hjælpe sig selv⁴⁷.

Men i 60'erne og 70'erne var det synspunkt næsten forsvundet fra den offentlige debat. Man mente i stedet, at en høj økonomisk understøttelse var selve forudsætningen for, at de, der havde mistet tilknytningen til arbejdsmarkedet, kunne bringes til at vende tilbage.

“Den moderne socialpolitik kan ikke tage sit udgangspunkt i en understøttelsesform af den ene eller den anden art. Den er andet og mere end ambulancetjeneste,” skrev Socialdemokratiets socialminister, Julius Bomholt, i 1961 og fortsatte: “Den bestemmes af grundforholdet til selve det produktive samfund, og kravet fra borgernes side er det ganske enkle: vi ønsker samfundets medvirken til at bevare den sociale standard, også under ugunstige forhold, da denne standard er forudsætningen for en menneskeværdig eksistens.”⁴⁸

Det offentlige skulle altså ikke blot sikre, at folk kunne holde skindet på næsen, hvis de f.eks. blev ramt af arbejdsløshed. Det var blevet en socialpolitisk opgave at “bevare den sociale standard” ude i hjemmene, altså sørge for at minimere den økonomiske forskel på at være selvforsørgende og offentligt forsørgt.

Ideen hang nøje sammen med Bomholts og andre meningsdannende personers syn på dette at modtage penge fra det offentlige. Det måtte ikke være stigmatiserende. Man skulle ikke føle det som et nederlag eller som en skam, og man skulle heller ikke økonomisk opleve, at man var en udstødt.

“Et revalideringsarbejde, der opsøger den enkelte i dennes konkrete situation for at finde den rette hjælpeform, er uforenelig med et fattigvæsen, der stiller mennesker uden for samfundet,” lød det fra Bomholt⁴⁹.

Deri blev han bakket op af tidens store navne inden for socialvidenskaben, heriblandt Bent Rold Andersen, daværende forsknings-

⁴⁷ Bent Jensen (1999), “Kan det betale sig at arbejde?”, side 98-108.

⁴⁸ Julius Bomholt i det socialdemokratiske partitidsskrift “Verdens gang”, 14. årgang, 1960, side 241.

⁴⁹ “Verdens gang”, 14. årgang, 1960, side 244.

leder i Socialforskningsinstituttet og senere socialdemokratisk socialminister.

“Med hensyn til underholdshjælpens niveau bør det anføres, at man traditionelt har betragtet en lav underholdshjælp som det bedste incitament til at søge en trangssituation bragt til ophør, idet den økonomiske interesse i at genoptage et erhverv da skulle blive størst. Heroverfor må det imidlertid anføres, at den lave underholdshjælp kan have uheldige virkninger såvel af økonomisk som af psykologisk art,” mente Bent Rold Andersen. Han fandt det væsentligt, at et fald i levestandarden over en længere periode kunne medføre, “at den pågældende af sig selv og andre opfattes som inde i en social deroute, hvilket igen erfaringsmæssigt kan medføre uheldige virkninger på revalideringsmulighederne.”⁵⁰

Det skulle altså være muligt at leve et almindeligt liv og deltage i samfundets aktiviteter på lige fod med alle andre, også selvom man ikke kunne gøre det med egne midler. På den måde mente velfærdsstatens fortalere, at vejen til at genindtræde i arbejdslivet var kortere.

Det var ikke kun i Socialdemokratiet, at den gamle forsorgsstat i 60'erne var gået af mode. I Venstre tog man i løbet af en ganske kort årrække afgørende skridt imod en ideologisk nyorientering. I den såkaldte VK-plan fra 1959 hed det stadig, at den sociale lovgivning “i højere grad [må] koncentrerer om indsats for hjælpeløse og nødstedte medborgere, medens andre selv må sikre sig mod almindeligt forekommende risiko i tilværelsen.”⁵¹ Men allerede i 1963 vedtog Venstres landsmøde et nyt partiprogram, hvor det blev gjort til socialpolitikens opgave at “give den enkelte de bedste muligheder for at opbygge, bevare og om fornødent genvinde sin erhvervsevne.”

Ophavsmanden til formuleringen, sekretær Ernst Andersen, uddybede senere vedtagelsen i Venstres medlemsblad: man skulle ikke forvente, at de sociale udgifter ville falde i fremtiden, blot for-

⁵⁰ Bent Rold Andersen (1966 – revideret andenudgave af memorandum fra 1963), “Nyere målsætninger i socialpolitikken”, side 89-90.

⁵¹ Dette citat og den følgende gennemgang af Venstres og Det Radikale Venstres synspunkter bygger på Jacob Christensen (1998), “Socialpolitiske strategier 1945-1972”, side 106-116.

di samfundets velstand steg, for socialpolitikken indsatsområde var bredere end tidligere.

“Socialpolitikken og den sociale tryghed lader sig nemlig ikke alene betragte som samfundets forhold til de mennesker, der allerede *er* i vanskeligheder – den er i nok så høj grad et spørgsmål om skabelsen af tryghed i hverdagen for hele befolkningen, fordi enhver kan *risikere* på et eller andet tidspunkt af sin tilværelse at møde de problemer, som socialpolitikken tager sigte på,” skrev Ernst Andersen⁵².

I Det Radikale Venstre havde man lige så velvilligt taget den nye og mere omfattende socialpolitiske opgave til sig. I en folketingsdebat i 1963 erklærede Grethe Philip, De Radikales finansordfører, slet og ret, at socialpolitikken slet ikke behøvede at beskæftige sig med den egentlige nød længere.

“[S]er vi på sociallovgivningen som helhed, kan man vel sige det på den måde, at problemet fremover stort set ikke så meget synes at bestå i at arbejde for at holde den nøgne nød fra døren; den almindelige familie sikres normalt bedst gennem en effektiv og velafbalanceret beskæftigelsespolitik. Sigtet i vor fremtids sociallovgivning må i højere grad rettes imod at lede de afvigende eller svært tilpasselige børn såvel som voksne ind i en aktiv deltagelse i vort samfunds- og erhvervsliv.”

Også De Radikale mente, at dette bedst lod sig gøre ved at uddele flere penge.

Det er sigende for tidens helt ubekymrede syn på de økonomiske incitamenters rolle, at den blandt sine åndsfyrster talte den kulturradikale skribent m.m. Poul Henningsen, der angiveligt havde et uromantisk og fornuftsbaseret syn på mennesket og dog kunne skrive:

“Ideen med at man skal ha det ondt for at yde, er opfundet af det rige borgerskab efter den franske revolution og har sat sig sit skønneste monument i begrebet ‘den sultende kunstner på tagkammeret’. Der er noget selvmodsigende og tåbeligt ved at netop borger-

⁵² Venstres Maanedssblad, oktober 1963, side 224.

skabet hyldede fattigdommen som flidens forudsætning, samtidig med at det opbyggede kapitalen som den egentlige magt i samfundet – også kulturelt. Rigdom er øjensynlig kun skadelig for fattigfolk. De rige kan sagtens tåle at være rige uden at tabe initiativet og arbejdsomheden. Mon der er nogen større risiko ved at være A.P. Møller? Og dog skal han efter forlydende ha en ganske usædvanlig karakter og et fædrelandssind af format.”⁵³

Den tanke, at menneskers arbejdsmoral er forskellig, at nogle yder, fordi de er opdraget til det, mens andre mest gør det for den materielle belønnings skyld, og at begge tilbøjeligheder sågar kan eksistere i samme person og forstærke hinanden, lå øjensynligt Poul Henningsen fjernt.

Poul Henningsen var til gengæld helt i overensstemmelse med datidens establishment inden for socialvidenskaben.

“I modsætning til sygdom er arbejdsløshed en trangsårsag, hvis samlede omfang ikke er særlig følsom over for de enkelte lønmodtageres adfærd,” mente eksempelvis Bent Rold Andersen⁵⁴, da han skulle forklare, hvorfor højere arbejdsløshedsunderstøttelse ifølge ham ikke ville føre til flere arbejdsløse.

Da man vedtog bistanndsloven i 1974 havde spørgsmålet om økonomiske incitament slet ikke spillet en rolle i den forudgående offentlige debat⁵⁵. I stedet syntes politikere og embedsmænd mere bekymrede for, om nu alle var klar over, at der var nye penge at hente. Socialministeriet igangsatte i hvert fald en annoncekampagne med budskabet “En enklere vej til bistand” for at gøre danskerne opmærksomme på det.

“Næsten alle må regne med på et eller andet tidspunkt i livet at få brug for bistanndsloven, for den er en del af vores sociale sikkerhedsnet,” kunne man læse i annoncen⁵⁶, så man kunne lige så godt komme til fadet først som sidst.

⁵³ Poul Henningsen i antologien “Hug og parade” (1960), redigeret af Frederik Nielsen og Ole Hyltoft Petersen, siden 116.

⁵⁴ Bent Rold Andersen (1966), “Nyere målsætninger i socialpolitikken”, side 45.

⁵⁵ Bent Jensen (1999), “Kan det betale sig at arbejde?”, side 123.

⁵⁶ Gengivet i Bent Jensen (1999), “Kan det betale sig at arbejde?”, side 39.

Der hørtes faktisk advarende røster forud for opbygningen af de nye generøse overførselsindkomster, men vi skal tilbage til 50'erne for at finde dem. Da var kritikken til gengæld ganske omfattende⁵⁷, og den havde på det principielle niveau et så godt tag i befolkningen, at den socialdemokratiske statsminister H.C. Hansen i 1957 måtte beklage, at velfærdsstaten var i defensiven. På Socialdemokratiets kongres i 1957 sagde H.C. Hansen i sin beretning:

“Den megen tale om velfærdsstaten er jo delvis forstummet. Jeg beklager det for så vidt, som jeg tror, at en debat om velfærdsstaten, som blev ført realistisk fra vore modstanderes side, kunne være til gavn for den politiske interesse blandt ungdommen. Jeg opfordrer vore modstandere til at lade de billige slagord ligge og i stedet fortælle os, om man sigter på at ændre velfærdsstatens lovgivningsområder på det ene eller det andet punkt.”⁵⁸

Flere af datidens borgerlige spåede, at det ville gå lige modsat velfærdstænkernes ambitioner, når staten i højere grad skulle være garant for den sociale tryghed. Det ville ikke gøre flere selvforsørgende, men i stedet føre til mere ansvarsløshed og svagelighed. Poul Møller, De Konservatives senere politiske leder, var én af dem, der advarede.

“Fremragende nervelæger har for nylig udtalt, at de mange neurotikere i vort land er en følge af velfærdsstaten, der gradvis er ved at forandre mennesket til en drivhusplante, der dræbes, hvis den kommer uden for drivhuskulturen. Modstandskraften sløves, fordi den nervestyrke, som existenskampen kræver, ikke bliver bygget op i det moderne menneske,” skrev han i 1956⁵⁹. “[D]en menneskelige ansvarsfølelse vil mindskes, modstandskraften aftage og initiativet lammes. Socialismens ofte fremholdte skadelige virkninger vil gå igen, simpelthen fordi der kun er en nuance imellem den sociale velfærdsstat og den socialistiske stat,” fortsatte Møller⁶⁰, hvorefter

⁵⁷ Debatten om velfærdsstaten i 50'erne behandles i Klaus Petersens, “Velfærdsstaten i dansk politisk retorik”, Tidsskrift for velferdsforskning, 2001, nr. 4, side 16-28 og i Trine Buchhaves (2005), “Den lille socialreform og de socialpolitiske strategier fra 1956 til 1961”.

⁵⁸ Protokol for den 27. socialdemokratiske partikongres i København (1957), side 50.

⁵⁹ I antologien “Til alle mænds tarv” (1956), side 95.

⁶⁰ Sammesteds, side 96.

han udskrev en helt anden recept end velfærdsstatens:

“[S]amfundet må bygge på frie og selvhjulpne mennesker, og kun ved at tilbagegive mennesker ansvaret for egen tilværelse kan friheden bevares, initiativet fremmes og arbejdslysten trives. Det må derfor være dansk politiks opgave at indrette vor lovgivning efter sådanne moralske principper, at hvert eneste menneske indser, at det kan nytte at ville.”⁶¹

Også i Venstre var der mennesker, som så skriften på væggen og skrev om det, f.eks. redaktør Bent Albrechtsen i *Venstres Maanedssblad*.

“Den misforståede menneskekærlighed (det er det smukkeste, man kan kalde det) kommer til udtryk, når man fra at ville give en underkuet klasse i samfundet mulighed for at hævde sig på lige fod med andre klasser, forlader realiteternes grund og vil give de bageste *garanti* for at kunne hævde sig på linje med de forreste. [...] Resultatet bliver nemlig, at det ikke mere er *nødvendigt* at yde sit bedste. [...] Jeg tror ikke bedre om mennesket, end at det skal have en personlig spore for at komme til at yde sit højeste. Jeg tror så slemt om mennesket, selv i vort højt kultiverede samfund, at det ikke yder sit bedste, hvis det ikke får personlig vinding deraf. Jeg nægter at tro på, at man kan få nogen til at yde mere end sidemanden ved at fortælle, at det skal gøres af pligt over for andre mennesker, over for kollektivet. Ak, var vi blot alle fuldkomne,” skrev Bent Albrechtsen⁶².

Det var et gennemgående træk i den borgerlige kritik, at man frygtede for danskernes karakter, hvis man lod store offentlige pengeuddelinger til brede dele af befolkningen kvæle den økonomiske motivation for at yde en indsats.

“Hele dette mægtige understøttelsessystem betyder ikke blot en overbelastning af statens og kommunens finanser,” skrev Danmarks internationalt anerkendte juraprofessor Frederik Vinding Kruse. “Det betyder tillige, hvad der samfundsmæssigt er en endnu større ulykke, en svækkelse af karakteren hos store dele af befolkningen.

⁶¹ Sammesteds, side 103.

⁶² Venstres Maanedssblad, juli 1957, side 218-219.

Mange værdier i denne verden kan hver for sig være gode nok, teknik, kunst, videnskab, men vigtigst af alt i samfundet er det, uden hvilket alt andet er omsonst: karakter. Det svækker i længden et folks karakter, at det får en række goder gratis uden egen fortjeneste, og at det får disse goder og kun kan få dem ved, at den dygtigste, flittigste og mest sparsommelige del af befolkningen betaler disse goder for massen gennem så store ofre, så store indtægtsskatter, at foretagsomheden, fliden og sparsommeligheden, som vist, ikke længer får den rette belønning.”⁶³

Der blev også hentet indspark til den danske velfærdsdebat fra udlandet. I Henning Fønsmarks kulturtidsskrift *Perspektiv* havde man f.eks. fået oversat en tekst om velfærdsstaten, som var skrevet af den italienske forfatter og antifascist Ignazio Silone.

“Et menneske under forsorg forvandles kun alt for let til et påtrængende, dovent væsen,” skrev Ignazio Silone, og for at belyse sin pointe fortalte han om dengang hans fødeby i Syditalien blev ødelagt af et jordskælv: “[F]olk fra hele Italien kom for at hjælpe os [...]. Vi var ganske vist nok rørte, men vi var endnu mere overraskede over denne nye og uforudsete situation. Efter sæd og skik skulle de overlevende efter en sådan katastrofe først og fremmest begrave deres døde og så sørge for selv at komme over ulykken. Det var en hård livsindstilling, der ikke fortjener at blive begrædt. Og dog: takket være jordskælvet, statens indgreb og andre betydningsfulde begivenheder er landsbyen blevet et velfærdsstatens paradis. Når der nu under et stærkt regnskyl dannes en pyt uden for et hus, griber ejeren ikke – sådan som hans far ville have gjort – en skovl for at udbedre skaden; han skriver i stedet for et brev til den deputerede fra sin valgkreds.”⁶⁴

Velfærdsstatens bagmænd kunne med andre ord ikke undskylde sig med uvidenhed om de mulige konsekvenser, da de førte deres nye, radikale ideer ud i livet. De *var* blevet advaret af folk, som – skulle eftertiden vise – var mere realistiske i deres syn på det menneskelige væsen. Og advarslerne nåede helt til tops. I et svar til den

⁶³ Frederik Vinding Kruse (1956), “Mod kultur forfaldet”, side 333-334.

⁶⁴ *Perspektiv*, november 1961, side 10-11.

daværende handelsminister J.O. Krag sammenfattede den senere chef for Socialforskningsinstituttet Henning Friis kritikken af velfærdsstaten således:

“*At den svækker bistandsmodtagerens ansvarsbevidsthed; at den svækker de virkelystnes initiativ og opsparingsvilje; at staten ved at tage med den ene hånd og give med den anden optræder som formynder; at betoningen af materiel tryghed svækker interessen for kulturelle og åndelige værdier; at trygheden i sig selv gør folk apatiske og sløve; samt endelig at fornemmelsen af personligt ansvar og omsorg undergraves.*”⁶⁵

Faktisk er det svært at finde eksempler på, at kritikernes indvendinger blev afvist. Nogle af velfærdsstatens fortalere tog tværtimod indvendingerne til sig, men fandt alligevel at den udstukne vej mod velfærdsstaten var værd at betræde.

Den kulturradikale forfatter Peter P. Rohde var fortaler for velfærdsstaten, selvom han frygtede, at ...

“[...] det nydende flertal forvandles til passive modtagere, som ikke føler sig forpligtet til at yde og betragter det som en selvfølge at alt bliver givet. Kort sagt, det bliver til en klasse af samfundssnyltere, der forlanger brød og skuespil – og får det. [...] De fleste mennesker har aldrig kæmpet for noget, hvis de ikke har været tvunget til det. Før velfærdsstatens tid var de tvunget til at kæmpe for at opnå et eksistensminimum. I dag, hvor dette ikke mere er påkrævet, ser de ingen grund til at kæmpe og bliver passive tilskuere til begivenhederne.”⁶⁶

Hvordan kunne Peter P. Rohde så alligevel synes, at velfærdsstaten var værd at stræbe efter? Jo, han mente, at den var “forudsætningen for en højere og bredere kultur”. Han håbede, at kulturlivets folk ville lære danskerne at bruge fraværet af materielle bekymringer til en positiv kulturel udvikling fremfor til passivitet.

“Her er muligheden til stede for at mennesker kan komme til at leve et værdigt liv og beskæftige sig med noget mere gyldigt end blot at holde den biologiske organisme i live. Om de så benytter denne

⁶⁵ Bo Lidegaards sammenfatning i Bo Lidegaard (2001), “Jens Otto Krag 1914-1961”, side 534.

⁶⁶ Perspektiv, oktober 1960, side 8-9.

mulighed, er straks en anden sag, men det kan man strengt taget ikke – ikke uden nærmere diskrimination – laste velfærdsstaten for. Dens opgave er løst, idet den befri mennesker for nødens og bekymringens byrder; men hvad disse så i øvrigt vil bruge den opnåede frihed til må blive deres eget ansvar. [...] Det er på dette stadium, at åndsarbejderen bliver en skikkelse af afgørende betydning, thi han og han alene har muligheden for at føre menneskene ud over dødpunktet,” skrev Peter P. Rohde.

Forfatteren og socialdemokraten Ole Hyltoft, der dengang stadig brugte efternavnet Petersen, så for sig, at velfærdsstaten ville afstedkomme en forandring af danskernes moral.

“Omformes et samfund hurtigt, foregår moralforvandlingen i skred, som vi oplever det i disse år. [...] Spørgsmålet er nu, om der i velfærdsstaten er indbygget en negativ psykologisk dynamo, der udvikler moralsk anarki, medmenneskelig ligegyldighed, så snart velfærdsstatens trygheds-, ligheds- og frihedstanker virkeliggøres. Kan vi leve velfærdsstatens frie liv uden at gå op i vores moralske limning?” spurgte Ole Hyltoft, idet han fastslog, at den gamle morals overholdelse før velfærdsstaten var en praktisk nødvendighed: “Ens adfærd måtte tilpasses regler, som sanktioneredes af de instanser, man var afhængig af. [...] Den unge var afhængig af sine forældre. Den ugifte søster var afhængig af sine brødre. Tjenestefolk var afhængige af deres herskab. Kvinden var afhængig af sin mand. Og alle var afhængige af kirkens velsignelse. Det er denne situation velfærdsstaten ophæver.”⁶⁷

Skønt Ole Hyltoft altså havde identificeret sammenhængen mellem moral og menneskers gensidige afhængighed⁶⁸, så ønskede han at fortsætte opbygningen af en stat, der ville opløse disse bånd. For han følte sig i stand til at fastslå, at moralen – og herunder også bevidstheden om, at der under velfærdsstaten måtte være en villighed til at yde og ikke kun at nyde – kunne bevares med en appel til menneskets evne til at sætte sig i andres sted. Her ville velfærdssta-

⁶⁷ Perspektiv, april 1964, side 20-22.

⁶⁸ En fremragende belysning af dette emne foreligger med Matt Ridley (1998), “The Origins of Virtue - Human Instincts and the Evolution of Cooperation”.

ten ifølge Ole Hyltoft bidrage med mere indlevelsevne og dermed også forståelse for, at man ikke bare kunne udnytte velfærdsstaten til at leve et passivt liv med sine medmennesker i rollen som skaffedyr.

“Hvad der derimod kan blive af vigtighed er den lighed i livsbeta-
tingelser, velfærdsstaten tilstræber. Undersøgelser har vist at indle-
velseevnen er stærkest blandt mennesker med fælles miljø,” argu-
menterede han.

Den moderne socialdemokratiske velfærdsstat blev altså opbyg-
get, selvom nogle af dens tilhængere så farerne ved det. Andre så
kun – eller ytrede sig i hvert fald kun om – fordelene. Og fordele var
der mange af, mente de. Målet var, som det blev formuleret i en be-
tænkning om oprettelsen af et socialforskningsinstitut i 1957, at ...

“ [...] forhindre sociale onder – fattigdom og økonomisk usik-
kerhed, kronisk sygdom, manglende erhvervsevne, ødelagt familie-
liv, forsømmelse af børn og forbrydelser [...]”.⁶⁹

I de kommende kapitler skal vi se nærmere på, hvordan det i rea-
liteten gik med en række sociale onder, herunder *ødelagt familieliv,*
forsømmelse af børn og forbrydelser, da velfærdsstaten kom til at
dominere Danmark.

⁶⁹ Citeret fra Jørn Henrik Petersen (2001), “Hen til kommoden og tilbavs igen” fra “Festskrift
i anledning af Socialministeriets jubilæum 2001”.

Arbejdsmoral: Sulten ulv jager bedst

I AUGUST 2006 brød beskæftigelsen for alvor ud i Danmark. Faktisk havde den været her i lang tid forinden, for arbejdsgiverne havde i flere måneder haft tiltagende problemer med at finde folk til deres ledige stillinger. Men det var først i august, at problemet for alvor blev gjort forståeligt for den brede offentlighed.

Det var alle de nye gratisaviser, som gjorde udslaget. De skulle jo uddeles, men i første omgang var det ikke muligt at finde bude inden for landets grænser.

“Vi har annonceret på arbejdsformidlingens hjemmeside, vi har kørt en kampagne i Søndagsavisen og lavet brochurer på dansk og engelsk til husstandsomdeling. Det gav stort set ingen henvendelser,” fortalte Benny Arler, ejer af firmaet BS Distribution⁷⁰.

I stedet kontaktede han den europæiske arbejdsformidling Eures, og det gav bonus i form af 25 højt motiverede uddelere fra Polen. De tog til Danmark, blev indkvarteret, fik deres ruter, og premierenatten forløb fornuftigt trods problemer, som Benny Arler fortalte om i Politiken:

“Ikke alle fik en avis. Det kunne vi simpelthen ikke magte, fordi mandskabet til opgaven ikke rakte. En del af de folk, vi havde ansat via annonceringen i Danmark, mødte ganske enkelt ikke op. Men det er der sådan set ikke noget nyt i.

Omkring midnat stod der pludselig to polske brødre foran vores port. De havde kørt herop fra Polen i ét stræk, fordi de havde hørt, at her var arbejde at få. Jeg ansatte dem på stedet. Men de var for

⁷⁰ Politiken (19. august 2006), “Syv døgn: ‘Vi ansætter folk, hvor vi kan få dem’”.

trætte til straks at gå i arbejde. Så jeg åbnede et kontor, hvor de kunne sove i deres medbragte soveposer.

Imens anstrengte vores andre polske folk sig meget for at klare arbejdet. Vi ved, at det er svært for dem. De går rundt i et fremmed land og skal håndtere store bundter af forskellige nøgler. Så naturligvis nåede de ikke så meget som de rutinerede omdelere. Men de er ved godt mod og skal nok hurtigt komme efter det.”

Det var det paradoksale i situationen, der fik danskerne til at indse, at noget var helt galt. For hvorfor fik Benny Arler ikke en masse henvendelser på sine jobopslag i Danmark, når der immervæk var ledige nok? Alene i Københavns og Frederiksberg kommuner, hvor BS Distribution skulle uddele 100.000 aviser, var der 25.000 ledige kontanthjælpsmodtagere.

Pludselig fik man i de berørte kommuner røde ører og forsikrede, at man straks ville få nogle af sine ledige til at søge om job som avisbud – om nødvendigt under trussel om bortfald af kontanthjælp.

Der skulle dog kun gå to uger, før Arbejdsmarkedsstyrelsen via en undersøgelse kunne fortælle, at det ikke var til megen nytte at presse folk i arbejde på den måde. Seks ud af ti kontanthjælpsmodtagere, som sættes i arbejde med trusler om bortfald af den offentlige forsørgelse, er tilbage på kontanthjælp, inden der er gået tre måneder. Det samme gælder for fire ud af ti dagpengemodtagere.

“Nogle virksomheder føler, at de spilder deres tid, fordi de henviste medarbejdere simpelthen ikke er motiverede for det arbejde, de bliver sat til,” lød forklaringen fra Mette Rose Skaksen, arbejdsmarkedspolitisk chef i Dansk Industri⁷¹.

Scandlines var en af de virksomheder. Rederiet skulle bruge 365 nye medarbejdere til bl.a. ruterne Rødby-Puttgarden og Gedser-Rostock, men mindre end seks uger efter ansættelserne var 135 af de nye medarbejder pist borte.

“Det er jo noget besynderligt at se, hvor mange ledige, der pludselig lider af søsyge, når vi skal formidle job til færgerne,” sagde Per

⁷¹ Politiken (3. september 2006), “AF: Håbløst at tvinge ledige i job”.

Bech Grønning, arbejdsmarkedschef i AF-Storstrøm⁷².

Strategien synes klar for mange af de ledige: en lille tur ud på arbejdsmarkedet for at afværge truslen om fortabelse af penge fra det offentlige. Og så efter nogle uger tilbage til sagsbehandleren med besked om, at det desværre ikke lige gik.

Faktisk er det kun 56 procent af kontanthjælpsmodtagerne i Danmark, som selv gør en aktiv indsats for at finde et arbejde, og det er kun 42 procent, som oveni kan tiltræde et arbejde i løbet af 14 dage. Resten har for travlt med livet som ledig⁷³.

Begivenhederne i sommeren 2006 illustrerer, hvordan det er gået med danskernes arbejdsmoral i de seneste årtier. For 100 år siden udgav den tyske sociolog Max Weber sit berømte skrift om "Den protestantiske etik og kapitalismens ånd", som tildeler protestantiske folkeslag et særlig arbejdsomt væsen. Det har danskerne ikke længere, og tendensen er meget klar:

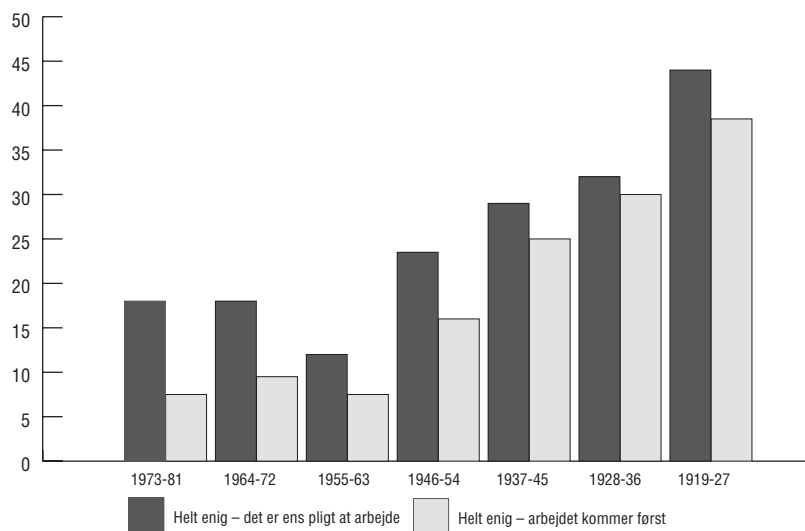
Jo flere år vi har levet under velfærdsstaten, jo mindre værdi til lægger vi arbejdet.

Blandt de danskere, som blev født før Anden Verdenskrig, mener op til 45 procent, at det er en pligt at arbejde. Siden er det gået støt ned ad bakke med arbejdsetikken. I de generationer, der blev født fra midten af 50erne og frem, er der helt ned til 12 procent, som opfatter arbejde som en pligt.

⁷² Politiken (3. september 2006), "Et job? På færgerne? Jeg lider desværre frygteligt af søsyge ..."

⁷³ Beskæftigelsesministeriet (2006), "Kulegravning af kontanthjælpsområdet", side 107.

Generationernes holdning til hvorvidt det er ens pligt at arbejde og om arbejdet kommer først, selvom det går ud over fritiden.

Kilde: "Danskernes værdier" (2002), side 164.

I stedet lægges der hos velfærdsgenerationerne meget mere vægt på fritiden. Kun cirka 13 procent svarer, at arbejdet kommer først, selvom det betyder mindre fritid. Blandt de ældre danskere er tre gange så mange villige til at prioritere arbejde over fritid.

Dette generationskred er også forklaringen på, at arbejdet på blot ni år, fra 1990 til 1999, er røget fra en delt andenplads til en fjerdeplads på listen over ting i livet, der vurderes som meget vigtige af danskerne. I 1990 var det kun familien, som entydigt kunne overgå arbejdet, når danskerne blev spurgt, hvilke dele af deres liv de fandt vigtigst. Ni år senere prioriterede klart flere danskere også venner og fritid over arbejdet.

“Hvor vigtige er hver af de følgende områder i Deres liv?” Procent af adspurgte der svarer “meget vigtigt”.

	1990	1999
Familie	88	87
Venner	52	55
Fritid	48	45
Arbejde	51	39
Religion	9	8
Politik	8	8

Kilde: “Danskernes værdier”, side 120.

Disse tal dækker over et helt nyt arbejdsbegreb, som måske især har vundet indpas blandt yngre danskere. Arbejde ses i den danske velfærdsstat ikke længere som en nødvendighed for at kunne forsørge sig selv. At arbejde betragtes mere som et selvrealiserings- og selvudviklingsprojekt, som man ikke behøver at deltage i, hvis det på nogen måde er kedeligt, utilfredsstillende eller hårdt. Forsørgelsen kan man altid overlade til det offentlige.

Udviklingen i de unges syn på arbejdet er registreret af forskere fra Center for Ungdomsforskning på Roskilde Universitetscenter. Med udgangspunkt i fire forskellige studier ledes forskerne til bemærkelsesværdige konklusioner om unge danskeres arbejdsmoral. Bl.a.:

“[D]et er karakteristisk, at de stiller nogle mindstekrav. Arbejdet skal i en eller anden grad være tilfredsstillende eller meningsfuldt.

Der er store forskelle på, hvor den enkelte har sine tærskler. Nogle vil have arbejde med store dispositionsmuligheder og personlig udvikling, andre lægger vægt på håndværksmæssig kvalitet, og nogle ønsker bare, at det er rimeligt afvekslende. Det ensformige rutinearbejde er der ingen der vil have. [...] Det nye ligger i, at det hverken materielt eller bevidsthedsmæssigt stiller sig som en nødvendighed, at man skal have arbejde. På det materielle plan er en stor del af de unge indstillet på, at det kan blive nødvendigt at klare sig med statslig forsørgelse. Det er ikke på nogen måde nedværdigende

eller uacceptabelt, og det er bestemt at foretrække fremfor et utilfredsstillende arbejde.”⁷⁴

De unges indstilling til arbejdet er næsten den samme, uanset hvilket samfundslag de kommer fra. Nogle har imidlertid nemmere ved at få adgang til et afvekslende, udfordrende og spændende arbejdsliv end andre. Sådan har det altid været, men det har ikke altid været sådan, at de, som ikke lykkedes med det, bare gav op. Sådan er det i dag, konstaterer forskerne:

“I den traditionelle arbejdermentalitet spiller udholdenhed en væsentlig rolle – værdigheden ved at have udholdt et tungt og krævende manuelt arbejde over mange år – men udholdenheden er utrolig lav hos disse unge. De formår ofte kun at blive i en sammenhæng over kort tid og mange af dem har påbegyndt op til 10 forløb, uddannelser, jobs eller lignende uden at have formået at afslutte nogen af dem. En af de unge beskriver, hvordan han, siden han forlod folkeskolen, har været først pædagog i et par måneder, siden i tømrerlære, maskinarbejder, maler, hjemmehjælper, i slagterlære, anlægsgartner, på computerkursus – alt sammen uddannelser eller jobs han har påbegyndt, men ikke fuldført. Det har været for kedeligt, eller der har bare været noget i vejen.”⁷⁵

Det er, som om de unge helt har mistet forståelsen for at arbejde ikke behøver at være underholdende for at give mening - at det også giver mening at skaffe sig selv en indtægt, så man ikke skal ligge andre til last. De unge føler i modsætning til ældre generationer slet ingen skam ved at gå på socialkontoret med hatten i hånden. Men de er, som ungdomsforskerne påpeger, også blevet vænnet til, at sådan gør man bare:

“Det er iøjnefaldende, at de unge som gruppe betraget har massive erfaringer med arbejdsløshed og statslig forsørgelse. Enten har de selv oplevet det, er måske midt i det, eller også har deres forældre, søskende, venner eller naboer. Der er store køns- og classespecifikke forskelle på, om man mener sig selv i en arbejdsløshedstru-

⁷⁴ Birgitte Simonsen og Noemi Katznelson, Tidsskrift for arbejdsliv, nummer 4, 2000, “Unge arbejdsbegreb”, side 13.

⁷⁵ Sammesteds, side 20.

et position – og om man i det hele taget mener, at arbejdsløshed er noget truende. Men fælles er erfaringerne med, at den statslige forsørgelse er en realitet og en rettighed. Der er ikke nødvendigvis en sammenhæng mellem, hvad man yder, og hvad man modtager. Et godt liv på et højt materielt niveau opleves som noget, man har krav på.⁷⁶

Solidaritet er hos velfærdsstatens børn først og fremmest noget, man har med sig selv⁷⁷ – andre menneskers funktion er at finansiere selvoptagetheden. Som der stod på et banner, som unge SU-modtagere bragte med til demonstrationerne mod regeringens planlagte velfærdsreformer i maj 2006: “Fuck reformen *** luxus til alle”.

Foto: Steen Raaschou

Da den svenske velfærdsstat var på randen af kollaps i begyndelsen af 90'erne, indkaldte den svenske regering økonomiprofessor Assar Lindbeck fra Stockholms Universitet til at rette op på forholdene. Den mangeårige formand for nobelpriskomiteen i økonomi blev sat i spidsen for den såkaldte Lindbeck-kommission, hvor også danske Niels Thygesen var med, og to måneder senere kunne kommis-

⁷⁶ Sammesteds, side 12.

⁷⁷ Fagforeningen HK tog konsekvensen af denne udvikling, da man i 1997 igangsatte en kampagne for fagforeningsmedlemskab med sloganet, “Vær solidarisk med dig selv”.

sionen præsenterer 113 konkrete reformforslag, som kunne redde den svenske velfærdsstat. Mange af forslagene blev gennemført, og den svenske økonomi kom igen på fode.

Assar Lindbeck er Sveriges mest anerkendte nulevende økonom, og hans arbejde bruges jævnligt af danske økonomer, når de skal fortælle om overførselsindkomsternes skadevirkninger på danskerne's arbejdsmoral⁷⁸. Hans pointe er, at velfærdsstaten kun kan fungere i samfund, hvor arbejdsmoralen er forment, før velfærdsstaten kom til. Velfærdsstaten derimod undergraver på lang sigt denne arbejdsmoral – den sårer altså i den gren, den selv sidder på.

“Stærke normer til fordel for arbejde og imod at leve af offentlige ydelser opstod før velfærdsstaten, simpelthen fordi det var svært at overleve uden at arbejde i den periode,” siger Assar Lindbeck⁷⁹. “Forældre, skoler, kirken og andre institutioner bidrog også til at skabe og opretholde disse normer. Så kom velfærdsstaten, som gjorde gevinsten ved at arbejde mindre sammenlignet med ikke at arbejde, og således blev det nemmere at overleve uden at arbejde. Til at begynde med modarbejdede og forsinkede de nedarvede normer fra fortiden de negative effekter på arbejdet fra de nye incitamentstrukturer. Men over tid begyndte nogle mennesker at bruge de gavnlige støttesystemer mere og mere, og institutioner, som tidligere havde forkyndt det gavnlige i at arbejde, holdt op med at gøre det. Og når flere mennesker lever af forskellige slags offentlige ydelser, så er stigmatiseringen ved at gøre det tilbøjelig til at blive mindsket, og de forsinkede effekter af de nye incitamentstrukturer opstår.”

Da Assar Lindbeck var dreng i 40'erne, var hans far chef for socialforsorgen i det nordlige Sverige, og lille Assar fulgte indimellem sin far på ture til fattige landsbyer, hvor indbyggerne knap kunne overleve uden penge fra det offentlige.

“Min far fortalte mig ofte, hvor svært det var at overbevise disse mennesker om, at de havde behov for støtte fra staten. I dag er det

⁷⁸ Se f.eks. Det Økonomiske Råd (2005), “Dansk økonomi, forår 2005”, side 101 og Velfærds-kommissionen (2004), “Fremtidens velfærd kommer ikke af sig selv”, side 112.

⁷⁹ Thorvaldur Gylfason (2005), “Interview with Assar Lindbeck”, CESifo Working Paper No 1408, side 22. Forfatterens oversættelse.

helt anderledes, forskellige grupper af borgere konkurrerer om at få mest i støtte, og enkeltpersoner er temmelig opsatte på at få så generøs en støtte som muligt,” siger Assar Lindbeck.

I Danmark var det ikke anderledes i tiden før den moderne velfærdsstat. I 1956 beskrev juraprofessor Frederik Vinding Kruse i en kronik, hvordan datidens lovgivere gjorde sig store anstrengelser for at overvinde den almindelige danskers modvilje mod at leve af penge fra det offentlige i alderdommen. Politikernes redskab var ifølge Vinding Kruse at finde på nye og stadig mindre stigmatiserende navne til støtten - fra “fattiggård” over “alderdomsunderstøttelse” til “aldersrente” og endelig kulminerende med datidens forslag om den nye “folkepension”. Overgangen til aldersrente i 1922 havde ikke gjort det af med befolkningens stædighed, idet, som Vinding Kruse skrev, “30 pct. af de gamle, der er berettiget til Aldersrente, alligevel ikke søger den, men klarer sig ved egne Midler og Kræfter.” Vinding Kruse mødte, “også i den ganske jævne Befolkning, den Betragtning, at der er noget ikke helt værdigt i at søge Aldersrente, og at det menneskeligt værdigste er at klare sin Alderdomsforsørgelse selv”⁸⁰.

Hvor forskelligt fra i dag hvor den almindelige mening ikke vil tøve med at kalde den slags mennesker verdensfjerne excentriker. Hvis de vel at mærke stadig kunne opstøves.

Assar Lindbeck arbejder med forskellige modeller, der kan belyse, hvorfor stoltheden ved selvforsørgelse er på retur. F.eks. mener han, at de bagvedliggende normer kommer under pres, når flere bliver forsørget af det offentlige. Stigmatiseringen bliver mindre, jo mere normalt det bliver ikke at forsørge sig selv. En sådan negativ spiral kan i Danmark være blevet udløst under 70ernes oliekrise, pointerer Velfærdskommissionen herhjemme:

“Den beskrevne mekanisme kan understøtte den hypotese, at velfærdssamfundet fungerede fint, indtil det i 1970’erne blev udsat for en række negative ydre omstændigheder, der øgede arbejdsløsheden og dermed antallet af modtagere af overførselsindkomster.

⁸⁰ Kronik af Frederik Vinding Kruse i Berlingske Tidende den 19. april 1956, “Er Folkepensionering en Statsopgave?”

Som følge heraf blev man bragt ind i en udvikling, hvor normer om selvforsørgelse eroderede.”⁸¹

Hypotesen bakkes op af amerikansk forskning, som viser, at personlige netværk er afgørende for menneskers tilbøjelighed til at leve af offentlig forsørgelse. Jo flere i netværket, der modtager støtte fra det offentlige, jo større er sandsynligheden for, at andre i netværket også vil søge om offentlig støtte⁸².

Assar Lindbeck bruger også en forklaringsmodel, som inddrager forældrenes opdragelse af deres børn. Han pointerer, at det i et førvelfærdsstatsligt samfund giver mening at opdrage børn til at have en høj arbejdsmoral. For hvis børnene som voksne mangler arbejdsmotivation, så kan de få svært ved at skaffe livets fornødenheder til sig selv og eventuelt også til børnebørnene, og så må det gamle opofrende forældrepar modvilligt se sig nødsaget til at bruge af egne ressourcer for at hjælpe afkommet⁸³.

Ind på banen kommer så velfærdsstaten og med den nye incitamenter for forældrene. Nu behøver de ikke længere opdrage deres børn til at arbejde, for velfærdsstaten har påtaget sig forsørgelsen af dem. Og det har faktisk visse fordele for børnene ikke at være belastet af en høj arbejdsmoral, fordele som forældrene kan være fristet til skæve til.

“At oplære børn til at have en høj arbejdsmoral er ikke en ubetinget velsignelse. Risikoen for at et barn fejler på arbejdsmarkedet, til trods for at der ydes en stor indsats, komplicerer altruistiske forældres job. Børn, som fejler, lider dobbelt: Oven i den lave indtægt kan de føle skam eller skyld – og helt naturligt lider altruistiske forældre indirekte af det også,” skriver Lindbeck.

Så hvorfor ikke bare fortælle sine børn, at arbejde – i modsætning til “selvrealisering” o.lign. – ikke er en værdi i sig selv? Så risi-

⁸¹ Velfærdscommissionen (2004), “Fremtidens velfærd kommer ikke af sig selv”, side 112.

⁸² Anna Aizer og Janet Currie (2003), “Networks or neighborhoods? Correlations in the use of publicly-funded maternity care in California” og Marianne Bertrand, Erzo F.P. Luttmer og Sendhil Mullainathan (1999), “Network Effects and Network Cultures”.

⁸³ Assar Lindbeck og Sten Nyberg (2006), “Raising children to work hard: Altruism, work norms and social insurance”.

kerer børnene i hvert fald ikke at blive skuffede, hvis de ikke kan leve op til "præstationsræset" på arbejdsmarkedet. Det er derfor et spørgsmål, som forældre må stille sig selv, når velfærdsstaten under alle omstændigheder garanterer forsørgelse uafhængigt af den ydede indsats.

Den store internationale opinionsmåling World Value Survey har spurgt befolkningerne i 42 lande, om de finder det vigtigt, at forældre lærer deres børn værdien af hårdt arbejde. Svarene er sigende, mener Assar Lindbeck. I moderne vestlige lande med forholdsvis små overførselsindkomster svarer mange ja: 61 procent af amerikanerne, 53 procent af canadierne og 40 procent af schweizerne f.eks.

Helt anderledes ser det ud i lande med store og rundhåndede velfærdsstater: i Holland er det kun 14 procent, Finland 12 procent, Norge 11 procent, Østrig 10 procent og Sverige fire procent.

På den allernederste plads finder vi Danmark. Kun to procent af danskerne mener, at børn har godt af at lære værdien af hårdt arbejde⁸⁴. Det er ifølge Assar Lindbeck et resultat af velfærdsstaten.

⁸⁴ Ronald Inglehart m. fl. (2004), "Human Beliefs and Values", tabel A030.

Jesper

Jespers mor er bekymret for ham, det fortæller han selv. For hendes 22-årige søn er sammen med sin kammerat rejst fra Aars i det nordlige Jylland til København for at forfølge en drøm. De vil begge være musikere.

“I stedet for bare at blive fanget i det der med far, mor og børn, og jeg ved, hvad der sker de næste ti år af mit liv, så kunne vi tænke os, at vi hele tiden – også når vi er 40 – kan komme ud og spille med nogle mennesker i nogle sammenhænge, som vi ikke ville have haft mulighed for at deltage i, hvis vi havde taget et ’syv til fire’-job. Alttså en mulighed for at udvikle os, indtil vi dør, og så er spørgsmålet til den tid bare, hvilket eftermæle man får. Det kunne jo være fedt, hvis folk om mange år huskede en for at være ham den hvide Barry White, der kunne synge trusserne af en ungmø, eller bare at man fik almindelig respekt fra faget – det er da drømmen,” siger Jesper.

Det er trekvart år siden, de flyttede til en helt nyistandsat lejlighed med seks værelser i to plan på Frederiksberg. De fandt en tredje lejer at dele huslejen med, en pige, og det er kun godt, for ifølge Jesper kan hun tage æren for, at der er så rent og pænt over det hele.

“Mor er meget bekymret. Hun så gerne, at jeg fandt en eller anden karrierevej og fik noget stabilitet i mit liv og måske fandt en kæreste og flyttede i en mindre lejlighed og blev en god samfundsborger. Det kan da godt være, at jeg vågner op om et par år og tænker, ’nåja, så hedder det syv til fire de næste 40 år’, men så er det min egen beslutning. Og hvis jeg træffer valget, så kan jeg heller ikke tillade mig at brokke mig over det. Jeg tror egentlig også bare, det er det – jeg vil gerne have kontrol over min egen skæbne, og hvis jeg vil arbejde syv til fire, så er det, fordi jeg har besluttet det, det skal sgu ikke være, fordi min mor gerne vil have, at jeg gør det. Og hvis jeg ikke har lyst, så må jeg også tage de konsekvenser og nederlag, der følger med, og det kan godt være hårdt.”

Jesper besværer sig over sin økonomi. Han har kun 4.500 kroner

at bruge af om måneden, og de 3.500 skal afleveres til huslejen. Det er Nyrup-regeringens skyld. Det var den, der halverede dagpengene for unge under 25 år. Jesper mener, det er dumt, for man får ikke folk i uddannelse, hvis de ligesom han har opbygget gæld, mens de har levet på halve dagpenge – man kan ikke nøjes med en SU, hvis man skal afbetale gæld, argumenterer han.

Inden Jesper flyttede til København arbejdede han på en fabrik. Han har også arbejdet som smed og som sælger “inden for noget telefon-halløj” i Aalborg. Han sprang fra gymnasiet efter et halvt år – folk interesserede sig ikke nok for musik der – og arbejdede i stedet. I flere år havde han altid penge på lommen, mange flere end sine kammerater, så det er lidt svært for ham at vænne sig til det nuværende liv på smalkost. Men han gider simpelthen ikke det arbejde, som han kan få nu.

“Majoriteten af de jobs, du kan få i København som ung uden uddannelse, er telesælgerjobs og business to business, altså hvor du står i forretninger og sælger mobilabonnementer og Falckabonnementer, og hvad ved jeg. Det er arbejde, hvor du får en eller anden garantiløn på 10.000 kroner, og så er resten provision, og det kan du ikke leve af, med mindre du er virkelig dygtig og brænder for det. Men hvem gør det? Der er jo ikke nogen, der som små drømte om at sidde på et kontor fra syv til fire og sælge mobiltelefoner til en landmand i Øster Hurup. Jeg prøvede det faktisk herovre i et par dage. Det var salg af blækpatroner til printere, men jeg stoppede, for jeg kunne ikke holde det ud! Det var som at blive sat i fængsel, simpelthen. At sidde der og skulle ringe til 150 mennesker om dagen, og du vidste, inden du ringede, at der ikke var nogen af dem, som gad snakke med dig. Hvorfor skulle jeg så ringe til dem? Kunne man ikke bare sende et brev ud i stedet?”

Jesper taler ofte om at arbejde “syv til fire”. Det er ikke en del af hans fremtidsplaner. Han er bange for, at han aldrig får levet sin drøm om musikken ud, hvis han betræder stien mod et mere almindeligt liv. “Syv til fire” hænger for ham sammen med “rækkehus med hvidt stakit” og “kernefamilie med labrador”. Hans skæbne er en

anden, håber han.

“Jeg har meget respekt for det der familieliv, kernefamilie og sådan noget, hvis det bliver gjort rigtigt. Men jeg bryder mig ikke om at vide, hvad der sker i fremtiden. Jo, det gør jeg, men jeg bryder mig ikke om at vide, at en eller anden kedelig hverdag bare vil fortsætte. Hvor er spændingen henne? Det kan man selvfølgelig lave, også selvom man er en kernefamilie. Så må man sende børnene på weekendtur og forføre konen på bedste vis, men det bliver jo mere en pligt at holde liv i forholdet, end det bliver en lyst. Det er godt nok, og det er fint nok, og det har vi brug for, at der er nogle, der gør. Men vi har også brug for, at der er nogle, som laver noget helt andet, som så enten får folk til at sige, 'wauw, ham der inspirerer mig' eller 'ham der skal du fandme aldrig blive som, for han er en klat med løg på'. Vi er nødt til at have nogle, der kan vise, hvor galt det kan gå, og hvor godt det kan gå. Vi vil gerne have den drøm om, at man kan blive til alt det, man har lyst til, hvis man bare arbejder for det, men vi vil også gerne have nogen, der kan vise, at man fandme også skal passe på, for hvis det går galt, så ender du sådan der. Så vil folk gerne leve i midten og sige, 'jeg kunne være blevet til det der, men heldigvis er jeg ikke endt sådan der'”

Før i tiden mente de fleste, at det var uværdigt og ydmygende ikke at kunne forsørge sig selv, men være afhængig af penge fra det offentlige. Hvordan ser du på det?

“Det ved jeg sgu ikke. Jeg betaler jo stadig 1.000 kroner om måneden til min fagforening, og det har jeg gjort siden min 18-års fødselsdag. At jeg så nu er ved at have opbrugt det, jeg har indbetalt plus det løse, er jeg selvfølgelig ikke så glad for, men altså ... På den anden side så er det et system, der er lavet, fordi det kan betale sig at lave det. En fagforening er jo ikke en offentlig instans – det er en forretning. Og hvis det ikke kunne betale sig at give mig penge i forhold til, hvad de fik ind, så ville fagforeningerne ikke eksistere. Så det kan jeg godt leve med.”

A-kasserne løber kun rundt for fagforeningerne, fordi de får en stor sjat penge fra staten. Så forudsætningen for, at du kan udleve din drøm

med musikken er, at andre går på arbejde og betaler skat, selvom de ikke altid synes, det er lige spændende og udviklende.

“Det er rigtigt nok, men man tænker sgu ikke så meget over det, når man sidder i det. Jeg er heller ikke for fin til at udnytte systemet – når jeg nu engang er i situationen, så malker jeg det sgu. Jeg prøver da at få så høj en ydelse som muligt. Det gør man jo.”

Hvad nu hvis det havde været som i gamle dage, hvor man som arbejdsløs kunne få en seng i en stor sovesal og så stille op i køen ved suppekøkkenet – hvad ville du så have gjort?

“Så tror jeg, jeg ville være mere disciplineret. Så tror jeg ikke, at jeg ville være så doven. Jeg tror, jeg ville kæmpe mere for det, end jeg gør. Det er, som om vi er masser af unge mennesker, som vil en hel masse, men hvem gør noget ved det? Jeg sidder her og siger, at jeg helt vildt gerne vil være musiker, men jeg går jo ikke og stemmer dørklokker nu. Jeg går ikke med en demo-cd i hånden til alle cafeerne i København og beder dem om at lade os spille. Det ville jeg nok gøre, hvis jeg levede i de tider, fordi det var nødvendigt. Jeg synes, vi kommer lidt for nemt til tingene, vi er blevet forvante, og så gider vi ikke rigtigt lægge noget arbejde i det – man forventer bare, at det kommer af sig selv. Det kræver jo, at vi giver os selv et spark i røven og måske kræver det også, at der er noget disciplin fra de styrende magters side – at regeringen ... er lidt mere grov!”

Det kan også være, at du så ville tage det job, som du ikke synes er særlig spændende?

“Det er meget sandsynligt, tror jeg. Så ville jeg tage det ’syv til fire’-job og så sidde ude på verandaen og spille guitar og håbe på, at der en dag ville komme en mand forbi med en pladekontrakt.”

Ville det være godt eller skidt?

“Det ville være forfærdeligt. Prøv at forestille dig at sidde som 60-årig og fortælle børnebørnene, hvor meget du elskede musik, og hvordan du sad ude på verandaen og spillede og var en taber. Jeg ville ikke have det godt med at sidde som pensionist og græde over, at det aldrig blev til noget, fordi jeg aldrig prøvede ordentligt. Så vil jeg hellere sidde og sige, ’vi havde fat i noget af det rigtige, men tiden var bare ikke til det’ eller ’det var ikke noget folk ville høre, selvom

det var udmærket'. Men i det mindste littede jeg min fede røv og prøvede at gøre noget ved det. Jeg gjorde forsøget.' Det er jo den drøm, man har. Man bilder sig ind, at i morgen skal det nok komme."

Hvad ville der være i vejen for at have et arbejde og så i sin fritid forfølge drømmen om at skabe sig en karriere som musiker?

"Det ville der ikke være noget i vejen for, det ville bare blive et meget travlt liv. Lad os nu sige, at man finder et 'syv til fire'-job og får en sød kæreste og måske et barn, så har man i hvert fald brugt 60 timer om ugen på arbejde og børn, og hvis man så samtidig skal få tid til et spillejob eller to i løbet af en weekend, hvornår skal man så stoppe op og tænke, 'nyder jeg det, jeg laver lige nu?' eller 'er jeg nok sammen med min datter?' Der skal også være tid til eftertanke, og det er svært at kombinere en seriøs drøm med et fuldtidsjob."

En ikke uvæsentlig detalje i Jespers liv er, at han som arbejdsløs kan få gratis tid i et musikstudie og også gratis eneundervisning i sang i forbindelse med sin aktivering. Han er elev på *Planeten*, et aktiveringsprojekt der er rettet mod ressourcestærke unge med store drømme om at være kreative, f.eks. som designere, musikere, skuespillere eller noget ved medierne.

"Nu står jeg i et dilemma. Jeg har et minus på 500 kroner om måneden, fordi jeg har valgt den vej. Hvis jeg stopper og tager et arbejde – jeg kan sikkert godt finde et job – så siger jeg nej til de værktøjer og redskaber, som *Planeten* kan tilbyde. Så mister jeg adgang til studiet, og jeg mister den undervisning, jeg får, og den er dyr. Får jeg et deltidsjob, så må jeg godt blive derude, men så vil mine dagpenge blive reguleret, så min økonomi nogenlunde vil være i status quo. Og hvorfor så gøre det?"

Det piner dog Jesper, at han kan mærke på sig selv, at livet på offentlig forsørgelse er ved at sætte sig spor. Hans liv roder, de helt dagligdags pligter virker uoverkommelige, og han får ikke gjort det, han skal.

"Det er på en måde et rakkerliv, der er ingen struktur i din hverdag, så tiden flyver bare af sted, og nu har vi boet her siden september. Man har ikke haft en rutine, og når man ikke har stabilitet i sin

hverdag, så stresser alle de andre ting. Det er svært at være kreativ, hvis du lige skal huske at vaske tøj og lige skal huske at vaske op, og så skal du derhen, og der skal også gøres rent og så skal vi også have købt de møbler der og den reol. Hvis man nu kunne få noget stabilitet ind og få købt de møbler og købt den skide reol og få betalt sin gæld og være gældfri - man behøver sgu ikke være rig, bare man har over nul - så ville der ingen bekymringer være, og så ville man have mere tid til mentalt at koncentrere sig om det, man gerne vil. Det er jo lidt det, man stræber efter, men lige nu modarbejder jeg måske mig selv, fordi jeg får nogle andre muligheder ud af det ude på Planeten.”

Risikoen for fiasko lurser i horisonten for Jesper, han ved det godt.

“Måske kan du komme igen om ti år, og så sidder jeg her stadig og siger, ’jamen, det er også, fordi vi aldrig lige fik gjort et eller andet’. Man kan da godt nogle gange reflektere lidt over tingene og tænke, ’hvad fanden skal der nu blive af mig?’ Hvad nu hvis det ikke lykkes med vores musik? Hvad hvis det kun er os to, der synes, det er godt, og det i virkeligheden bare er noget pis, som ingen gider høre? Så står vi der og har brugt 50.000 kroner på udstyr, som vi ikke kan bruge til en skid andet end at lege med, mens vi drikker rødvin, og tror vi er nogle verdensstjerner. Hvad skal vi så?”

Kriminalitet: Farlig er den, som intet har at miste

MANDAG DEN 27. februar år 2006 fortalte TV2s kriminalmagasin om et udenlandsk fænomen med det misvisende navn "happy slapping": vold som begås, mens det filmes med en kameramobiltelefon.

To dage senere kunne Morsø Folkeblad berette, at nordvestjyske skolebørn anført af en dreng fra sjette klasse var blevet inspireret af tv. De havde overfaldet fire yngre børn med slag og spark og filmet det hele. Ingen var dog ifølge det lokale politi kommet til skade.

Efter endnu to dage kunne man i B.T. læse, at bladets journalister i løbet af få timer havde fremskaffet videooptagelser af vold mod en tilfældig ung fyr, som blev slået ned på Hellerup Station. Kriminalassistent Bent Haagensen fra Københavns Politi udtalte i den forbindelse, at fænomenet var større, end de officielle statistikker viste.

"Vi oplever, at mange forældre ikke tør melde, når deres børn er blevet overfaldet, fordi de frygter repressalier. At det skal gå ud over deres børn eller at der skal komme venner og familie og opsøge dem," sagde han.

Næste dag udsendte Ritzaus Bureau et nyhedstelegram om en 16-årig pige fra Nørrebro, som var blevet fængslet for at filme sin kærestes overfald på en tilfældigt forbigående jævnaldrende dreng.

"Pigen går lige ind foran ham og er klar til at fotografere. Og så får han først en knytnæve, så blodet sprøjter. Det ser væmmeligt og skrækkelig koldt ud," sagde kriminalinspektør Bent Isager-Nielsen fra Frederiksberg Politi til B.T., og så tilføjede den ellers hærdede

politimand: "Jeg kan selv mærke det, når jeg ser det. Hold da kæft, hvor er det grimt at se."

I ugerne derefter fortalte pressen om flere nye episoder, hvor vold blev filmet med mobiltelefoner.

Ved Årslev på Fyn blev to drenge på syv og ti år opsøgt af to større drenge. De gav den ti-årige lussinger, mens den syv-årige fik et knæ i skridtet og et knytnæveslag i ansigtet.

I Skanderborg blev tre 15-årige anholdt af politiet, da et forældrepar havde anmeldt dem for over flere dage at slå deres søn.

I Ølsted i Nordsjælland gik politiet ind i en sag, hvor en 15-årig dreng var blevet udsat for grov vold af en klassekammerat, mens to andre drenge fra samme klasse filmede. "De holder ham fast og slår ham, og han bliver sparket i hovedet og i maven," sagde vicepolitikommissær Erling Kjær fra Frederikssund Politi til TV2-Lorry.

I Randers blev to 13-årige drenge passet op af tre drenge på 14 og 15 år og tvunget til at sniffe lightergas sammen med dem i et solcenter. Efter et stykke tid begyndte de to 14-årige at slå og sparke løs på især den ene af drengene, mens den 15-årige optog volden på sin mobiltelefon. På et tidspunkt forlod de solcentret, men snifningen og volden fortsatte i en nærliggende opgang, indtil en beboer jog dem ud. Herefter lykkedes det for de to 13-årige at slippe væk og komme på skadestuen.

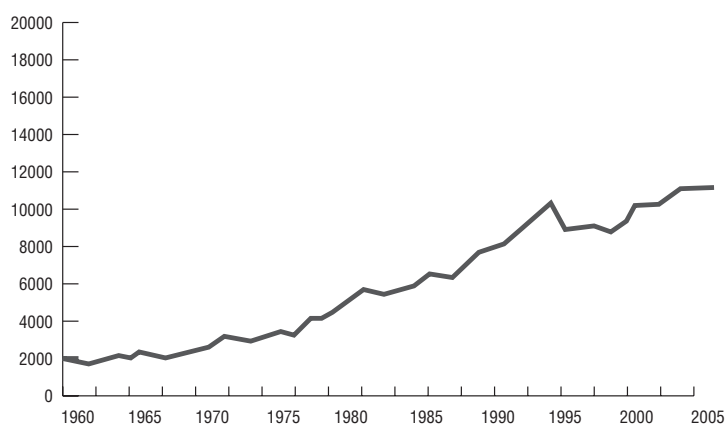
Fra flere sider i debatten lød der nu krav om at forbyde mobiltelefoner på skolerne – som om telefonerne var årsag til den hidtil usete afstumpethed hos visse grupper af unge i Danmark. Andre mente, det var TV2s skyld, at fænomenet var kommet til landet. Havde tv-kanalen ikke vist sit indslag om de udenlandske erfaringer, så var de unge slet ikke begyndt at efterabe herhjemme, lød argumentet – som helt ignorerede, at danske unge allerede begyndte at slå og filme, før indslaget blev sendt. Blot uden at pressen opdagede det.

Det ville have været mere relevant for forståelsen af den nye voldskultur, hvis man havde studeret voldens udvikling i Danmark i de foregående 45 år. Det er selvfølgelig bekvemt at skyde skylden på dårlig inspiration fra udlandet eller sågar ny teknik, så man helt

slipper for at ransage sit eget samfunds indbyggede dårligdomme, men den filmede vold er faktisk blot kulminationen på en udvikling, som vi selv må bære det fulde ansvar for.

De seneste 45 år har det danske samfund oplevet en næsten ufatelig forræelse. I forhold til 1960 registrerer politiet i dag mere end fem gange så mange voldstilfælde årligt. I 1960 lå tallet på omkring 2.000 voldssager – i dag er det omkring 11.000.

Vold der ved anmeldelse eller på anden måde er kommet til politiets kundskab i Danmark, 1960-2005.

Kilde: Britta Kyvsgaard og Flemming Balvig, "Danskernes udsathed for kriminalitet, 1986 til 2005", side 20.

Noget af den dramatiske udvikling kan forklares med, at det er blevet mere almindeligt at involvere politiet i voldssager de seneste årtier. En større andel af volden bliver anmeldt, men det forklarer kun en del af den voldsomme stigning. Forskellige undersøgelser viser nemlig, at danskerne i løbet af 70'erne og 80'erne faktisk blev hyppigere ofre for vold. Det har man fundet ud af ved simpelthen at spørge danskerne i de såkaldte "offerundersøgelser".

Gallup foretog fra 1971 til 1977 tre undersøgelser, som peger på, at danskernes udsathed for vold i løbet af denne seksårige periode steg med 50 procent. To undersøgelser fra Observa fortæller om en yderligere stigning i volden på 50 procent i perioden fra 1979 til

1984. Endelig har AIM foretaget undersøgelser, som skønner, at volden fra 1980 til 1986 ramte 120 procent flere danskere⁸⁵. Senest har en undersøgelse fra Odense vist, at næsten hver anden mand i Danmarks tredjestørste by må forvente at skulle besøge skadestuen mindst en gang i sit liv efter at have været udsat for vold⁸⁶.

Andre kriminalitetsformer har været faldende siden midten af 90'erne, primært p.g.a. mindre generationer af unge, som er den aldersgruppe, der begår hovedparten af kriminaliteten⁸⁷, men sådan er det ikke gået for volden. Selvom antallet af 15-24-årige er faldet med en fjerdedel fra 1988 til i dag, så har vi i samme periode oplevet tæt på en fordobling af den politiregistrerede vold.

Der er visse indikationer på, at volden efter en markant stigning indtil midten af firserne faktisk har været temmelig konstant siden, og at stigningen i den politiregistrerede vold fra midtfirserne og frem skyldes en højere anmeldelsesfrekvens⁸⁸. Men under alle omstændigheder er det bemærkelsesværdigt, at mens der de seneste 20 år er blevet betydeligt færre unge, så er der i hvert fald ikke blevet mindre vold⁸⁹. Årsagen er, at selvom der er færre unge i Danmark, så er de unge, vi har, blevet meget mere voldelige⁹⁰. Ikke alene de unge, men også børnene: i 1996 blev 60 børn under 15 år pågrebet for vold. I 2005 var det tilsvarende tal 277⁹¹.

Det leder tankerne hen på et urovækkende perspektiv. For sagen er jo, at hvis danskerne ikke havde født så få børn i 70'erne og 80'erne, så ville vi ikke i de seneste 20 år have oplevet et uændret

⁸⁵ Flemming Balvig og Britta Kyvsgaard (2006), "Danskernes udsathed for kriminalitet 1986 til 2005", side 21-22.

⁸⁶ Fyens Stiftstidende (19. december 2006), "Hver anden vil få tæsk".

⁸⁷ Danmarks Statistik, Statistikbanken.

⁸⁸ Flemming Balvig og Britta Kyvsgaard (2006), "Danskernes udsathed for kriminalitet 1986-2005", side 22-25.

⁸⁹ Samme publikation side 20-21: "I alt er der i perioden fra 1987 til 2005 foretaget 10 volds-offerundersøgelser. Alle viser de, at 2-3 pct. udsættes for vold hvert år, og at der i de sidste 20 år hverken er nogen tendens til stigning eller fald i befolkningens faktiske udsathed for vold."

⁹⁰ Se f.eks. regeringens ekspertgruppe om ungdomskriminalitet (2001), "Rapport om ungdomskriminalitet".

⁹¹ Jyllands-Posten (29. oktober 2006), "Børn efteraber voksnes vold".

niveau for volden i Danmark. Hvis ungdomsårgangene havde haft samme størrelse som tidligere, så ville der have været mere vold. Og hvis ungdomsårgangene ligefrem var vokset, så ville der have været endnu mere vold.

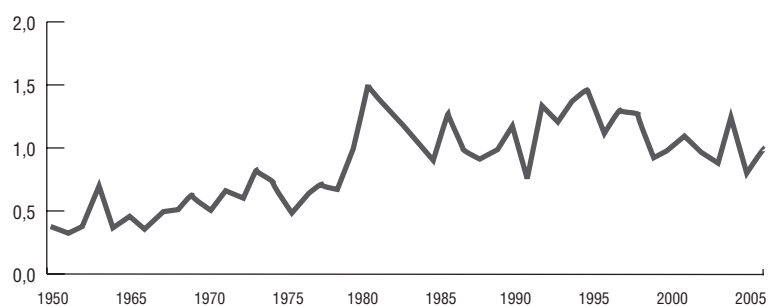
Det vil vi snart komme til at opleve, for i den nærmeste fremtid får vi faktisk flere unge i Danmark. I løbet af de kommende 10 år stiger antallet af unge i alderen fra 15-24 år med næsten 20 procent. Vi kan derfor forvente stigningstakter i udbredelsen af vold, som minder om udviklingen fra 1960 og frem til midten af firserne.

At Danmark i løbet af blot et halvt århundrede er blevet et meget mere brutalt samfund bekræftes af en anden skræmmende statistik: udviklingen i mordraten. Risikoen for at blive offer for den mest ultimative forbrydelse af alle, et drab, er i perioden blevet fordoblet.

I 60erne lå mordraten med udsving omkring de 0,5 begåede drab per 100.000 indbyggere i Danmark, i 70erne var niveauet mellem 0,5 og 1,0, og i 80erne og første halvdel af 90erne befandt mordraten sig med få undtagelser mellem 1,0 og 1,5. Fra slutningen af 90erne og frem har udsvingene været forholdsvis små omkring et leje på 1,0 begåede drab per 100.000 indbyggere. Sammenlignet med 1960 begås der altså dobbelt så mange drab per indbygger i dag.

Det er ikke kun danskernes helbred, der i stigende omfang er blevet

Antal anmeldte fuldbyrdede drab pr. 100.000 indbyggere i Danmark 1960-2005

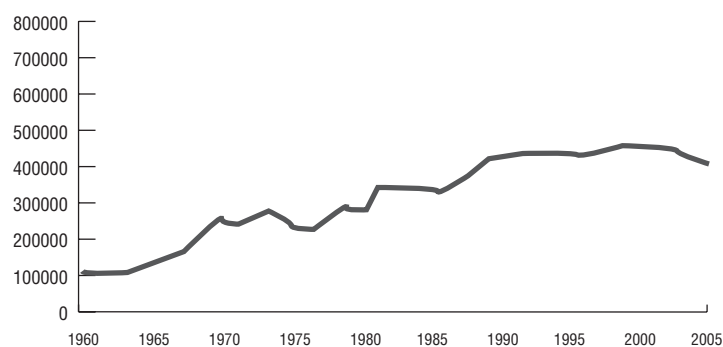

Kilde: Flemming Balvig, Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet.

udsat for forbrydelser de seneste 50 år. Der er også sket en meget kraftig vækst i forbrydelser mod danskernes ejendom.

Antallet af tyverier, som kommer til politiets kendskab, er i dag tre gange så stort som i 1960.

Tyverier der ved anmeldelse eller på anden måde er kommet til politiets kundskab i Danmark, 1960-2005

Kilde: Britta Kyvsgaard og Flemming Balvig, "Danskernes udsathed for kriminalitet, 1986 til 2005", side 15.

Når det handler om tyverier, er der ikke så meget slinger i valsen med anmeldelsesprocenterne. De seneste 30 år har politiet fået kendskab til omkring 65 procent af de begåede tyverier – tallet har kun svinget med 2-3 procentpoint⁹². Den meget markante stigning i de politiregistrerede tyverier er derfor et realistisk udtryk for danskernes oplevelse af tyvenes hærgen.

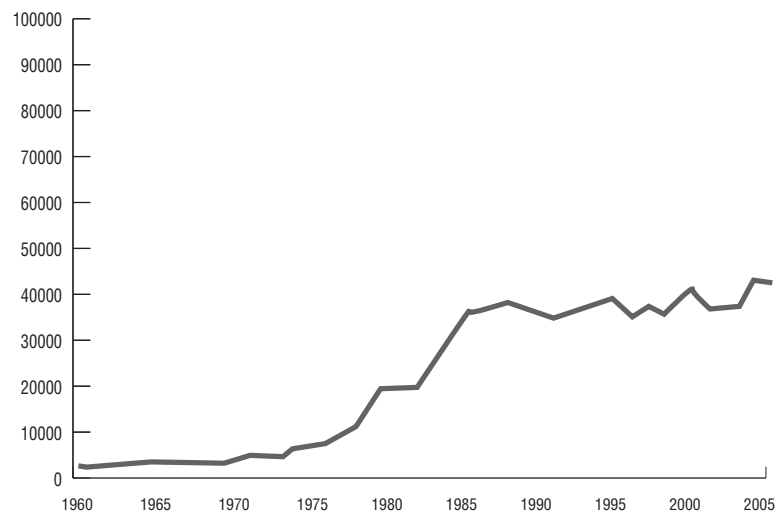
Når gamle mennesker fortæller, at de, dengang de var unge, uden problemer kunne gå fra deres hjem uden at låse efter sig, så er det ikke en skrøne. Det var vitterlig ikke særlig almindeligt at blive bestjålet dengang, men det har ændret sig.

Udviklingen i hærværket har ikke været mindre eksplosiv. Tilba-

⁹² Flemming Balvig og Britta Kyvsgaard (2006), "Danskernes udsathed for kriminalitet 1986 til 2005", side 17.

ge i 1960 var hærværk et fænomen med meget ringe udbredelse i Danmark. Siden har den formålsløse ødelæggelse af andres ejendom bredt sig som en steppebrand.

Hærværk der ved anmeldelse eller på anden måde er kommet til politiets kundskab i Danmark, 1960-2005.

Fra Britta Kyvsgaard og Flemming Balvig, "Danskernes udsathed for kriminalitet, 1986 til 2005", side 15.

Her skal der tages højde for et betydeligt udsving i, hvor ofte hærværk i perioden bliver anmeldt til politiet.

"Der sker ikke en firedobling i befolkningens faktiske udsathed for hærværk fra midten af 1970'erne frem til midt i 1980'erne, men der sker næsten en fordobling – fra 7 til 13 procent," konkluderer kriminologerne Britta Kyvsgaard og Flemming Balvig⁹³.

Resultatet af de seneste 50 års udvikling i kriminaliteten har været en eksplosion i den kriminalitet, som retter sig direkte mod

⁹³ Flemming Balvig og Britta Kyvsgaard (2006), "Danskernes udsathed for kriminalitet 1986 til 2005", side 18.

andre personers helbred og ejendom. Det er præcis den kriminalitet, som alle store kulturer og religioner fordømmer, fordi den er så asocial og ødelæggende for det, man med et moderne ord kalder et samfunds "sammenhængskraft".

Hvorfor er det sket? Kriminologerne har haft mange bud. De har f.eks. talt om, at i et samfund, hvor flere flytter fra landet til byen, vil der komme mere kriminalitet. Men det bekræfter den seneste forskning ikke. Tværtimod er det børn, som er vokset op i hovedstaden, som er mindst i risikozonen for at blive kriminelle. Både i landkommuner og bykommuner er risikoen større⁹⁴.

Risikoen for at blive kriminel er i dag allerstørst, hvis man er opvokset i hovedstadens forstæder. Det er steder som Ishøj, Høje Taastrup og Brøndby, der for alvor udklækker de kriminelle.

To ting kendetegner hovedstadens forstæder: For det første bor der mange indvandrere og efterkommere af indvandrere. For det andet forsørges en meget stor del af beboerne af indkomsterstatende ydelser fra det offentlige. Og både indvandrere og offentligt forsørgede er overrepræsenterede i kriminalitetsstatistikkerne⁹⁵.

Socialforskningsinstituttet udsendte i 1996 en storstilet undersøgelse af sammenhængen mellem ledighed og en række sociale problemer i danske familier. Undersøgelsen viste, at blandt de fædre, der i løbet af en 13-årig periode havde været ledige i mere end en fjerdedel af tiden, var 24 ud af 100 blevet idømt en ubetinget fængselsstraf. Til sammenligning havde kun én ud af 100 af de ikke-ledige fædre siddet i fængsel. Også de ledige mødre var mere kriminelle: tre procent blandt de langtidsledige havde modtaget ubetingede fængselsstraffe, nul procent af de ikke-ledige.

⁹⁴ Hanne Stevens (2005), "Kriminalitet og uddannelsesforløb", side 33.

⁹⁵ Indvanderes overhyppighed i kriminalitetsstatistikken er behandlet i bogens kapitel om indvandrernes levevilkår.

Forekomst af kriminalitetsafgørelser i grupper med forskelligt ledighedsomfang samlet for perioden 1980-1993. Procentandele.

	Ingen ledighed	1-5% ledighed	6-24% ledighed	25-100% ledighed	Førtidspension	I alt
Kriminalitetsafgørelser						
Mor	5	6	9	18	13	8
Far	19	23	32	57	36	27
Heraf: ubetinget frihedsstraf						
Mor	0	0	1	3	2	1
Far	1	3	8	24	11	5

Kilde: Mogens Nygaard Christoffersen (1998), "Opvækst med arbejdsløshed", side 72.

Sammenhængen mellem overførselsindkomster og kriminalitet bekræftes med et hurtigt kig i kriminalitetsstatistikkerne. Danmarks Statistik registrerer hvert år indkomstforholdene for domfældte kriminelle. Godt 60 procent af alle, der i 2004 får en voldsdom, er personer på enten dagpenge, kontanthjælp, aktivering, revalidering, sygedagpenge eller førtidspension. Det samme gælder for det store kompleks af ejendomsforbrydelser⁹⁶, hvor også 60 procent af gerningsmændene modtager de nævnte overførselsindkomster. For lov om euforiserende stoffer er andelen helt oppe på 70 procent⁹⁷. Til sammenligning udgør denne gruppe kun 20 procent af den samlede befolkning i alderen 15-65 år.

Overrepræsentationen af offentligt forsørgede blandt de kriminelle er med andre ord massiv. Og kriminaliteten er steget i takt med, at antallet af offentligt forsørgede er blevet firedoblet.

Er det modtagerne af overførselsindkomst, som tiltrækkes af det kriminelle liv? Eller er det de kriminelle, som tiltrækkes af livet på overførselsindkomst? Hvad er årsag, og hvad er virkning?

Forskningen giver ikke et endegyldigt svar, og formentlig er det hverken entydigt det ene eller det andet, men en vekselvirkning.

⁹⁶ Dokumentfalsk, brandstiftelse, indbrud, tyveri, underslæb, bedrageri, mandatsvig, afpresning, skyldnersvig, hæleri, røveri m.m. Den eneste ejendomsforbrydelse som ikke hovedsagelig begås af personer på overførselsindkomst er groft skattesvig.

⁹⁷ Danmarks Statistik, "Kriminalitet 2004", side 107.

Under alle omstændigheder er begge muligheder et problem for det danske samfund.

Det siger sig selv, at hvis et liv på overførselsindkomst direkte er medvirkende til, at en kriminel løbebane indledes, så er det en udfordring, som man må forholde sig til i et land, hvor en meget stor andel af befolkningen i den arbejdsdygtige alder modtager overførselsindkomst.

Den amerikanske kriminolog Travis Hirschi's teori om kriminalitet som et resultat af manglende social kontrol er et bud på, hvordan sådan en sammenhæng kan forklares⁹⁸. Kriminalitet opstår, siger Hirschi, fordi den kriminelle mangler sociale bånd til den lovlige del af samfundets medlemmer. Et væsentligt element i disse sociale bånd er *deltagelse* i uddannelse, arbejde og karriere og ønsket om fortsat deltagelse i disse sammenhænge.

Et andet element er ønsket om at nyde de *investeringer*, som man har foretaget i bl.a. omdømme, familieliv og bolig i et respektabelt kvarter. De fleste mennesker begår ikke kriminalitet, fordi de har alt for meget at miste. Modsætningvis har man ikke så meget at miste, hvis man er uden for arbejdsmarkedet, bor i socialt ghettobyggeri og ens familie er opløst. Når man lever på overførselsindkomst er man således underlagt mindre social kontrol end den arbejdende del af befolkningen, og det kan være medvirkende til, at en kriminel løbebane indledes.

Et tredje element i de sociale bånd er ifølge Travis Hirschi *troen* på de dominerende normer i samfundet. Hvis man ikke tror på legitimiteten af de normer, der stempler en række handlinger som forbryderiske og asociale, så er man også mere tilbøjelig til at begå kriminalitet. Og for at vende tilbage til spørgsmålet om årsag og virkning i forholdet mellem kriminalitet og overførselsindkomster: Er man kriminel normafviger, så har man selvfølgelig fordel af at søge hen, hvor den sociale kontrol er mindst.

Overførselsindkomsterne kan i det perspektiv ses som en sikker

⁹⁸ Travis Hirschi's teori om social kontrol og kriminalitet omtales bl.a. i Hans Jørgen Dam (2002), "Utilpassedes perspektiver", side 22. Og i Flemming Balvigs bidrag (2001) til bogen "Ungdomssociologi", side 131.

havn, hvorfra den kriminelle kan sejle ud på nye togter uden at skulle bekymre sig om sin materielle tryghed i fremtiden⁹⁹. Overførselsindkomsterne kan betragtes som en form for statsstøtte til forbrydererhvervet, et sikkerhedsnet der garanterer, at man som forbryder altid vil kunne opretholde en acceptabel levestandard, selvom man ikke er i stand til at holde fast i et arbejde, fordi man med jævne mellemrum må afbryde ansættelsen p.g.a. fængselsophold.

Hvis man vil forstå, hvilken effekt en sådan type statsstøtte potentielt kan have, så er det værd at kigge på de danske erfaringer med iværksætterydelsen i begyndelsen af 90'erne. På mange måder mindede iværksætterydelsen om den støtte, som forbryderne i dag får via overførselsindkomsterne, blot var iværksætterydelsen mindre generøs og i modsætning til kontanthjælp og førtidspension tidsbegrænset.

Iværksætterydelsen var et tilbud til dagpengemodtagere, som havde været ledige i fem måneder. De kunne starte en virksomhed efter eget valg og på den måde få adgang til iværksætterydelse svarende til en halv dagpengesats i tre og et halvt år. Ydelsen fik antallet af iværksættere til at eksplodere, og i modsætning til tidligere udviste ledige danskere pludselig en kolossal iværksættertrang. Det skød op med nye frisørsaloner, genbrugsbutikker, healerklinikker og virksomheder med speciale i import fra lande, hvor den nye virksomhedsejer forinden havde været på ferie og mødt en mand med et godt tilbud. Tal fra Arbejdsløsheds-kassen for Selvstændige Erhvervsdrivende viste, at 5.000 ud af 15.000 nye virksomheder i Danmark i de år blev opstartet af en ledig dagpengemodtager. Og to ud af tre modtagere af ydelsen fortalte i et rundspørge foretaget af samme a-kasse, at de ikke ville have startet for sig selv, hvis det ikke havde været for iværksætterydelsen¹⁰⁰.

Økonomiske incitamenter har med andre ord effekt. Der findes mange mennesker, som ikke normalt vil bevæge sig ind i en bestemt

⁹⁹ Som f.eks. de 28 medlemmer af Hells Angels og Bandidos, som i 2003 modtog førtidspension. Ritzaus Bureau (23/6-2005), "For mange rockere får pension".

¹⁰⁰ A-kassedirektør John Wagner i Berlingske Tidende (14/10-1992), "Hver tredje virksomhed etableres af iværksættere".

profession, men som gerne gør det, hvis de økonomiske vilkår i branchen bliver bedre. Erfaringerne med iværksætterydelsen viser, at hvis man garanterer ledige frisører 5.000 kroner om måneden ved opstart af en frisørsalon, så bliver der opstartet mange flere frisørsaloner end uden garantien. Hvor stor er mon effekten af, at man garanterer potentielle forbrydere fulde dagpenge, kontanthjælp eller førtidspension, uanset hvordan de gebærder sig? Intet tyder på, at økonomiske incitamenter har mindre effekt på potentielt kriminelle personer end på frisører.

Man bruger i dag stadig det udtryk, at kriminalitet ikke betaler sig i længden, men for en stor del af befolkningen er det ikke længere sandt. Udtrykket har sin rod i en tid, hvor kriminalitet kunne føre til fortabelse af hele ens livsgrundlag, fordi den sociale kontrol satte ind. Den kontrol annullerer overførselsindkomsterne i dag, hvor man ikke længere er afhængig af, at andre mennesker har tillid til en, når man skal skaffe sig selv et levebrød. Personen med de kriminelle tilbøjeligheder kan gøre som det passer ham, velfærdsstaten vil altid stå klar med en hjælpende hånd, når andre ikke længere vil have ham med i de arbejdsfællesskaber, hvor det uden velfærdsstaten er nødvendigt at deltage for at opretholde en materielt acceptabel tilværelse. Overførselsindkomsterne giver carte blanche til at skeje ud, til at opføre sig asocialt i ordets oprindelige betydning ved at forbyde sig mod sine medmenneskers liv og ejendom. Det kan aldrig gå helt galt, man kan altid gå til velfærdsstaten, når det asociale liv fører til, at andre tager konsekvensen og boykotter ens person.

I 50ernes Danmark var det anderledes. Fattighjælpen fra Steinckes socialreform fra 1933 var dagens ret for den udskejende dansker. Almindelige arbejdende mennesker var bl.a. dækket af en arbejdsløshedsforsikring og en ulykkesforsikring, men det var bevidst arbejdssky personer, alkoholikere, professionelle vagabonder og kriminelle m.fl. ikke¹⁰¹. De var ifølge datidens almindelige mening

¹⁰¹ Viggo Jonassen (2006), "Dansk socialpolitik 1708-2006", side 156.

havnet i en selvforskyldt situation, og den slags mennesker kunne man ikke dele rundhåndet hjælp ud til. Det ville blot anspore til fortsættelse af det fordærvede levned.

Derfor måtte de nøjes med fattighjælpen, som skulle betales helt eller delvis tilbage. Før det var ordnet, havde man hverken stemme- eller valgret – en regel man beholdt indtil 1961. Så længe man modtog fattighjælp måtte man heller ikke gifte sig uden kommunens samtykke. Det blev ikke regnet for ansvarligt at lade folk stifte familie, hvis de end ikke kunne forsørge sig selv. I det hele taget var det i henhold til den almindelige mening en ydmygende situation at søge om fattighjælp, ikke væsensforskelligt fra almindeligt betleri.

De løsladte fra fængslerne foretrak derfor at finde sig et arbejde. Preben Wolf, pensioneret kriminolog fra Københavns Universitet og forfatter til flere bøger om kriminalitetsudviklingen i Danmark, husker det. Han var fængselsinspektør i 50'erne.

“Man gik ud fra, at man kunne skaffe dem et job, og at de kunne leve af deres løn. Det var et led i forsorgens og fængselsvæsenets bestræbelser at finde et job. Løsladelsen blev forberedt sådan, at de ikke bare blev sendt ud. De blev ikke løsladt på prøve, før de havde bolig og arbejde eller anden forsørgelse,” fortæller Preben Wolf.

Det var simpelthen et krav for prøveløsladelse?

“Ja, det var det. De skulle have et job og et sted at bo, før de kunne prøveløslades.”

Kunne man godt skaffe job til alle straffede?

“Det var jo altid lidt af et problem, men man gjorde meget ud af at motivere erhvervslivet til at tage tidligere kriminelle ind. Bl.a. fordi man kunne påvise, at det ikke var særlig risikabelt for dem. Det skete selvfølgelig, at nogen snuppede noget, de ikke måtte snuppe, men normalt var der ingen særlig fare ved det. Mange af fangerne satte jo pris på, at de kunne få et job. Derfor kunne det naturligvis godt gå galt, men hvis de ikke fik et job, så ville det i hvert fald gå galt.”

Skaffede man jobbet, mens fangen stadig sad inde?

“Ja, det gjorde forsorgsmedarbejderne på fængslerne. De kendte de indsatte, og de drog ud og skaffede kontakter. Der var nogle, som

var vældig ferme til at overbevise arbejdsgiverne – navnlig i de større virksomheder – om, at det var et værdigt job for erhvervslivet at hjælpe de folk på ret køl igen,” siger Preben Wolf.

I 50erne var det ikke det offentlige, der stod for udslusningen fra fængslerne. Man byggede på den mere end 100 år gamle tradition, at private forsorgsselskaber tog sig af det. I 1830 stiftedes det første egentlige forsorgsselskab i Danmark i Slesvig, “en forening til at tage personer som ere løsladte af straffeanstalterne og forvildede unge mennesker i byen Slesvig under forsorg.”¹⁰² Foreningens formål var dels “at antage sig de af straffeanstalterne løsladte forbrydere, at skaffe dem lejlighed til lovligt erhverv, at bringe dem til et ordentligt levned og overhovedet at indvirke på deres borgerlige forbedring og dels at tage forbryderes børn under varetægt, og det allerede mens forældrenes straffetid vare, samt sådanne unge mennesker, som, uden at være forbrydere, ere henfaldne til et udsvævende og uordentligt levned.”

Siden blev der i alle egne af landet stiftet lignende foreninger, alle med den primære målsætning at udsluse kriminelle fra fængslerne til en normal tilværelse med et arbejde at passe. Forsorgs- og fængselselskaberne fik i begyndelsen alle deres indtægter fra frivillige bidrag, senere var de delvist finansierede af det offentlige, men udgangspunktet var det civile samfund, ikke staten.

Det var det civile samfunds værdier, som dominerede forsorgsselskaberne. Man kunne kun indsamle penge til sine aktiviteter, hvis de frivillige givere mente, at man gjorde nytte. Støtten til de løsladte blev derfor ikke givet betingelsesløst. Da f.eks. *Det Sjællandske Fængselselskab* blev stiftet i 1889 tog det sig af straffede børn og unge mennesker, fordi man mente, at chancen for succes var størst, når man satte tidligt ind. Men man hjalp også ældre straffede, som vel at mærke “gav håb om forbedring”. Civilsamfundets sociale kontrol var intakt.

Foreningen *Fængselshjælpen* blev stiftet i 1902 og virkede indtil

¹⁰² Både dette og det følgende om forsorgsselskabernes historie er beskrevet i “Kampen mod forbrydelsen”, bind 2, side 223-230, redigeret af Leif Beckman og Herluf Hansen (1952).

1951, bl.a. for at arbejde for indførelsen af den betingede dom med dertil hørende tilsyn. For, som vicedirektør i direktoratet for fængselsvæsen Axel Hye-Knudsen skrev i 1952, “allerede dengang var man opmærksom på, at det, for at samfundet kunne drage den fulde nytte af gennemførelsen af den betingede dom, var af den største vigtighed, at en privat forening var rede til at træde til og udnytte det øjeblik i fangens liv, hvor truslen om straf og betingelsesvis løfte om benådning gjorde ham særlig tilgængelig for vejledning, råd og påvirkning”.

I *Fængselshjælpen* var man sig så bevidst om, at der skulle findes arbejde til de løsladte, hvis de skulle holdes på lovens vej, at man ligefrem oprettede virksomheden *Kontorassistance*, hvor løsladte fanger, som var oplært i handels- og kontorfaget – en faggruppe som det var særlig vanskeligt at finde arbejde til – blev beskæftiget, indtil de kunne få job i en almindelig virksomhed. Her lavede de løsladte adresserings-, maskinskrivnings-, og duplikeringsarbejde m.v., hvilket de fik løn for, mens *Fængselshjælpen* benyttede tiden til at lære de løsladte at kende, så man bedre kunne finde den rette ordinære beskæftigelse til dem. *Kontorassistance* blev fra 1951 drevet videre af *Fængselshjælpen*'s afløser, *Dansk Forsorgsselskab*, og eksisterede indtil 1967.

Helt indtil 1973, hvor staten i form af *Kriminalforsorgen* overtog, blev tilsynet med betinget dømte og prøveløsladte varetaget af *Dansk Forsorgsselskab*. De tilsynsførende var fra opstarten almindelige, ansete borgere med menneskekundskab – i 1951 var mere end hver fjerde tilsynsførende således præst¹⁰³. Ideen bag denne ordning var, at en engageret borger med afsæt i et almindeligt samfundsliv ikke alene kunne fungere som vejleder for en løsladt kriminel, men også som et forbillede på, hvordan et almindeligt og ordentligt liv kunne leves. Men efterhånden som *Dansk Forsorgsselskab* med voksende tilskud fra det offentlige blev gjort mere og mere til en del af det offentlige system, ændredes også det. Allerede inden forsorgs-

¹⁰³ Dansk Forsorgsselskab (1991), “Dansk Forsorgsselskab gennem 40 år”, side 14.

selskabets opgaver helt blev overtaget af det offentlige, var de gamle tilsynsførende blevet udskiftet med nye.

I 1971 havde socialrådgiverne således fortrængt præsterne som den dominerende faggruppe blandt de tilsynsførende.

Kevin

Kevin er 26 år gammel. Han har ingen uddannelse, og han har aldrig haft et arbejde i mere end nogle få dage.

“Da jeg blev smidt ud af handelsskolen prøvede jeg masser af ting – teknisk skole, produktionsskole, arbejde i pizzeriaer og kiosker og som tømrer. Jeg kan måske være der to-tre dage i træk, men så er jeg træt af det. Så siger det mig ikke noget mere, og så må jeg videre,” siger han.

Kevin blev smidt ud af handelsskolen, fordi han havde for meget fravær. Rektor ville statuere et eksempel med ham.

“Det var der, den kriminelle bane begyndte så småt. Det sagde jeg også til skoleinspektøren, ’hvis I smider mig ud af skolen nu, så har jeg ikke noget at lave og noget at stå op til, og det vil resultere i, at jeg bare går ud og laver kriminalitet’. Jeg vidste, at det ville gå sådan.”

Havde du lavet kriminelle ting inden?

“Ikke sådan rigtigt.”

Hvad vil det sige?

“Ikke hvad jeg sådan lige kan huske. Hvis der har været noget, så var det et indbrud inde i byen, da jeg var 17 år gammel. Det var en tøjforretning midt på gågaden klokken 12 om aftenen. Det var ikke planlagt eller noget. Vi gik en tur inde i byen, og så var det bare rent spontant. Vi stjal tøj derinde, men det blev vi også knaldet for.”

Var det så ikke bare første gang, du blev taget? Gjorde du ikke også ting inden?

“Så har det været småting.”

Hvad er småting?

“Det kan være småtyverier. Ganske almindelige småstreger, jo.”

Hele sit voksenliv er Kevin blevet forsørget af velfærdsstaten. Først kontanthjælp, men i den seneste tid førtidspension. Det er hovedet, den er gal med, siger Kevin, fordi han i en periode tog en masse stoffer.

“Ecstasy og LSD åbner porte oppe i hjernen, som ikke bliver lukket i igen. Så er det meget svært at fungere som et normalt menneske. Problemet er også, at jeg næsten konstant har depressioner. Der skal ikke meget til, før jeg får en nedtur. Den eneste måde, jeg kan holde mig fra at få en depression i en længere periode, det er ved at dyrke en masse sport.”

Ville et arbejde ikke kunne gøre det samme for dig?

“Jeg kan ikke have et arbejde.”

Hvorfor ikke?

“Det er svært at forklare. Det er igen de psykiske ting, jo. Jeg har brugt fire-fem år af mit liv på selvdestruktion med stoffer, og det har jeg taget psykisk skade af. Jeg kan godt sidde og føre en normal samtale, men hvis folk går op ad mig i længere tid, så kan de godt se, at jeg ikke er helt normal. At jeg fejler noget.”

Kevin har to fængselsdomme bag sig. Den første på seks måneder fordi han kørte frontalt ind i en modkørende bilist med 140 kilometer i timen, påvirket af sovemidlet Rohypnol. Kevin lå i en hospitalsseng, da han fik at vide, hvad han havde gjort.

“Der kommer en mand ind på min stue og går fuldstændig amok på mig. Jeg aner ikke, hvorfor han går amok, men det er på den måde, at jeg finder ud af, at jeg har lavet en bilulykke, hvor en kvinde er kommet til skade, og det er så hans kone. En sygeplejerske havde ikke holdt tavshedspligten over for manden. Kvinden i bilen havde åbenbart fået knust begge fødder. Under sammenstødet blev motoren skubbet ind gennem bilen og maste hendes fødder. Det har jeg det selvfølgelig ikke så godt med, men jeg kan jo ikke lave om på fortiden.”

Den anden dom lød på halvandet år efter et indbrud.

“Hvad fanden var det, jeg lavede der? Jo, det var noget med, at vi rykkede en radioforretning og en guldsmed udenbys. De fandt så også en masse varme varer hjemme i vores lejlighed.”

Kevin voksede op sammen med en mor med tyrkisk baggrund. Faderen var udsmitter i det århusianske natteliv, men boede ikke hos familien.

“Min mor kunne ikke styre mig. Det var nok, fordi hun var ale-

nemor, og hun var som kvinde ikke psykisk stærk nok til at gøre det. Hun er jo ikke født her i landet, så hun har ikke den danske mentalitet og tankegang, som jeg har. Og når jeg så var dreng og hun en kvinde ... det er svært at forklare. En far har nemmere ved at styre drengen, end moren har.”

Så du din far?

“Ja, en gang imellem, og jeg var nysgerrig efter at følge i hans fodspor. Han var meget, meget stor – det er han stadig – og han var dørmænd og respekteret og kom i undergrundsmiljøet. En knægt vil altid søge sin fars kærlighed ved at gå i hans fodspor, det er jo et psykologisk træk. Så da jeg gik i 10. klasse startede jeg med at pumpe jern og tage steroider. Jeg tog både piller og indsprøjtninger, så jeg blev hurtigt stor, men temperamentet kom også op.”

Har du aldrig været bange for, at alle de piller du har spist – hormoner og stoffer – ville hævne sig en dag?

“Selvfølgelig havde jeg fået at vide, at det kunne resultere i noget skidt. Men når man er i en oprørsalder, så er man sådan set kold i røven over for det og tager ikke rådene til sig. Jeg tænkte bare, at jeg ikke ville komme til at fortryde det, men det gør man jo alligevel. Men når man i sådan en alder bliver oprørsk, du ved, så er man bare nødt til at gøre noget.”

Bestemmer man ikke selv, om man vil fylde sin krop med usunde stoffer?

“I den alder er man ikke udviklet nok mentalt til at vide bedre. Hvis man siger til et barn, ’det der, det må du ikke’, så gør barnet det som det første. Det er et generelt træk hos børn. Men selvfølgelig, det er ikke alle børn og unge, som er oprørske. Men der er sikkert lavet undersøgelser af, hvorfor nogle gør det, mens andre ikke gør.”

Hvad har du lavet, siden du kom ud fra fængslet sidst?

“Jeg har ikke rigtig lavet noget. De sidste fire-fem måneder er bare fløjet af sted. De er gået med at træne en gang imellem, hygge lidt med venner. Nu har jeg jo min pension at leve for. Men det er lidt svært, for jeg har for nemt ved at gå ind i mig selv, og jeg kan ikke rigtigt tage mig sammen til noget.”

Hvorfor kan du ikke det?

“Det ved jeg sgu ikke. Man føler sig nok lidt træt, du ved. Jeg mangler kampgejsten og livsenergien, fra før jeg begyndte på stof-ferne. Lysten til at leve, lysten til at få noget ud af livet, gejsten du ved. Det mangler jeg simpelthen, men jeg prøver at få det tilbage igen.”

Hvad kunne du godt drømme om, at der skulle ske indenfor de næste fem år?

“Det ved faktisk ikke. Jeg ville gerne have noget selvstændig virksomhed. Det kunne være rart at have så mange penge, at man kunne gøre, hvad man havde lyst til. Uden at tænke sig om. Et arbejde man holder af, hvor man oven i købet tjener penge.”

Er du stoppet med kriminalitet?

“Man vil nok altid lave nogle småting, ikke de store ting. Jeg kan ikke med 100 procent sikkerhed sige, at jeg aldrig vil lave kriminalitet mere. Jeg tror altid, at jeg vil lave de småting, man laver.”

Hvorfor vil du det?

“Primært fordi jeg stadig kender alle de mennesker. Det er nok mere for at hjælpe dem, du ved. De spørger om tjenester, om jeg ikke gider hjælpe dem med et eller andet. Så kan det være svært at sige nej.”

Familien: En god so synes bedst om sine egne grise

I SEPTEMBER 2006 blev en 46-årig mand fra Odense idømt seks års fængsel for at have misbrudt sin i begyndelsen otte-årige steddatter seksuelt igennem mindst syv år.

“Vi sad ved spisebordet, min mor, jeg og min stedfar, da han pludselig spurgte mig: ‘Skal jeg ikke tage din mødom, så du bedre kan nyde det, når du selv får kærester. Jeg har jo erfaring.’ Jeg var 13 år, men på det tidspunkt havde han haft sex med mig i årevis,” fortalte steddatteren bl.a. i retten.

Stedfaderen havde ifølge pigen truet med, at hun ville blive sendt væk fra hjemmet, hvis hun fortalte om hændelserne til nogen.

Samme måned blev en 41-årig mand fra Højbjerg i Århus idømt to et halvt års fængsel for at have haft samleje og anden kønslig omgang med sin steddatter fra hun var 12 år og fire år frem.

Ligeledes i september blev en 40-årig mand fra Nordøstfyn idømt fængsel i et år og to måneder for anden kønslig omgang end samleje med sin 10-årige steddatter.

Hver måned året rundt byder på lignende historier i dagens Danmark. Disse beretninger er ikke blot løsrevne hændelser uden andet end anekdotisk værdi. De er en del af en tendens, som man i den internationale forskning har døbt *Askepot-effekten*. Det er den gamle historie om og om igen, den som blev formidlet af Brødrene Grimm i *Askepot* og *Snehvide* og af H.C. Andersen i *De vilde svaner*. Det er historien om stedforældre, som optræder egoistisk og ondt over for deres stedbørn.

Askepot-effekten dækker over det forhold, at mennesker generelt behandler deres egne børn bedre, end de behandler andre folks

børn. Det betyder ikke, at der ikke kan peges på formidable stedforældre, og endda også stedforældre som klarer forældrerollen bedre end børnenes biologiske forældre. Men det betyder, at den gennemsnitlige stedforælder ikke er lige så omsorgsfuld, tålmodig og opofrende over for de børn, som han eller hun via et nyt partnerskab er kommet til at dele bopæl med, som den gennemsnitlige biologiske forælder er.

I Danmark har man ikke lavet statistik på, hvor meget børnemishandling der skyldes stedforældre, men det har man i andre lande. En britisk undersøgelse har vist, at børn med stedforældre har 19 gange større risiko for at blive påført fysiske skader af deres forældre, end børn som bor sammen med begge deres biologiske forældre. En anden britisk undersøgelse med et datamateriale på 29 børn med en gennemsnitsalder på halvandet år, som alle blev tæsket ihjel af deres "fædre", viser, at 15 af dem, 52 procent, var stedfædre. Eftersom kun én procent af alle babyerne i den aldersgruppe havde stedfædre, så svarer det til, at de har 150 gange større risiko for at blive tæsket ihjel end andre babyer. I en finsk spørgeskemaundersøgelse af 9.000 15-årige har 3,7 procent af de piger, som lever sammen med en stedfar, fortalt, at han har misbrugt dem seksuelt, mod 0,2 procent af de piger som bor sammen med deres biologiske far. Undersøgelser fra så forskellige lande som Korea, Hong Kong, Japan, Nigeria og Trinidad peger på, at skolebørn bliver slået meget oftere i hjemmet, hvis de bor sammen med en stedmor eller stedfar end deres klassekammerater fra ubrudte familier¹⁰⁴.

Der er derfor grund til at se med allerstørste alvor på udviklingen i den danske familiestruktur de seneste 50 år, hvor familieformen med en mor, en far og deres fælles børn har været under et voldsomt pres.

¹⁰⁴ Alle disse tal er samlet i Martin Daly og Margo Wilson (1998), "The Truth About Cinderella", side 32-36.

Antal skilsmisser pr. 100 bestående ægteskaber. 1900-2002

Kilde: Mogens Nygaard Christoffersen (2004), "Familiens udvikling i det 20. århundrede", side 102.

I midten af 50'erne opløstes 0,6 ud af hundrede eksisterende ægteskaber hvert år. I 2002 var det tilsvarende tal steget til 1,4 ud af 100 ægteskaber, altså mere end en fordobling af skilsmisefrekvensen. Af de ægteskaber som blev indgået i 1980, var fire ud af ti opløst 20 år senere. Det gik meget bedre for ægteskaberne fra 1950, som i kun to ud af ti tilfælde opløstes i løbet af de første 20 år¹⁰⁵.

Analyser af børns og forældres folkeregisteradresser i Danmark viser, at 45 procent af børnene i dag ikke skal forvente at leve sammen med begge forældre, når de fylder 17 år. Så sent som i 1980 var tallet nede på 36 procent¹⁰⁶. Danske børns risiko for at opleve forældrenes separation, inden de bliver voksne, er altså steget med en fjerdedel fra 80'erne og frem. Hvor der i 1974 var 103.000 børn i alderen 0-17 år, som boede sammen med en enlig mor eller far, så var tallet i 2003 næsten fordoblet til 194.000.

¹⁰⁵ Mogens Nygaard Christoffersen (2004), "Familiens udvikling i det 20. århundrede", side 103.

¹⁰⁶ Mogens Nygaard Christoffersen (2004), "Familiens udvikling i det 20. århundrede", side 110-111.

Skønsvist anslået antal 0-17 årige børn (i 1000), der på opgørelsestidspunktet boede hos en enlig fader/moder.

	1974	1980	1985	1990	1991	1996	2003
Enlig fader	14	15	19	14	19	18	22
Enlig moder	86	98	110	115	145	154	172
Ialt	103	113	130	129	164	172	194

Kilde: Mogens Nygaard Christoffersen (2004), "Familiens udvikling i det 20. århundrede", side 117.

Resultaterne af disse mange familieopløsninger kan være særdeles alvorlige for de berørte børn. Børn fra opløste familier har f.eks. tre gange større risiko for at opleve vold i familien, og næsten seks gange større risiko for at blive anbragt uden for hjemmet, når man sammenligner med børn fra familier, der bliver sammen. Der er også dobbelt så stor en andel af skilsmissebørnene, som er arbejdsløse som unge, ligesom risikoen for, at pigerne bliver mødre allerede som teenagere, er næsten fordoblet.

Risiko for en række alvorlige sociale begivenheder og livsvilkår for børnene efter familiens opløsning.

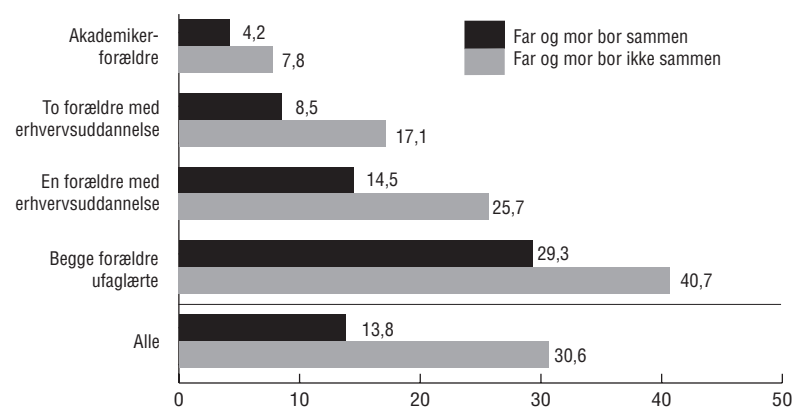
	Odds ratio
Barnet død inden 27. år	1.3
Barnet anbragt uden for hjemmet	5.7
Vold i familien	3.2
Ungdomsarbejdsløshed	2.0
Teenage-moderskab	1.8
Psykiske lidelser	1.3
Selvmoedsforsøg	1.2
Voldskriminalitet	1.6

Kilde: "Vidensopsamling om social arv" (2003), redigeret af Niels Ploug, side 30.

Risikoen for, at skilsmissebørn står uden anden uddannelse end folkeskolen, når de fylder 25, er også dobbelt så stor som for børn fra kernefamilier. Og det gælder uanset forældrenes uddannelsesbaggrund.

“Børn reagerer ikke på en skilsmissesituation ved at sige, at nu giver jeg den en skalle i skolen. Tværtimod. Nogle mister evnen til at stille krav til sig selv, til at se perspektiv, ja for mange børn påvirker en skilsmisse deres livslyst. Er det tilfældet, så kan det være lige gyldigt, hvor godt barnet er begavet. [...] Hvad enten det drejer sig om sundhed, trivsel eller chancer i uddannelsessystemet, så er det bedst for børnene, at de vokser op med begge deres forældre – sammen,” siger Lars Dencik, psykologiprofessor ved Roskilde Universitetscenter¹⁰⁷.

Andel af de 25-årige i 2001 der ikke havde en uddannelse ud over grundskolen og heller ikke var i gang. I procent.

Kilde: Ugebrevet A4 (21. marts 2005), “Brudte familier påvirker børns uddannelse negativt”.

¹⁰⁷ Ugebrevet A4 (21. marts 2005), “Brudte familier påvirker børns uddannelse negativt”.

Der kan være flere årsager til, at et markant stigende antal familier igennem de seneste 50 år er blevet opløst. Et bud på en årsag er, at danskerne ikke længere er så fordømmende over for forældre, der separeres. Oven på bl.a. 70ernes frigørelsesideologi er der ifølge denne forklaring opstået en bredt forankret accept af og ligefrem respekt for forældre, der træffer beslutning om at gå fra hinanden, hvis de med et af tidens udtryk “er vokset fra hinanden”, eller hvis dagliglivets trummerum ikke længere føles tilfredsstillende.

Men som Mogens Nygaard Christoffersen, seniorforsker ved Socialforskningsinstituttet med speciale i familieforhold, påpeger:

“Det er imidlertid vanskeligt at vurdere, hvorvidt det er adfærd, der ændrer ideologierne eller omvendt. Adfærdsændringer kan være understøttet af ændrede materielle forhold, hvor ideologierne blot følger efter som en efterrationalisering eller retfærdiggørelse af allerede effektuerede handlinger. Når det eksempelvis anføres, at den sociale stigmatisering af skilsmisser især mindskedes gennem 1970’erne, kan dette være en slags ideologisk retfærdiggørelse af de allerede stedfundne ændringer i befolkningens adfærd på dette område.”¹⁰⁸

De “ændrede materielle forhold”, som Christoffersen omtaler, har været nok så markante og udgør et andet bud på, hvorfor kernefamilien har været i opløsning.

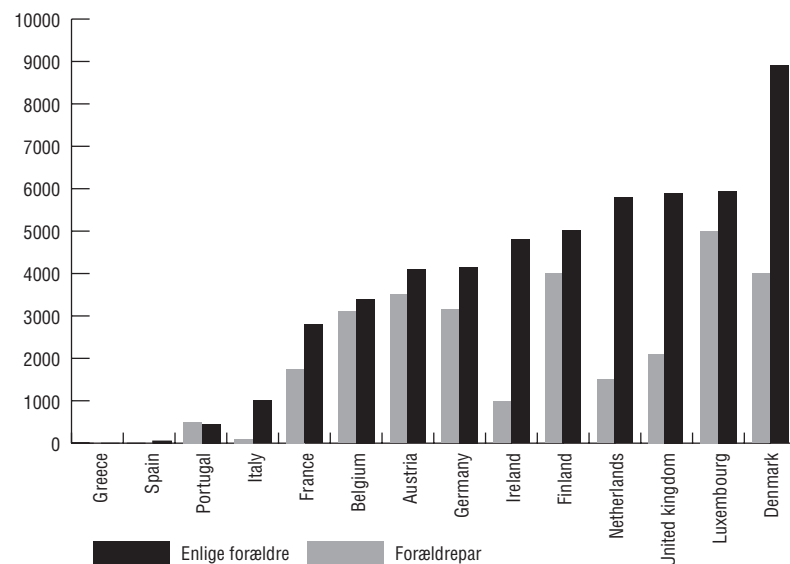
De seneste 50 års opbygning af velfærdsstaten har gjort det meget nemmere for forældre at gå fra hinanden – i visse tilfælde endda økonomisk fordelagtigt. Det er et af dansk socialpolitikks største paradokser, at selvom de fleste er enige om, at det som hovedregel er bedst for børn at bo sammen med begge deres biologiske forældre, så giver velfærdsstaten alligevel meget store tilskud til forældre, som forlader hinanden. Tilskud som bevirker, at flere familier opløses, end hvis tilskuddene ikke var blevet givet.

Ud af 14 EU-lande er Danmark det land, der uden sammenligning giver mest offentlig støtte til enlige forældre. 66.000 kroner bliver det til i gennemsnit årligt. De nærmeste konkurrenter er Luxem-

¹⁰⁸ Mogens Nygaard Christoffersen (2004), “Familiens udvikling i det 20. århundrede”, side 101.

bourg og Storbritannien, hvor en enlig mor eller far modtager knap 44.000 kroner fra det offentlige. I lande som Portugal, Spanien og Grækenland er det under 3.500 kroner¹⁰⁹. Til sammenligning får familier med to forældre i Danmark kun 31.000 kroner fra det offentlige, hvilket svarer til niveauet i Finland og endda overgås af Luxembourg¹¹⁰. I intet af de 13 andre EU-lande er der større absolut forskel på den offentlige støtte til enlige forældre og til forældrepar.

Offentlige tilskud til forældre i euro, 2001.

Kilde: Libertad González (2006), "The Effect of Benefits on Single Motherhood in Europe".

Generelt kan forældre i Danmark altså mere end fordoble deres tilskud fra det offentlige ved at gå hver til sit, og det har bemærkelsesværdige effekter i en del typiske familier, viser beregninger fra Socialministeriet¹¹¹.

¹⁰⁹ Libertad González (2006), "The Effect of Benefits on Single Motherhood in Europe", side 30.

¹¹⁰ Sammesteds, side 38.

¹¹¹ Socialministeriet (2006), "Notat om offentlige ydelser mv. ved opløsning af familien".

Lad os se lidt på økonomien for Lars og Hanne og deres to børn, som går i henholdsvis vuggestue og børnehave. Lars er slagteriarbejder og tjener 300.000 kroner om året. Hanne er arbejdsløs og modtager fulde dagpenge. De bor i en ejerbolig, som de købte i 2003 for knap 1,4 millioner kroner. Hvad sker der med deres rådighedsbeløb, når de går fra hinanden, sælger boligen og flytter i hver sin lejlighed? Umiddelbart skulle man jo tro, at der var færre penge tilovers – de skal jo betale meget mere i husleje for to boliger end for én bolig – men sådan er det slet ikke.

Rådighedsbeløb for Lars og Hannes familie, før og efter familiens opløsning.

	Familie 2 voksne + 2 børn	Mor + 2 børn	Far
	<i>Kroner</i>	<i>Kroner</i>	<i>Kroner</i>
1. Indtægter			
Husstandsindkomst (efter ATP-bidrag)	470.495	171.470	299.025
Børnefamilieydelse	25.964	25.964	
Børnetilskud og børnebidrag		37.944	-24.912*
Boligstøtte		32.664	9.936
2. Udgifter			
Skat og AM-bidrag	147.110	48.029	102.932
Faglige kontingenter	21.241	10.621	10.621
Daginstitutionsbetaling	40.272	5.688	
Ejerbolig (eksklusiv fradrag)	88.485		
Lejebolig (husleje)		61.116	72.000
3.			
Rådighedsbeløb	199.351	142.588	98.496

* Tallet dækker over faderens børnebidrag til sin separerede hustru med to børn.

Kilde: Socialministeriet (2006), "Notat om offentlige ydelser mv. ved opløsning af familien".

Lars og Hanne havde før deres separation 199.000 kroner til sig selv, når huslejen (renter på boliglån, ikke afdrag), skat og udgifter til børnepasning var betalt. Efter deres separation har de sammenlagt 241.000 til rådighed, selvom deres samlede husleje er steget med 45.000 kroner. Forklaringen på, at det for Lars og Hanne er en god forretning at opløse deres familie, er velfærdsstaten.

Det offentlige giver et børnetilskud til Hanne, fordi hun nu er enlig forsørger – 13.000 kroner. Der gives endvidere boligtilskud til både Hanne og Lars, fordi de har skiftet den stabile tilværelse i ejerboligen ud med to lejeboliger, som passer bedre til deres mere kortsigtede behov som nyseparerede – 43.000 kroner. Oven i det kommer fripladsordninger i de to børns daginstitutioner til en værdi af 35.000 kroner. Sammenlagt bliver det til et tilskud på 91.000 kroner, skattefrit vel at mærke, som familien ikke fik, mens den stadig var intakt.

I eksemplet er Hanne dagpengemodtager, men hun kunne lige så godt have været kassedame med minimumsløn eller deltidsarbejdende. Også med de erhverv ville en separation give overskud takket være offentlige tilskud. Princippet er, at jo lavere indtægt man har, jo flere penge kan man tjene på at blive skilt i Danmark, for tilskud som fripladsordninger og boligstøtte gives efter husstandsindkomst. Har man lave indkomster, så kan det derfor betale sig kun at have én indkomst i husstanden.

I et andet eksempel er problemstillingen fuldstændig den samme. Søren og Lisbeth modtager begge kontanthjælp, og deres datter går i vuggestue. Ved separationen bliver Lisbeth boende i familiens almennyttige lejlighed med datteren, mens Søren flytter til en anden almennyttig bolig. Det udløser 26.000 kroner ekstra i boligstøtte, 9.000 kroner i børnetilskud og vuggestuepladsen bliver 14.000 kroner billigere. Resultat efter separation: et overskud på 23.000 kroner, når skat, husleje og daginstitution er betalt. Med venlig hilsen fra velfærdsstaten.

Et tredje par, Peter og Birgit, må selv bære en del af byrden for deres skilsmisse. Han er læge med en årsløn på 450.000 kroner, hun er sygeplejerske og tjener 300.000 kroner. Ved skilsmissen sælger de

deres hus, Peter flytter i ejerlejlighed med parrets ældste barn, Birgit i privat udlejningsbolig med de to yngste børn. Det udløser et samlet børnetilskud på 21.000 kroner, boligstøtte også på 21.000 kroner og en daginstitutionsbesparelse på 13.000 kroner. Til trods for denne støtte på sammenlagt 55.000 kroner, går parret i alt 43.000 kroner ned i rådighedsbeløb. Peter og Birgit har godt nok flere børn end de to andre par, men de tjener også flere penge, så de offentlige tilskud uddeles ikke så rundhåndet. Samtidig er de mere kræsne i deres boligvalg, de vil ikke flytte i socialt boligbyggeri, så deres husleje er højere, og Peter får ikke boligstøtte i sin ejerlejlighed. Men stadig: det offentlige giver et tilskud på 55.000 kroner årligt til deres separation.

Oven i disse tilskud kommer så de overførselsindkomster, som mange enlige mødre modtager. Det kan være et slid, hvis man er alene om både at ordne alt i hjemmet og at forsørge familien med en arbejdsindkomst. Børn skal bringes og hentes, tøj skal vaskes, bleer skal skiftes, der skal laves mad og smøres madpakker, læses historier og trøstes og leges og svares på tusinder af spørgsmål og meget, meget mere. Det kan næsten være for meget for ét menneske. Hvor meget mere attraktivt er det så ikke at blive enlig forsørger, hvis man kan slippe for at tage på arbejde en tredjedel af alle hverdagstimer? Overførselsindkomsterne kan i sig selv ses som en understøttelse af den enlige forsørger, fordi rollen som arbejdende enlig forælder kan være svær at overkomme. En kontanthjælp gør livet som enlig mor meget nemmere, især hvis man hører til lavtlønsgruppen.

Opløses familier i højere grad i dag end for 50 år siden, fordi velfærdsstaten har gjort det mere økonomisk fordelagtigt? Ja, meget tyder på det. I 1992 fik den amerikanske økonom Gary Becker en nobelpris i økonomi, bl.a. fordi han har vist, at økonomi spiller en rolle for menneskers beslutninger om indgåelse og ophævelse af ægteskab. Becker analyserer ægteskabet som en måde at maksimere sin indkomst. Man klarer sig bedre og mere komfortabelt i familien end isoleret, siger han – tilsyneladende uden detailkendskab til den danske model.

Men bygger ægteskabet og også det forpligtende papirløse parforhold da ikke på forelskelse og kærlighed? Jo, især i begyndelsen, men efterhånden som årene går, så kommer de praktiske og økonomiske aspekter ofte til at fylde mere, og måske kommer de endda til at overskygge de følelsesmæssige sider af samlivet. Men så er det også på tide at komme videre, siger romantikerne og fortalere for den personlige udviklings-ideologi. Alt tyder imidlertid på, at i hvert fald børnene ser anderledes på det.

Gary Beckers analyser er fulgt af mange studier, især amerikanske, som hævder en sammenhæng mellem størrelsen på den offentlige støtte til enlige forsørgere og antallet af enlige mødre. En lignende sammenhæng er dokumenteret i en undersøgelse af forholdene i 14 EU-lande, som i 2006 blev udsendt af det tyske *Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit*¹¹².

Undersøgelsen viser meget klart, at i lande hvor der ikke ydes megen offentlig støtte til enlige forældre, er der færre enlige mødre end i lande, hvor den offentlige støtte er høj. Undersøgelsen konkluderer, at for hver gang man øger den årlige offentlige støtte til enlige forældre med 7.500 kroner, så stiger antallet af enlige mødre med to procent.

Som Socialministeriets beregninger på de tre danske familietyper viser, så er det de offentligt forsørgede lavindkomstfamilier, som høster de største offentlige tilskud ved at lade sig separere. Det er da også disse familier, som er mest i farezonen for at blive opløst, viser tal fra Socialforskningsinstituttet. Jo længere tid forældre i Danmark er ledige, jo større er risikoen for, at de går fra hinanden. Har far eller mor været ledig i mere end 25 procent af tiden over en seks-årig periode, så er der 2,5-3 gange så stor risiko for, at de går fra hinanden, end hvis de slet ikke har været berørt af ledighed¹¹³.

Hvorfor belønner velfærdsstaten forældre for at forlade hinanden, når så meget peger på, at det er bedre for de fleste børn, hvis forældrene bliver sammen? Svaret fra systemets fortalere er, at man vil sikre børn af enlige forældre en opvækst med trygge materielle

¹¹² Libertad González (2006), "The Effect of Benefits on Single Motherhood in Europe".

¹¹³ Mogens Nygaard Christoffersen (1996), "Opvækst med arbejdsløshed", side 115.

kår, og det er bestemt lykkedes. Mange børn af enlige forældre vokser nu op under bedre økonomiske forhold, end hvis deres forældre ikke var gået fra hinanden. Takket være overførselsindkomsterne kan en stor del af de enlige mødre endda også håndtere et krævende forældreskab på egen hånd uden at skulle stresses yderligere af et arbejdsliv.

Men konsekvenserne af, at det er blevet så meget lettere at være enlig forælder, er, at flere vælger at blive det. Velfærdsstaten skulle forhindre "ødelagt familieliv" og "forsømmelse af børn"¹¹⁴, men virkeligheden er, at velfærdsstaten fører til flere ødelagte familier og derfor flere forsømte børn.

¹¹⁴ Se kapitel 4.

Jeanette

Da Jeanette var 18 år gammel blev hun gravid. Det var ikke meningen, eller måske var det alligevel, det er ikke så simpelt – heller ikke for Jeanette selv.

“Det er lidt svært at forklare. Inden vi gik fra hinanden, havde vi aftalt, at hvis det skete, så skete det, og jeg smed bare p-pillerne. Men så gik vi fra hinanden, og så tænkte jeg, ’jeg skal ikke være sammen med en anden, så der er ingen grund til at starte på dem igen’. Så gik vi så og legede lidt, vi skulle ikke komme sammen igen, men derfor kunne vi jo godt lege, og så skete det så.”

Hvad tænkte du, da du opdagede det?

“Shit! Vi havde haft en aften, hvor vi gjorde grin med det, for det kunne da se kønt ud, hvis jeg nu gik hen og blev gravid: han var kommet ind i et nyt forhold, men det var ikke noget seriøst, og så kunne det da være meget sjovt, hvis han så lige gjorde mig gravid, når han havde en anden der og sådan noget. Nej, et kaos det ville være, og vi sad virkelig og grinte ad det, haha, det sker jo ikke. Men det gjorde det så ... hehe.”

Hvad sagde han til det?

“Han sagde, at jeg skulle få det fjernet, men det ville jeg ikke.”

Hvad sagde dine forældre?

“Min mor begyndte at hyle. Hun var bange og nervøs for, hvordan det skulle gå, og om jeg kunne klare det. Min far sagde, ’det er meget godt, at du skal ha’ barn, men kunne du ikke have fundet en anden end den idiot at få det med’. Jeg tror ikke, at han vidste, hvad han skulle sige.”

Hvorfor syntes din far, at han var en idiot?

“Fordi der skete en masse ting i de tre år, hvor vi var sammen. Vi skulle egentlig have gået fra hinanden længe før, men det kunne vi ikke.”

Hvad skete der?

“Jamen, der var utroskab og slåskamp og psykisk terror. Alt muligt som bare ikke må være i et forhold, men alligevel kunne vi ikke rigtig give slip på hinanden, ’det skulle da nok gå,’ sagde vi.”

Og alligevel ville du gerne have ham som far til dit barn, umiddelbart før I gik fra hinanden?

“Ja, for der var vi inde i en god periode. Man har de der gode perioder, og så har man dårlige perioder. Kærlighed gør blind!”

Du tænkte ikke på, hvad du skulle gøre, hvis I blev uvenner igen?

“Overhovedet ikke! Jeg tænkte bare, ’vi er sammen for evigt, vi skal giftes, vi skal have børn, vi skal have vovhund og hus og bil i carporten.’ Jeg tror egentlig heller ikke, at han tænkte over det.”

Hvad angår det økonomiske, var der heller ikke så meget grund til at tænke over det for Jeanette, kan hun i dag konstatere. Hun har godt nok aldrig haft andet end et sommerferiejob, men hendes økonomiske udbytte af kontanthjælpen er større end nogensinde, nu hvor hun er blevet enlig mor. Hendes rådighedsbeløb, efter at huslejen er betalt, er tredoblet, selvom hun er flyttet fra en lille halvanden værelses lejlighed til en stor og pæn fireværelses lejlighed i centrum af Otterup.

“Min økonomi har ændret sig meget, fordi jeg har fået barnet. Under graviditeten fik jeg de der 6.000 kroner, lejligheden kostede 3.000, jeg betalte lån af til kommunen og telefonregning, så jeg havde vel omkring 1.500 om måneden til det hele – smøger, mad og hvis jeg lige ville ud en aften. Der var ikke rigtigt noget at leve for. Da jeg havde født, så steg jeg jo så til den store kontanthjælp plus jeg fik den store boligsikring også, og så kunne jeg pludselig godt leve. Nu har jeg lige knap 5.000 kroner til det samme, som jeg før havde 1.500 kroner til.”

Kommunen forsøgte at presse Jeanette til at tage et arbejde i begyndelsen af hendes graviditet, men det ville hun ikke.

“Kommunen sagde, at graviditet ikke er nogen sygdom, og at der faktisk er nogle, der ansætter gravide. ’Ja,’ sagde jeg, ’så I vil ha’ at jeg skal sidde på min flade røv hele dagen og sy eller et eller andet – nej, det gider jeg ikke’. Men det må man heller ikke sige, ’gider ikke’, så bliver de meget, meget sure på mig.”

Men man kan altså godt få jobs, selvom man er gravid?

“Det tror jeg nok, man kan et eller andet sted. Sådan noget arbejde, hvor man ikke rigtigt skal arbejde fysisk.”

Tænder du nogensinde over, at mens du siger, at det gider du altså ikke lige, så kan du jo kun gøre det, fordi der er nogle andre, som går på arbejde hver dag, selvom de heller ikke altid gider?

“Nåja, fordi det er deres skattepenge ... Men jeg har jo også betalt skat, og jeg betaler stadig skat, selvom jeg er på kontanthjælp, og når jeg starter på SU betaler jeg også skat, godt nok ikke så meget, men jeg betaler da skat. Så jeg synes ikke, det gør noget, at jeg har været på kontanthjælp i to år.”

Om et par uger skal Jeanette i gang med at tage en 10. klasse, det siger de nye regler. Man kan ikke få kontanthjælp, hvis man er under 25 år gammel, men man kan få SU til en uddannelse. Så stiger Jeanette lidt i indtægt igen, for som enlig forsørger får hun dobbelt SU på næsten 9.500 kroner plus adgang til SU-lån, og det er sammenlagt bedre end kontanthjælpen.

Jeanette vil gerne være socialrådgiver. Det er en verden, hun kender noget til, og hun vil gerne hjælpe andre mennesker med deres problemer. Men først skal hun lige tage den 10. klasse, som hun godt nok startede på for nogle år siden, men aldrig gennemførte, fordi hun havde for travlt med at gå i byen. Derefter kan hun tage de nødvendige HF-fag i løbet af et år og så komme ind på Den Sociale Højskole.

Hvis hun da ikke bliver gravid inden. Jeanette har haft flere kærester, siden hun fødte Nicolai for 14 måneder siden, fire faktisk.

“Den første havde overhovedet ikke styr på sit liv, og jeg følte nærmest, at jeg havde to børn i stedet for ét, så ham gik jeg fra. Den næste var jeg sammen med i 14 dage, så ville han ikke have mig, og det var endda min bedste kammerat. Man skal ikke komme sammen med vennerne, det går bare galt. Han kom her og legede familie i 14 dage, men så blev han lige pludselig i tvivl om nogle ting. Den tredje var så Nicolais far, som ville have mig tilbage, fordi der var knas i hans forhold. Han var så sammen med mig i en uge, og så blev jeg dumpet, og han gik tilbage til kæresten. Der var jeg lige pau-

seklovn, mens han tog sig sammen. Og så har jeg så en ny nu. Vi har godt nok kun været sammen i en måned, men jeg har ham da.”

Har I snakket om at få børn?

“Det har vi da. Han er 24, og det ville ikke gøre ham noget at blive far nu, men jeg er 20, og jeg har ét barn, jeg vil gerne vente lidt. Men Nicolai skal 100 procent sikkert være storebror, for jeg skal da have mange børn. Jeg skal bare lige finde en, som jeg har lyst til at få dem med. Nu får vi se, om det bliver ham her.”

Hvilke tanker gør du dig om Nicolais fremtid? Hvad håber du, at han får ud af livet?

“Jeg håber, at han får meget ud af det. At han kommer ud og oplever nogle ting. Jeg ville selv gerne have været au pair i udlandet, det kunne have været sjovt at tage et år til England eller Spanien eller et eller andet, men jeg kan jo stadig tage ud i verden, når han bliver lidt større. Han skal også opleve meget mere, end jeg gjorde under min opvækst. Jeg har aldrig været ude at rejse før. Når han bliver lidt ældre, kunne jeg godt tænke mig at tage ud at rejse i sommerferien i en uge, så han kommer ud og ser verden, så han har noget at se tilbage på, når han bliver ældre. Jeg kan sige, at vi var i Fyns Sommerland, og at jeg har været i BonBon-Land ... haha. Sådan nogle ting kan jeg sige, men jeg kan ikke sige, at jeg har været nede i Syden og set nogle ting.”

Hvad med arbejde? Håber du, at Nicolai bliver noget bestemt?

“Det har jeg faktisk ikke tænkt så meget over. Jeg vil ikke presse ham til noget, og hvis han ikke ved, hvad han vil være efter folkeskolen, så er det helt okay. Måske finder han sig bare et fast arbejde efter skolen og tjener en masse penge uden at ville have en uddannelse, det skal han også bare have lov til. Jeg vil slet ikke presse ham til noget. Det eneste, jeg måske vil presse ham til, er at finde sig et fritidsarbejde, mens han går i skole, så han har lidt lommepenge at gå i byen for.”

Misbrug:

Lediggang er roden til alt ondt

I FLERE GENERATIONER mødte danskerne kun tiggere på rejser i udlandet, men så pludselig i løbet af sommeren 1998 dukkede der nogle op i København, og i det efterfølgende år indtog tiggere i stort antal S-togsstationen på Nørreport. Der sad de med papæsker og papskilte med påskrifter som, "Jeg er hjemløs – lidt hjælp til mad og husly".

Hvor var de kommet fra, og hvorfor var de der midt i Velfærdsdanmark? Nogle mente at vide, at det var hjemløse, som ikke kunne få nogen penge overhovedet fra det offentlige. De var blevet svigtet af systemet, fordi de ikke havde en folkeregisteradresse. Da det blev undersøgt nærmere af en sociolog, fandt hun ud af, at de godt nok var hjemløse, men at de skam fik førtidspension eller kontanthjælp. Pengene fra det offentlige rakte blot ikke til forbruget af piller, hash, alkohol og narkotika¹¹⁵.

Ofte var det folk, som var gået fra kriminalitet til tiggeri. Som en af tiggerne, Frederik, sagde:

"Jeg tror, det var en søndag ... så vidt jeg husker, en dødssyg søndag, hvor vi bare ikke kunne lave nogen penge. Så spurgte jeg én, tilfældigvis, om ikke han kunne undvære en skilling ... så fik vi en hundredelap, så fik man blod på tanden. [...] Det eneste det hele drejer sig om, ikke også, det er, at man skal have penge til alkohol, cigaretter ... og måske noget narko. Det er det eneste."¹¹⁶

Det blev der skrevet mange avislinjer om der i slutningen af 90erne, men i dag synes danskerne at have vænnet sig til de nye for-

¹¹⁵ Lotte Sangstad (2002), "Tiggeri i København", side 69.

¹¹⁶ Sammesteds, side 65-66.

hold. Skønt velfærdsstatens sociale udgifter er historisk høje, så er det i dag en helt almindelig del af livet i byen, at man støder på de passive skiltetiggere eller deres mere aktive kolleger, som kommer hen og spørger, om man ikke lige kan undvære en mønt.

Meget tyder på, at de hjemløses øgede synlighed bl.a. er en konsekvens af, at der er blevet flere af dem i takt med velfærdsstatens udbygning. I Danmark tæller man ikke de hjemløse, så der findes ikke en klokkeklar statistik på området. Men hvis man spørger Preben Brandt, formand for Rådet for Socialt Udsatte og nok det menneske, der ved allermest om de hjemløse i Danmark, så får man at vide, at det efter alt at dømme er tilfældet.

“Der har formentlig været en stigning i antallet af hjemløse,” siger Preben Brandt om tiden fra 1955-1980.

Han bygger bl.a. sin vurdering på det forhold, at der i perioden kom mange flere alkohol- og narkomisbrugere, som netop udgør hovedparten af de hjemløse.

I nyere tid har Preben Brandt et lidt bedre talmateriale at vurdere ud fra. De seneste 16-17 år har der ret stabilt været omkring 8.000 brugere af landets hjemløsepladser, fortæller han. Men det tal dækker over, at de gamle, alkoholiserede mænd ikke længere er på hjemløseinstitutionerne, som de var før i tiden. Tidligere var de ikke velkomne på landets plejehjem, men det er de nu. En stor del af klientellet er altså blevet flyttet andre steder hen, men der er stadig lige stor rift om pladserne på hjemløseinstitutionerne.

Det skyldes, at nye grupper har meldt deres ankomst siden slutfirserne. Først og fremmest kvinderne, stofmisbrugerne og de unge.

“Kvindernes andel er steget fra 5% til 20%, stofmisbrugerens andel fra 0% til 40%, gennemsnitsalderen er faldet fra 55 år til 40 år,” pointerer Preben Brandt.

Dertil kommer de mange hjemløse, som aldrig sætter deres ben på herbergerne. Preben Brandt mener, at det tal er stigende, bl.a. fordi indvandrere nu også melder sig blandt de hjemløse, og de møder ikke op på hjemløseinstitutionerne.

De hjemløse kan dermed skrives på en liste, som også indeholder andre meget beklagelige rekorder for selvdestruktiv adfærd,

som er blevet sat i velfærdsstatens levetid: der har aldrig været så mange alkoholikere, som der er i dag. Antallet af narkomaner er også eksploderet. Der er ganske vist færre, der ryger i dag, men der har aldrig været så mange, som er storrygere og dør af det. Og så er fedme blevet et voksende problem.

Fælles for disse forskellige selvdestruktive metoder er, at danskerne, som ikke er i kontakt med arbejdsmarkedet, men modtager indkomsterstøttende ydelser fra det offentlige, fylder mest i problemstatistikkerne. Mens den almindelige dansker går på arbejde for at forsørge sig selv og sin familie, så sidder et meget stort antal af velfærdsstatens trofaste klienter derhjemme, på offentlige toiletter, på grillbarer, i parker og på værtshuse og ødelægger målrettet deres eget liv med druk, narkomani, kæderygning og overdreven indtagelse af fed mad i et omfang, som aldrig er set før i danmarkshistorien.

Hvert år dør mere end 2.600 danskere af skrumpelever, bugspytkirtelbetændelse og andre sygdomme, som er en direkte konsekvens af overdreven indtagelse af alkohol¹¹⁷. For 45 år siden døde kun 900 danskere af den slags direkte alkoholrelaterede sygdomme¹¹⁸. Når man tager højde for, at der i de mellemliggende år er blevet lidt flere voksne danskere, så repræsenterer udviklingen en fordobling af de alkoholrelaterede dødsfald per voksen dansker.

¹¹⁷ Her er ikke medregnet de mange dødsfald, som mere indirekte kan være forårsaget af alkoholindtagelse, f.eks. flere typer kræftdødsfald.

¹¹⁸ Sundhedsstyrelsen (2004), "Statistik 2003: Alkohol, narkotika og tobak", side 23.

Alkoholrelaterede dødsfald pr. 100.000 indbyggere 15 år og derover. 1961-2000.

Kilde: Sundhedsstyrelsen (2004), "Statistik 2003: Alkohol, narkotika og tobak", side 23.

Alkoholisme finder man i alle samfundslag, men i Danmark er det i udpræget grad de offentligt forsørgede i den arbejdsdygtige alder, som fylder mest i misbrugsstatistikkerne. I gruppen af behandlingskrævende alkoholmisbrugere er 57 procent enten arbejdsløse eller uden for arbejdsmarkedet¹¹⁹. Socialforskningsinstituttet har undersøgt, hvordan ledighed påvirker danske familier, og når frem til, at alkoholrelaterede sygdomme forekommer ti gange så ofte blandt langtidsledige fædre som blandt fædre, der ikke har været ramt af ledighed. For mødrenes vedkommende er risikoen fem gange så stor ved langtidsledighed.

Forekomst af alkoholrelaterede sygdomme i grupper med forskelligt ledighedsomfang. Procentandele.

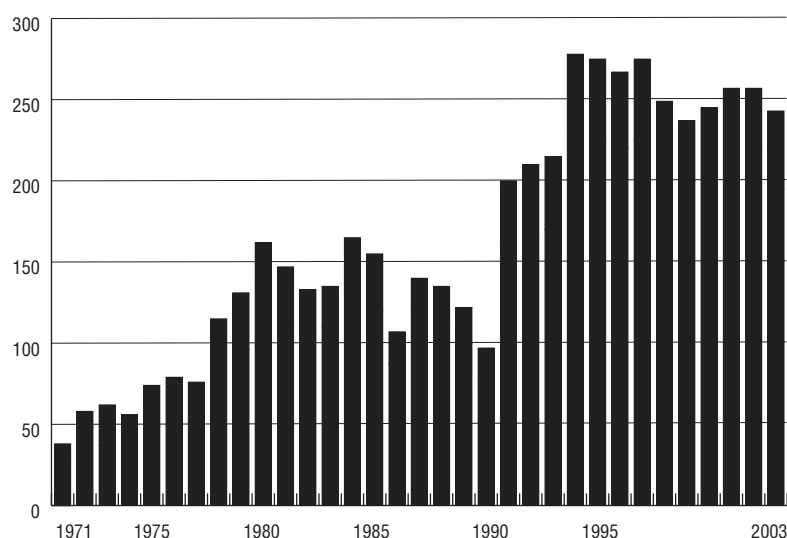
	Ingen ledighed	1-5% ledighed	6-24% ledighed	25-100% ledighed	Førtidspension	I alt
Alkoholisme						
Mor	1	2	2	5	8	3
Far	1	3	4	10	15	4

Kilde: Mogens Nygaard Christoffersen (1996), "Opvækst med arbejdsløshed", side 66.

¹¹⁹ Socialministeriet (1998), "Vejledning om den sociale indsats for de mest udsatte voksne – sindslidende stof- og alkoholmisbrugere, hjemløse m.fl.," kapitel 47.

Narkomanien har udviklet sig endnu mere dramatisk under velfærdsstaten end alkoholismen. I 1971 registrerede man 37 narkorelaterede dødsfald i Danmark. I dag, godt tre årtier senere, dør hvert år mere end seks gange så mange efter misbrug af narkotiske stoffer.

Antallet af narkotikarelaterede dødsfald i Danmark 1961-2000.

Kilde: Sundhedsstyrelsen (2004), "Statistik 2003: Alkohol, narkotika og tobak", side 30.

Også her er det de offentligt forsørgede, som dominerer i misbrugsstatistikkerne. Kun 10 procent af de klienter, som er i behandling for stofmisbrug har en lønindtægt. 69 procent modtager enten konthjælp, førtidspension eller dagpenge¹²⁰. Blandt unge hashmisbrugere i behandling er hele 87 procent offentligt forsørgede¹²¹.

Ifølge Socialforskningsinstituttet er risikoen for, at langtidsledige mødre misbruger narkotiske stoffer 13 gange større end blandt mødre, der ikke er berørt af ledighed. Hos fædrene er risikoen fire gange så stor.

¹²⁰ Sundhedsstyrelsen (2005), "Narkotikasituationen i Danmark 2005", side 29.

¹²¹ Ugeskrift for læger (6/2-2006), "Socialprofil på unge cannabismisbrugere i behandling", side 570.

Danskernes rygeadfærd har også ændret sig markant. Stadig færre ryger, men flere og flere dør af det. Det tilsyneladende paradoks har en naturlig forklaring: de danskere, der ryger i dag, ryger mere uansvarligt end de danskere, som røg for 45 år siden. I 60'erne røg 70 procent af danskerne¹²², men de røg ikke meget – ofte var det ikke cigaretter, men cigarer og pibe¹²³. I dag ryger kun 40 procent af danskerne, men – til trods for massiv fokus på de sundhedsskadelige effekter af rygning – ryger de til gengæld rigtigt meget, hvilket har udløst en eksplosion i de tobaksrelaterede dødsfald.

Forekomst af narkomani i grupper med forskelligt ledighedsomfang. Procentandele.

	Ingen ledighed	1-5% ledighed	6-24% ledighed	25-100% ledighed	Førtidspension	I alt
Narkomani						
Mor	0,1	0,2	0,4	1,3	3,9	0,8
Far	0,1	0,1	0,2	0,4	2,0	0,3

Kilde: Mogens Nygaard Christoffersen (1996), "Opvækst med arbejdsløshed", side 68.

De mest rygende danskere er førtidspensionister og arbejdsløse. 19 procent af danskerne er storrygere, d.v.s. de ryger mere end 15 cigaretter om dagen, men blandt førtidspensionister og arbejdsløse er andelen 33 og 30 procent, svarende til en forøget risiko i forhold til befolkningen som helhed på mere end 50 procent. Formentlig er skævheden endnu mere udtalt blandt kadederygerne, men her foreligger ingen tal. Svensk forskning peger på, at risikoen for at unge begynder at ryge er dobbelt så stor, hvis de i en periode er ledige¹²⁴.

Fedme var stort set ikke noget problem i Danmark for et halvt århundrede siden. Frem til 60'erne kunne kun én ud af 1.000 unge mænd ved sessionen kaldes decideret fede. I midten af halvfemser-

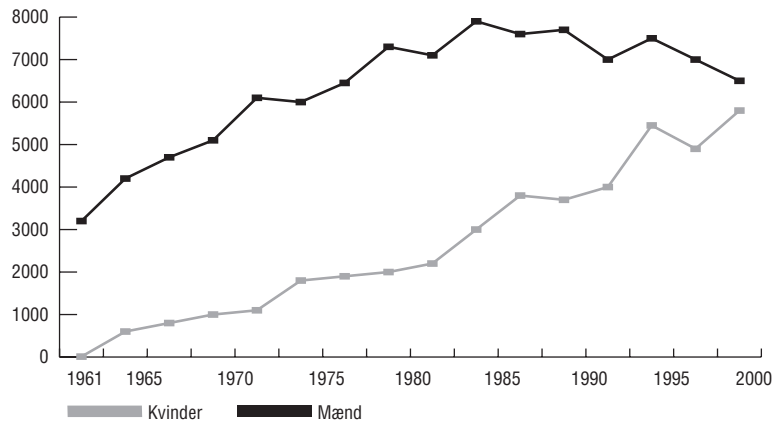
¹²² Statens Institut for Folkesundhed (2002), "Sundhed og sygelighed i Danmark 2000", side 328.

¹²³ Danmarks Statistik, Statistikbanken.

¹²⁴ Anne Hammerström og Urban Janlert, "Unemployment and change of tobacco habits: a study of young people from 16 to 21 years of age", *Addiction*, december 1994.

ne var andelen af fede unge mænd ved sessionen imidlertid steget til 4,6 ud af 100, altså 46 gange så mange.

Tobaksrelaterede dødsfald i Danmark 1961-2000. Procentandele.

Kilde: Sundhedsstyrelsen (2004), "Statistik 2003: Alkohol, narkotika og tobak", side 48.

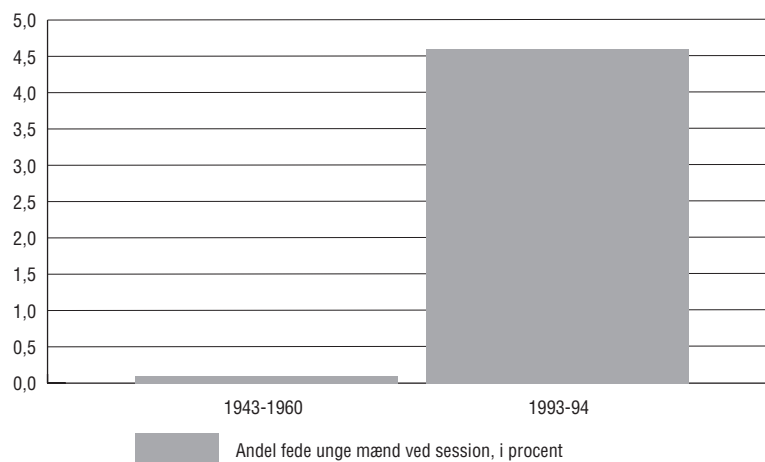
De unge mænd er formentlig helt repræsentative for den langsigtede udvikling i befolkningen som helhed. Tal fra de seneste 20 år viser i hvert fald, at stadig stigende andele af både mænd og kvinder i alle aldre er svært overvægtige¹²⁵.

Andelen af svært overvægtige¹²⁶ er størst blandt de offentligt forsørgede i den arbejdsdygtige alder. I hele befolkningen udgør de overvægtige 9,5 procent, men blandt de arbejdsløse lider 13,4 procent af svær overvægt, og det samme gælder 17,4 procent af førtidspensionisterne¹²⁷.

¹²⁵ Ernæringsrådet (2003), "Den danske fedmeepidemi", side 19.

¹²⁶ Med et Body Mass Index på 30 eller derover.

¹²⁷ Statens Institut for Folkesundhed (2002), "Sundhed og sygelighed i Danmark 2000", side 368.

Kilde: Ernæringsrådet (2003), "Den danske fedmeepidemi", side 21.

Begynder folk at ødelægge deres helbred med alkohol, narko, tobak og fed mad, fordi de er uden kontakt med arbejdsmarkedet og modtager overførselsindkomst? Eller er det måske snarere deres misbrugsproblemer, der fører til livet som offentligt forsørgede?

Det er klart, at folk, der indleder et alkohol- eller narkotikamisbrug, mens de er i arbejde, er i fare for at få en fyreseddel. Overvægtige kan også have problemer med at bestride visse typer arbejde.

Men lediggang kan i sig selv også have fatale konsekvenser for folks mentale velbefindende og dermed føre til misbrugsproblemer af den ene eller den anden art. Den internationale forskning er f.eks. fuld af undersøgelser, som påpeger, at alkoholisme ofte er en direkte følge af arbejdsløshed¹²⁸.

Mange kan midt i dagligdagens trummerum drømme om deres otium, men hvis man aldrig har sat sine ben på arbejdsmarkedet, eller hvis man forlader det før tid, så har det ofte en række negative konsekvenser.

Økonomiprofessorerne Anders Bjørklund fra det svenske socialforskningsinstitut og Tor Eriksson fra Handelshøjskolen i Århus har

¹²⁸ Nogle af disse undersøgelser refereres i Mogens Nygaard Christoffersen (1996), "Opvækst med arbejdsløshed", side 64.

gennemgået en række nordiske studier af sammenhængen mellem arbejdsløshed og mentalt helbred. De konkluderer for det første, at det er veldokumenteret, at arbejdsløse generelt har et meget dårligere mentalt helbred end folk i arbejde. For det andet konkluderer de, at der er god grund til at tro, at arbejdsløsheden *i sig selv* kan være årsag til mentale problemer¹²⁹. Og fra mentale problemer til selvdestruktivt misbrug er der ikke langt.

Arbejdslivet tjener ikke kun det formål at skaffe os mad på bordet og tag over hovedet. Det holder os også i gang, fysisk eller mentalt eller begge dele. Det giver os en fornemmelse af, at vores evner er værdifulde for andre mennesker, og det giver os andet at gå op i end vores egen lille navle. Overdrevent navlepilleri har aldrig været sundt for nogen, og arbejdet kan tjene som en kærkommen lejlighed til at komme væk fra det.

En anden årsag til de lediges misbrugsproblemer kan være, at de simpelthen ikke har så meget at tabe ved det. Forsørgelsesgrundlaget er ikke på spil, pengene kommer, uanset hvad man gør. Der står ingen arbejdsgiver og holder øje med, om man er fit for fight klokken 8.00 på alle hverdage.

Til gengæld kan man med visse former for misbrug vinde adgang til et nyt socialt liv og mange sjove oplevelser i hverdagen. Der er altid folk, man kan være sammen med på værtshuset eller i hashklubben. Værtshusmiljøet er ligefrem blevet idylliseret i *Sams Bar*, en af alle tiders mest succesrige tv-underholdningsserier. Vi taler her om miljøer, der sagtens kan give en form for mening i livet til folk, som søger det. Kedsomhed og manglende livsindhold kan også forsøges udfyldt med mad og tobak – et eller andet skal man jo få tiden til at gå med.

Selv livet som hjemløs har noget at tilbyde, som en isoleret tilværelse i en toværelses ikke kan hamle op med. Psykiateren Theodore Dalrymple, som i mange år har arbejdet på et sygehus i et engelsk underklassekvarter, har udtrykt det således:

“De hjemløse mænd har foretaget et valg, som man endda kan

¹²⁹ Anders Björklund og Tor Eriksson (1995), “Unemployment and mental health – evidence from research in the Nordic countries”, side 25. Forfatterens oversættelse.

kalde et eksistentielt valg. Det liv, de har valgt, er ikke uden fordele. Når de er kommet over den første modvilje mod de fysiske forhold, som de har valgt at leve under, så føler de sig trygge. Mere trygge faktisk end størstedelen af den resterende befolkning, som kæmper for at opretholde deres levestandard, og som på ingen måde har garanti for, at det vil lykkes. Disse mænd ved f.eks., at der er herberger alle steder, i hver en by, som vil tage imod dem, give dem mad og holde dem varme, uanset hvad der sker, og uanset om konjunkturerne er gode eller dårlige [...] Desuden er de automatisk med i et broderskab – måske fyldt med skærmydsler og til tider endda voldeligt, men også tolerant og underholdende.”¹³⁰

Livet som narkoman, alkoholiker og hjemløs kan friste mennesker, som ikke har så meget andet at give sig til. Men som Theodore Dalrymple påpeger: for nogle er det ligefrem et fuldt konkurrencedygtigt alternativ til den jobusikkerhed og de krav om daglig præstation, som er en del af et almindeligt arbejdsliv.

Der er god grund til at antage, at der ligefrem er flere, som aktivt vælger livet som hjemløs eller almindelig misbruger i dag end for 50 år siden, fordi overførselsindkomsterne har gjort det så meget nemmere at leve på den måde. Det er i hvert fald helt ukontroversiel lærdom blandt økonomer, at mennesker reagerer på økonomiske incitamenter.

Hvis Folketinget beslutter, at fra i dag skal der gives flere penge til folk, der lever på denne eller hin måde, så vil der allerede i morgen være flere, som ønsker at leve sådan. Netop derfor giver politikerne tilskud til kunstnere og økologiske landmænd – de vil have flere af dem, og de forventer, at der vil komme flere, hvis det gøres mere økonomisk attraktivt at indtræde i branchen.

Alt tyder på, at det havde lignende konsekvenser, da man fra 1961 lod den lave og tilbagebetalingspligtige fattighjælp til misbrugere afløse af først forsorgshjælp og siden kontanthjælp og førtidspension til enhver, der som en konsekvens af egne handlinger er ude af stand til at påtage sig et arbejde. Selvom de fleste danskere ville

¹³⁰ Theodore Dalrymple, (2001), “Life at the Bottom – The Worldview That Makes the Underclass”, side 131. Forfatterens oversættelse.

betakke sig for et liv som misbruger, så blev det med disse reformer faktisk lettere og lettere at leve med afhængighed af rusmidler og selvforskyldt udelukkelse fra arbejdsmarkedet.

Var man i forvejen lidt fristet, så fik man ved hver forhøjelse af overførselsindkomsterne færre grunde til at holde sig tilbage. Livet som misbruger var ikke så afskrækkende som tidligere.

Velfærdsmønten har to sider. På den ene side kan man se, hvordan grupper, som efter normaldanskerens standarder lever en uønsket tilværelse, får det bedre, hvis man giver dem flere penge. På den anden side ser man, hvordan de flere penge gør den uønskede levevis mere tillokkende for dem, der endnu ikke har taget springet, men overvejer det.

“Danskerne er et produkt af velfærdssamfundet, hvilket betyder at vi lever mere i nuet og ikke behøver at bekymre os om fremtiden,” var kommentaren fra lektor Lene Otto fra Europæisk Etnologi, Københavns Universitet, da en international undersøgelse i sommeren 2006 udpegede danskerne som det af otte undersøgte folkeslag, som er “bedst til at slippe deres indre løs”¹³¹.

Pointen i denne sammenhæng er, at der inde i ganske mange mennesker sidder en potentiel alkoholiker, narkoman, kæderyger eller grovæder og venter på at blive sluppet løs. Nogle gange er det eneste, der holder denne misbruger tilbage, faktisk de bekymringer om fremtiden, som de fleste gør sig. ‘Vil jeg kunne møde på job klokken 7.00 i morgen, hvis jeg drikker mig fuld i nat?’, eller ‘vil jeg i længden kunne passe mit arbejde, hvis jeg bliver ved med at spise så meget, at vægten rammer de 130 kilo?’

Velfærdsstaten og dens overførselsindkomster fjerner ganske rigtigt en mængde bekymringer, så vi kan leve mere kortsigtet og mere i overensstemmelse med vore spontane lyster. Men taberne er de mennesker, som ikke har den nødvendige selvdisciplin til at håndtere et liv under disse forhold.

¹³¹ Undersøgelse gennemført af British Market Research Bureau for Lever Fabergé. Omtalt i en række danske medier den 14. juli 2006.

Jan

I 20 år kørte Jan lastbil, de sidste syv år som eksportchauffør på Europas motorveje. Det var syv gode år – Jan fik udbetalt 17.000-18.000 kroner i løn hver anden uge, siger han.

Men den 14. oktober 2003 fik det hele en brat ende, da Jan fik taget sit kørekort p.g.a. spiritus. Han siger selv, at han blev narret af politiet, for da han sad der i sin bil og drak øl, da var det politiet, der bad ham flytte bilen til en lovlig parkeringsplads lige henne om hjørnet. Og da han så satte nøglen i tændingslåsen for at efterkomme ordensmagts ønske, så tog de ham for spirituskørsel, og så var det slut med arbejdet som lastbilchauffør.

“Det var jeg satme tosset over. Og så gik jeg rigtigt på druk bag-efter, og fra den dag har det virkelig taget overhånd,” siger han.

I dag er Jan 43 år gammel og hjemløs, for han vil ikke bruge sin kontanthjælp på en bolig, som han alligevel ikke opholder sig i.

“Jeg har haft en pause som hjemløs, men nu er jeg begyndt at gå på gaden igen. Jeg havde et værelse på otte kvadratmeter, som jeg betalte 4.100 kroner om måneden for, og jeg var træt af at give så mange penge for det. Jeg var der aldrig, jeg var mest herinde sammen med rødderne.”

“Herinde” er på Kultorvet i København, hvor Jan og hans to venner sælger hjemløseavisen “Hus forbi”. Det giver otte kroner per styk og på en god dag kan det godt blive til 50-60 solgte eksemplarer. Det er gode penge at supplere kontanthjælpen med, når man skal have råd til livet som alkoholiker.

“Det er dyrt at leve på gaden – alkohol, tobak, vognen kan også gå i stykker,” siger Jan.

Indtil 2003 har han arbejdet hele sit liv. I landbruget, på et jernstøberi og, før han blev lastbilchauffør, i militæret.

“Jeg var inde som soldat i næsten tre år, et af årene på Cypern som FN-soldat. Det er nok der, det er kommet med alkoholen, for der måtte vi godt drikke. Vi drak nok en kasse bajere hver om dagen,

selvom vi havde vagt. Det er den største druktur, jeg har været på – og så oven i købet fået penge for. Men altså, jeg vil ikke give militæret skylden for det, for der er kun én som kaster det i hovedet på mig, og det er mig selv.”

Du ser stærk ud - hvis du ville, kunne du så ikke gå ud og finde et arbejde?

“Jo, det kunne jeg højst sandsynligt, men jeg har prøvet at være inde på en fabrik, og da jeg havde siddet der halvanden time, så stod chefen bag mig og kiggede mig over skulderen. Jeg spurgte, “gør jeg ikke mit arbejde godt nok?”, “jojo,” sagde han, “men jeg holder altid øje med mine folk i tre timer.” Så foreslog jeg ham, at han kunne gøre arbejdet i stedet for mig, og så blev han godt nok tosset og mente, at jeg ikke egnede mig til at være på den fabrik, og det var jeg enig med ham i. Så gik jeg. Jeg har haft småjobs på fabrikker, efter at jeg mistede kørekortet, men jeg kan simpelthen ikke klare det. Jeg er jo ikke vant til at have en chef, der står i nakken på mig og kigger, om jeg gør det godt nok. Når jeg satte mig op i lastbilen, så havde jeg fået at vide, at jeg skulle være et bestemt sted, helst inden et bestemt tidspunkt, og jeg har altid været der til tiden. Du kan selv tilrettelægge din dag, selv bestemme i hvilken rækkefølge du vil køre til destinationerne, det er jo ikke altid speditørerne hjemme på kontoret ved det hele. Da jeg mistede kørekortet gik mit liv sådan set i stå. Hvis jeg skal køre igen, så skal jeg først tage kørekort for personbil, så lastbil, så hænger, jeg skal hele lortet igennem en gang til. Kommunen går sgu ikke ind og giver mig så mange penge, for at få mig ud at køre igen.”

Hvad hvis du nu viste kommunen, at du kunne holde dig fra alkoholen? Tror du så ikke, at der ville være en chance?

“Det tror jeg sådan set ikke, for jeg har været på kommunen og spurgt, om de ikke kunne sætte mig i en behandling for det med alkoholen – de smed mig i aktivering, for så kan jeg trods alt ikke drikke så længe, jeg er i aktivering. Jeg har spurgt dem tre gange, de siger bare nej.”

Så grunden til, at du er begyndt at drikke så meget ...

“Det er, fordi jeg har mistet mit kørekort. Min grund til det her

er kedsomhed. Man kan ikke sige til mig, at jeg skal arbejde i to timer – så kan de rende mig. Jeg skal holdes til ilden hele tiden. Da jeg kørte var det ikke unormalt, at jeg havde arbejdsdage på 16-17 timer. Teoretisk set ville jeg hellere sidde i en lastbil i stedet for at sidde her med sådan en flok idioter ... nå, hørte du det, Emil! Hehe ... Nej, vi har det godt sammen, og vi laver sjov med hinanden. Jeg mener ikke, at folk skal have ondt af os.”

Jans kammerat, Emil, bryder ind: “Aldrig!”

Jan: “De fleste hjemløse har selv valgt det. De har selv besluttet, at de ikke gider det system mere, at de vil trække sig ud af det og gå på landevejen i stedet. Jeg har også valgt det selv, for jeg kunne ikke sidde der for mig selv, jeg skulle ud og snakke med gutterne i stedet. Og jeg har det sådan set godt med det – der er ingen kone, som råber og skriger ad mig. Jeg kan gøre, hvad jeg vil. Der er ikke nogen, som bestemmer over mig. Hvis jeg har lyst til at tage en middagslur i parken klokken et, så gør jeg bare det. Jeg skal ikke sidde med konen og diskutere, om jeg nu kan få lov til at tage en middagslur, og på et arbejde kan man jo slet ikke få lov. Vi bestemmer selv, hvornår vi vil gå i seng, hvornår vi vil stå op, og stort set også hvor vi vil sove. Og hvem vi vil have som venner også. Der er nogle, der har for meget ondt af os. De synes, det er rigtigt rigtig synd for os, men der er så mange steder her i København, hvor man kan få gratis mad, man kan også få en gratis overnatning og gratis tøj, så man skal ikke have så ondt af alle os hjemløse.”

Der er også nogle af de hjemløse, som er psykisk syge, ikke?

“Jeg tror ikke, det er mere end 10-15 procent. Mange af de hjemløse er klogere, end man regner med. Man skal ikke tage fejl af dem.”

Hvorfor er det vigtigt for dig at sige det?

“Fordi mange af de folk, som har ondt af os, tror, at vi ingenting har. Mange tror, at hjemløse ikke har andre muligheder end at stå på Strøget og tigge med en kaffekop, men man behøver slet ikke at stå der. Som jeg sagde, der er alle de steder, hvor man kan få gratis mad, så ingen behøver at gå sulten i seng. Jeg er ingen stakkel, selvom nogle tror det, når de ser, at man kommer med vognen. Vi har det tit 30 gange bedre end dem, som bor hjemme i en lejlighed og har

familieforhold og det hele, for vi kan gøre, som det passer os.”

Hvor meget ryger der indenbords i løbet af en typisk dag?

“I går var det 2,5 kasse bajere til tre mennesker. Der ryger mellem 25 og 30 bajere om dagen. Vi har jo noget, der hedder en funktionspromille, og før vi kommer op på den, så fungerer kroppen ikke rigtigt.”

Hvor mange år kan man klare at drikke så meget?

“Det kommer an på, hvordan man lever ved siden af. Vi får noget at spise hver dag, det sørger vi for, for det er vi blevet enige om. Der skal være penge til mad, for spiser man ikke, så går man først ned. Og så spiser vi B-vitaminer, som gør, at kroppen bedre udnytter den mad, vi spiser. Man kan godt være lidt fornuftig, selvom man bor ude på gaden.”

Men sådan noget som skrumpeliver kan man vel ikke undgå ved at spise vitaminer?

“Nej-nej, hvis man bliver ved på den her måde, så kommer det selvfølgelig.”

Emil: “Der kan også komme en bil i morgen og køre dig ned.”

Det er fuldstændig rigtigt, men det betyder ikke, at jeg selv får lyst til at springe ud foran den.

Emil: “Nej, selvfølgelig ikke, men jeg har over 20 års erfaring på landevejen, og hvis man får noget at spise, så kan kroppen kapere meget mere. Og så går vi meget. Det kan lyde, som om vi drikker meget, men de 20 af dem går vi væk.”

Jan: “Ja, vi går typisk 20-25 kilometer om dagen.”

Hvad ville du gøre, hvis du ikke kunne gå på kommunen og hæve kontanthjælp?

“Så har jeg aviserne, jeg skal nok lave de penge.”

Du ville ikke tage et af de jobs, som du siger, at du har svært ved at finde dig til rette i?

“Nej, ikke så længe jeg lever på den her måde, så vil jeg hellere sælge aviser i 8-10 timer hver dag. På et tidspunkt sagde jeg fra overfor hele systemet og samlede flasker og overlevede på det. Det er også derfor, jeg siger, at der er nogle, der har for meget ondt af os.”

Negativ social arv: Som de gamle sjunge, fløjter de unge

AIA FOG VAR indtil for nylig et aktivt og ambitiøst medlem af Socialdemokraterne, og ved valget i november 2005 var hun tæt på at blive valgt til Københavns Borgerrepræsentation for sit parti. Men hun har også igennem mere end 20 år været frivillig hjælper på Feriekolonien Naboen, som ejes og drives af Københavns Lærerforening. Og på disse årlige ture til Bornholm med 36 københavnske skolebørn, heraf en del fra de nederste sociale lag, blev de socialdemokratiske partiparoler tilsyneladende udfordret i mødet med virkeligheden. I hvert fald kunne Aia Fog i en kronik i Berlingske Tidende i 2005¹³² konstatere, at økonomisk ulighed i Danmark ikke længere er et problem, selvom det ellers var og er opfattelsen hos hendes daværende partifæller på Christiansborg. Problemet er ifølge Aia Fog snarere den kulturelle ulighed, som rammer det historisk store antal børn fra familier, som har ringe tilknytning til arbejdsmarkedet.

“I ’gamle dage’ kunne børn møde op ved færgen med en nettopose med vasketøj og kun det par hullede gårdsangersko, som de havde på fødderne. De børn ser vi stort set ikke mere. Det er også mange år siden, vi sidst købte sko til et barn, som ikke selv havde ordentligt fodtøj, ligesom jeg ikke kan huske, hvornår vi kontaktede forældre for at bede dem sende deres barn et postkort eller en pakke,” skrev Aia Fog i kronikken og fortsatte:

“I dag er det som udgangspunkt de svageste børn, der får de største pakker med slik sendt hjemmefra. De er ofte også de mest overvægtige. De har stort set alle sammen mobiltelefoner, og flere af

¹³² Berlingske Tidende (4/8-2005), “Den nye fattigdom”.

dem har rigtig mange lommepege med. De er ikke desto mindre svage, fordi de ikke kender og magter nogle af de mest grundlæggende regler for menneskeligt samvær, ligesom de på en lang række punkter afslører en fatal mangel på viden om basale samfundsmæssige og sociale sammenhænge. De kan ikke sidde ordentligt ved et bord og spise sammen med andre. De har meget svært ved at modtage kollektive beskeder og tilsvarende vanskeligheder med at huske og efterkomme simple instrukser og regler. De aner ikke, hvordan man taler pænt til hinanden – altid, altid hører vi udtryk som »hallo!«, »fuck dig«, »bøsserøv«, »fede nar« osv. – også selvom der egentlig ikke er optræk til konflikt. Udtrykkene er simpelthen en integreret del af deres ordforråd og en måde at henvende sig til hinanden på. Det er også kendetegnende, at små konflikter hurtigt eskaleres, så de på nærmest et splitsekund går fra verbale udfald til slag og spark.

Alt sammen tendenser på en udvikling mod stadig større normløshed, som bliver mere og mere udtalt for hvert år, vi er af sted, og som jeg mener er udtryk for en generel samfundsudvikling, hvor fattigdom ikke længere har økonomisk markør, men social og kulturel markør.

De tendenser, som jeg har ridset op, og som jeg påstår er kendetegnende for nutidens »fattige« eller svageste grupper, kunne med en samlebetegnelse kaldes manglende dannelse. For det er de gode gammeldags spilleregler for anstændig opførsel og manøvredygtighed i sociale sammenhænge, som disse børn mangler i udtalt grad.”

Aia Fog meldte sig i begyndelsen af 2007 ud af Socialdemokraterne, fordi hun ikke mente, at der var lydhørhed i partiet for hendes synspunkter. I stedet håber hun, at de er mere modtagelige hos Dansk Folkeparti, hvor hun nu har meldt sig ind.

Jeg har valgt at citere så udførligt fra Aia Fogs kronik, fordi offentligheden i Danmark ikke er forvænt med adgang til den slags øjenvidneberetninger. Helt uden de bagtanker om egen faggruppes interesser, som karakteriserer de professionelle i faget. De oplevelser, som vi normalt hører om, kommer fra det etablerede offentlige system, og de følges oftest af krav om, at der må bruges flere penge

og ansættes flere socialarbejdere. Aia Fogs kronik er i modsætning hertil en beretning om resultaterne af de mange milliarder kroner, man allerede har bevilget og fortsat bevilger år efter år efter år til familier uden fast forankring i et almindeligt arbejdsliv.

I takt med at antallet af danskere, som modtager indkomsterstøttende ydelser fra det offentlige, er blevet firedoblet fra 1960 til i dag, vokser mange flere børn op i familier, som kun har delvis eller slet ingen tilknytning til arbejdsmarkedet. 10 procent af børnene i Danmark lever i dag i familier, hvis hovedindkomst er en overførselsindkomst¹³³.

Meget peger på, at vi her har at gøre med en ny social arv, som er tungere og mere ødelæggende, end noget vi før har set. Det afspejles bl.a. i de unges kriminalitetsmønstre, hvor den asociale adfærd finder sit mest markante udtryk.

Børn, som vokser op i familier med ringe kontakt til arbejdsmarkedet og stor afhængighed af overførselsindkomster, er markant overrepræsenteret i kriminalitetsstatistikkerne, når de træder ud af den kriminelle lavalder. I 2005 udsendte Justitsministeriets forskningsenhed en rapport om, hvordan det var gået fødselsårgangen fra 1970. Samtlige næsten 85.000 danskere, som blev født det år, og som i hele eller dele af perioden fra 1980 til 2001 opholdt sig i Danmark med dansk CPR-nummer, er med.

Undersøgelsen viser, at jo længere tid en familie forsørges af det offentlige, jo større er risikoen for, at familiens børn bliver kriminelle.

Da årgang 1970 var blevet 31 år gammel havde hver tredje af dem, hvis familie i fem til seks år var blevet midlertidigt forsørget af det offentlige, været i karambolage med straffeloven. Det sammenlignelige tal fra de selvforsørgende familier var hver syvende.

Undersøgelsen viser, at det ikke så meget er indkomstniveauet i familierne, der er afgørende. Der er kun lille forskel på, hvor stor andelen af kriminelle efterkommere fra de rigeste familier er sammenlignet med efterkommere fra den øvre og den nedre middel-

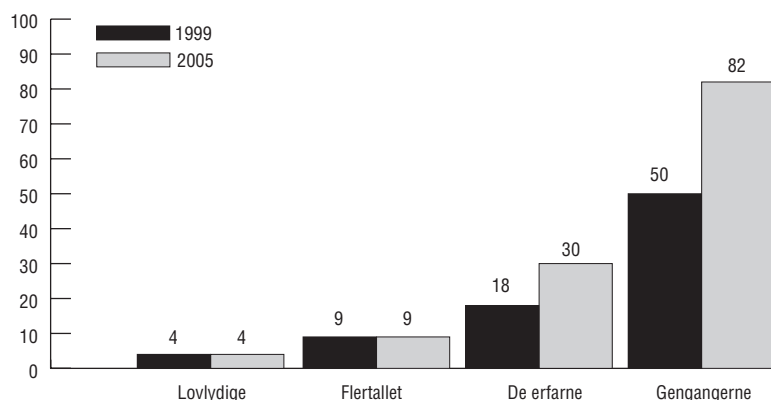
¹³³ Danmarks Statistik, Statistikbanken, base BRN03. Tallet er fra 1999, som er det senest tilgængelige tal. Børn af SU-modtagere er ikke regnet med.

klasse. Men der er til gengæld stor forskel på kriminalitetsniveauet hos efterkommerne fra disse tre grupper på den ene side og så efterkommerne fra de fattigste familier på den anden side¹³⁴. Kendetegnet for de fattigste familier er, at de ikke har en stabil tilknytning til arbejdsmarkedet, og at de i længere perioder er på overførselsindkomst.

De fleste børn, som begår kriminalitet flere gange, er drenge, der bor sammen med en enlig mor på overførselsindkomst¹³⁵, og kriminaliteten blandt disse gengangere bliver alvorligere år for år.

De erfarne og gengangerne, som er opført i figuren nedenfor, er unge, der har begået alvorlige tyverier som indbrud, biltyveri eller

Procent af de 14-15-årige i 1999 og 2005, som i det seneste år to eller flere gange har slået eller tævet nogen, set i forhold til hvor meget kriminalitet de har begået.

Kilde: Flemming Balvig (2006), "Den ungdom!", side 31

røveri. Andelen af unge, som tilhører disse grupper, har været konstant de senere årtier, men deres kriminelle aktiviteter er blevet mere hårdkogte. Hvor det i 1999 "kun" var fem ud af ti af gengangerne, som havde været voldelige i året forud, så var det i 2005 otte ud af ti. En tilsvarende stigning ses blandt de erfarne.

¹³⁴ Hanne Stevens (2005), "Kriminalitet og uddannelsesforløb", side 25.

¹³⁵ Kirsten Just Jeppesen (1997), "Børns kriminalitet", side 10-11.

En stor del af forklaringen på den negative adfærd, som børn og unge fra offentligt forsørgede familier udviser, skal findes i deres opvækstvilkår, for disse børn bliver i højere grad end andre børn udsat for en række negative begivenheder i deres barndom.

Risikoen for at et barn bliver anbragt uden for hjemmet, er mere end seks gange så stor for børn af langtidsledige mødre som for børn af mødre, der ikke er berørt af ledighed. Faderens langtidsledighed øger risikoen for anbringelse næsten fire gange. Langtidsledighed er her defineret som ledighed i mere end 25 procent af tiden i en seksårig periode. Børn af mødre og fædre på førtidspension har en forøget risiko for anbringelse på henholdsvis otte og fem gange.

Sandsynlighed for barnets anbringelse uden for hjemmet i perioden 1980-93 betinget af forældrenes ledighedsomfang. Procentandele.

	Ingen ledighed	1-5% ledighed	6-24% ledighed	25-100% ledighed	Førtidspension	Alle
Anbragt uden for hjemmet						
Mor	2,5	2,6	6,7	15,7	20,4	6,2
Far	3,8	5,4	8,0	14,2	18,3	6,2

Kilde: Mogens Nygaard Christoffersen, "Opvækst med arbejdsløshed", side 115.

Anbringelse uden for hjemmet er i sig selv en alvorlig belastning for et barn, men anbringelsen kan have meget konkrete årsager. Således oplever fire gange så mange børn af en langtidsledig mor at blive udsat for vold eller omsorgssvigt sammenlignet med børn af mødre, som ikke har været ledige. For børn af førtidspensionerede mødre er risikoen næsten ni gange så stor. Er det faderen, der er langtidsledig eller førtidspensioneret, så er børnenes risiko for at blive udsat for vold eller omsorgssvigt henholdsvis tre og fem gange så stor som for børn af fædre med fuld tilknytning til arbejdsmarkedet.

Sandsynligheder for at barnet bliver udsat for vold/fysisk mishandling eller omsorgssvigt. Procentandele.

Ledighedsomfang for forældre	Ingen ledighed	1-5% ledighed	6-24% ledighed	25-100% ledighed	Førtids-pension	Alle
Vold/fysisk mishandling						
Mor	0,3	0,5	0,7	1,2	1,4	0,6
Far	0,4	0,7	0,7	1,0	1,3	0,6
Social indlæggelse						
Mor	0,1	0,1	0,1	0,7	2,3	0,3
Far	(0,2)	(0,4)	(0,3)	(0,6)	(1,2)	0,3
Mindst én af ovenstående						
Mor	0,4	0,6	0,9	1,8	3,5	0,9
Far	0,5	1,0	0,9	1,6	2,3	0,8

Kilde: Mogens Nygaard Christoffersen, "Opvækst med arbejdsløshed", side 99.

Men det er ikke kun børnene selv, der oftere er udsat for vold. Børnenes risiko for at opleve, at deres forældre udsættes for vold er også langt større i hjem med ringe tilknytning til arbejdsmarkedet. Langtidslediges og førtidspensionisters børn har i forhold til børn fra familier uden ledighedsproblemer mellem seks og ni gange større risiko for at opleve, at moderen eller faderen rammes af vold.

Andel af børn, hvor forældrene var udsat for vold i periode 1980-93, betinget af forældrenes ledighedsomfang. Procent.

Ledighedsomfang for forældre	Ingen ledighed	1-5% ledighed	6-24% ledighed	25-100% ledighed	Førtids-pension	Alle
En eller begge udsat for vold						
Far	0,5	0,7	2,0	3,6	4,6	1,2
Mor	0,5	0,9	1,1	3,2	3,6	1,2

Kilde: Mogens Nygaard Christoffersen, "Opvækst med arbejdsløshed", side 94.

Børn af langtidsledige har også markant højere risiko for at skulle vokse op i hjem, hvor hverdagene byder på psykiske sammenbrud, alkoholisme og narkomani.

Sandsynligheder for familiemæssige belastninger betinget af forældrenes ledighedsomfang. Procentandele.

Ledighedsomfang for forældre	Ingen ledighed	1-5% ledighed	6-24% ledighed	25-100% ledighed	Førtidspension	Alle
Indlagt på psyk. afdeling						
Mor	1,9	3,4	4,2	8,9	20,0	4,5
Far	1,3	2,2	4,3	10,4	19,8	3,6
Alkoholiker						
Mor	1,3	2,1	2,9	6,6	10,8	2,9
Far	1,6	3,0	5,7	12,3	19,5	4,2
Narkoman						
Mor	0,2	0,5	0,5	1,4	6,9	0,8
Far	0,1	0,2	0,4	0,4	2,7	0,3

Kilde: Mogens Nygaard Christoffersen, "Opvækst med arbejdsløshed", side 102.

Der er næsten fem gange så stor risiko for, at deres mor bliver indlagt på en psykiatrisk afdeling, og otte gange så stor risiko for at det sker for deres far. Risikoen for alkoholisme er fem gange så stor for moderen og næsten otte gange så stor for faderen. Og syv gange så mange langtidsledige mødre er narkomaner, mens det gælder for fire gange så mange langtidsledige fædre.

Lediggang har desuden indflydelse på barnets risiko for at opleve forældrenes separation. Langtidsledige forældre har fra to en halv til tre gange så stor risiko for at gå fra hinanden i forhold til forældre, som ikke er berørt af ledighed. For førtidspensionerede forældre er separationsrisikoen mere end dobbelt så stor.

Sandsynligheder for barnets oplevelse af forældrenes separation i perioden 1980-93 betinget af forældrenes ledighedsomfang. Procentandele.

Ledighedsomfang for forældre	Ingen ledighed	1-5% ledighed	6-24% ledighed	25-100% ledighed	Førtids-pension	Alle
Familieopløsning						
Mor	16	26	29	46	41	24
Far	20	20	29	49	41	24

Kilde: Mogens Nygaard Christoffersen, "Opvækst med arbejdsløshed", side 115.

Også hvad angår flytninger er børnene udsatte, hvis forældrene ikke har fast tilknytning til arbejdsmarkedet. Hvert tredje barn af en langtidsledig eller førtidspensionist har oplevet at skulle flytte mindst fem gange i løbet af en 14-årig periode i barndommen, mens det kun gælder for hvert sjette barn af forældre, der ikke har været ledige.

Sandsynligheden for fem eller flere flytninger i perioden 1980-93 betinget af forældrenes ledighedsomfang. Procentandele.

Ledighedsomfang for forældre	Ingen ledighed	1-5% ledighed	6-24% ledighed	25-100% ledighed	Førtids-pension	Alle
Flyttet 5 eller flere gange						
Mor	16	19	24	34	29	20
Far	17	19	26	32	30	20

Kilde: Mogens Nygaard Christoffersen, "Opvækst med arbejdsløshed", 119.

Langtidslediges børn er desuden mere syge end andre børn. De indlægges oftere på hospital med luftvejsinfektioner, maveonde, knoglebrud og hjernerystelse.

Konklusionen på disse statistikker er, at børn af forældre på overførselsindkomst meget oftere har en dårlig barndom end børn af forældre, der forsørger sig selv.

Derfor er det vel ikke så underligt, at mange af børnene kan have svært ved at begå sig i selskab med andre mennesker. Deres forældre har jo aldrig fremstået som gode eksempler på, hvordan man gør. De har slået hinanden og børnene mere end andre forældre. De

har drukket mere og taget flere stoffer. De har i bogstaveligste forstand været mere sindssyge. Der har været flere konflikter mellem forældrene, som har ført til separation. Og deres behandling af børnene har i meget større omfang ført til børnenes anbringelse uden for hjemmet.

Det er bemærkelsesværdigt, at andelen af børn, som bliver anbragt uden for hjemmet, de seneste 100 år har ligget ret konstant på omkring én procent, selvom de økonomiske forudsætninger for at give børn en ordentlig opvækst er blevet markant bedre. Måske ville flere børn endda blive anbragt uden for hjemmet i dag, hvis man ikke havde lavet om på anbringelsespolitikken. Det mener i hvert fald lektor Inge Bryderup fra Danmarks Pædagogiske Universitet.

“Var det ikke, fordi der skal langt mere til en anbringelse i dag end tidligere, ville tallet formodentlig være væsentlig højere end en procent,” siger hun¹³⁶.

Når disse børn flytter hjemmefra og selv skal ud på arbejdsmarkedet, så slår den sociale arv til igen. De er nemlig selv i alvorlig risiko for at gå i forældrenes fodspor med et liv på overførselsindkomst.

Risiko for arbejdsløshed betinget af forældrenes ledighedsomfang, mens børnene var 13-19 år. Procentandele.

Sociale begivenheder for de unge	Ingen ledighed	1-5% ledighed	6-24% ledighed	25-100% ledighed	Førtidspension	Alle
Arbejdsløs som 27-årig						
Mor	24	31	30	39	41	28
Far	24	28	36	39	42	28

Kilde: Mogens Nygaard Christoffersen (1996), “Opvækst med arbejdsløshed”, side 120.

Af de børn, som i teenageårene voksede op hos langtidsledige forældre, var 39 procent selv ledige som 27-årige. Børn af førtidspensionister var i 42 procent af tilfældene ledige. Til sammenligning var ledighedsrisikoen for børn af forældre, som ikke havde været ledige nede på 24 procent¹³⁷.

¹³⁶ Kristeligt Dagblad (16. januar 2006), “Andelen af anbragte børn uændret i 100 år”.

En anden undersøgelse, der peger i samme retning, blev offentliggjort af Socialkommissionen i 1992. Her fandt man, at unge 18-24 årige, som ikke havde fået en erhvervskompetencegivende uddannelse, modtog overførselsindkomst i flere måneder end andre jævnaldrende med samme uddannelsesbaggrund, hvis deres forældre modtog overførselsindkomst, mens de unge var 15-16 år gamle.

Antallet af måneder på kontanthjælp eller dagpenge (1983-1989) for unge uden erhvervskompetencegivende uddannelse født i 1966 – fordelt efter, om forældrene fik eller ikke fik overførsler fra det offentlige i 1981.

Forældrenes erhverv	Forældrene har		Alle
	ikke fået overførsler	fået overførsler	
Overordnede funktionærer (inklusive direktører)	7	17	8
Ledende funktionærer	11	15	11
Øvrige funktionærer	12	18	13
Selvstændige iøvrigt	10	17	11
Faglærte arbejdere	13	18	15
Landmænd	5	10	6
Ikke faglærte arbejdere	13	18	15
Ude af erhverv	20	23	23

Kilde: Jørgen Søndergaard (1999), "Om social arv i økonomisk forskning", side 8.

De voksne børn modtog i løbet af en seksårig periode overførselsindkomst fra 15 til 140 procent længere tid end deres jævnaldrende kammerater, hvis forældre ikke havde modtaget overførselsindkomst. Vel at mærke selvom der hverken var forskel på børnenes eller forældrenes uddannelsesmæssige baggrund.

¹³⁷ Den forholdsvis høje ledighedsprocent for de 27-årige skyldes, at opgørelsesåret er 1993, hvor ungdomsarbejdsløsheden var mere udbredt end i dag.

Hvad er forklaringen på, at børnene har det så meget dårligere i familier uden en stabil tilknytning til arbejdsmarkedet? Og at de selv har større risiko for at ende på overførselsindkomst som voksne?

En teori, som man bliver nødt til at forholde sig til, kunne være, at forældrenes ophold på overførselsindkomst slet intet har med sagen at gøre. Forældrene var allerede dårligere forældre end andre, før de mistede tilknytningen til arbejdsmarkedet. Måske er det endda derfor, at de dårlige forældre i højere grad end de gode forældre ender på overførselsindkomst – fordi de samme karaktertræk, som gør dem til dårlige forældre, også gør dem mindre efterspurgt på arbejdsmarkedet. Måske er de simpelthen bare usympatiske, dovne, alkoholiske, uintelligente eller socialt handicappede, og hvad man ellers kan finde på af dårlige karaktertræk. Det ville forklare, hvorfor de hverken kan være ordentlige forældre eller fungere på arbejdsmarkedet. Det ville samtidig frikende velfærdsstaten for skylden. Det var ikke livet på overførselsindkomst, der udløste dårligdommene, kan man i så fald hævde – ondets rod må findes andre steder.

Meget tyder imidlertid på, at velfærdsstaten i hvert fald har et medansvar. Måske har nogle af disse forældre problemer i forvejen, men de bliver i så fald større, når de mister tilknytningen til arbejdsmarkedet.

Mogens Nygaard Christoffersen fra Socialforskningsinstituttet, som altså er manden bag den undersøgelse, hvorfra alle disse tal er hentet, beskæftiger sig med spørgsmålet, når han skriver:

“Selvom om man betragter børnemishandling som resultat af mange forskellige faktorer, kan man ikke udelukke, at arbejdsløsheden i visse situationer kan være den ekstra belastning oven i andre belastninger, der øger risikoen for omsorgssvigt. [...] Den psykisk nedbrydende effekt, arbejdsløsheden kan have på forældrene kan betyde, at den arbejdsløse udviser en mere straffende og tilfældig adfærd over for barnet. [...] Fysisk mishandling er ofte beskrevet som et samspilsproblem, hvor mange forskellige faktorer spiller ind. Når de udenlandske undersøgelser således viser, at omsorgssvigt,

vold imod børnene forekommer hyppigere efter længerevarende arbejdsløshed, kan det [...] skyldes, at arbejdsløshedsbelastningen er 'det sidste strå, der knækker kamelens ryg'”¹³⁸

En anden forklaring kan være, at de offentligt forsørgede familier lever et isoleret liv med mindre kontakt end andre til det omgivende samfund og dets normer for ordentlig livsførelse og god børneopdragelse. For det er ikke kun arbejdsmarkedet, som de offentligt forsørgede familier er uden kontakt til. Den sociale isolation, som opstår, når man ikke længere skal forlade hjemmet på hverdage for at deltage i et arbejdsfællesskab kan være slem nok, men den forstærkes yderligere, fordi de ikke-arbejdende også deltager mindre i andre fællesskaber. De går mindre til sport, deltager ikke så meget i kulturelle aktiviteter og besøger sågar også familiemedlemmer sjældnere end andre.

“Man kan [...] konstatere, at de arbejdsløses fritidsaktiviteter relativt oftere er centreret om hjemmet. Det er relativt oftere aktiviteter, som ikke omfatter interaktion med andre,” konkluderer Mogens Nygaard Christoffersen med udgangspunkt i både udenlandske og danske forskningsresultater¹³⁹.

I mange af de sociale boligbyggerier, som er en integreret del af velfærdsstaten, er dette isolationsproblem særlig grelt. I byggerier som Mjølnerparken, Vollsmose og Gellerupparken lever mellem 63 og 71 procent af de voksne beboere af overførselsindkomst¹⁴⁰, så end ikke i sammenhænge, hvor man ikke kan undgå at møde andre mennesker, fordi de er ens naboer, er der en berøringsflade med det almindelige samfundsliv.

Hvad er det for en kultur, børnene flaskes op med i disse miljøer? Den engelske psykiater Theodore Dalrymple, som har arbejdet i et engelsk underklassekvarter igennem mange år, skriver:

“Jeg har tidligere arbejdet som læge i nogle af de fattigste lande i Afrika, såvel som i meget fattige lande i Stillehavsområdet og Syd-

¹³⁸ Mogens Nygaard Christoffersen (1996), “Opvækst med arbejdsløshed”, side 101.

¹³⁹ Sammesteds, side 55.

¹⁴⁰ Ministeriet for flytninge, indvandrere og integration (2004), “Regeringens strategi mod ghettoisering, side 16.

amerika, og jeg tøver ikke med at sige, at den mentale, kulturelle, følelsesmæssige og åndelige fattigdom hos Vestens underklasse er større end hos nogen anden større gruppe af mennesker, som jeg nogensinde har mødt.”¹⁴¹

Theodore Dalrymple beskriver i sine bøger og klummer den underklassekultur, som han møder på sit arbejde i England, hvor man indførte velfærdsstaten 20 år tidligere end i Danmark. Det er de samme endeløse beretninger om vold, misbrug, kriminalitet, ødelagte familier og håbløshed, som også illustreres af de danske statistikker i dette kapitel.

Børnene bag disse statistikker vokser op i familier, som på ét væsentligt punkt adskiller sig meget klart fra de familier, som andre børn vokser op i: de voksne familiemedlemmer er ikke afhængige af andre menneskers velvilje for at få til dagen og vejen. De voksne kan gøre lige, hvad de har lyst til, uden at skulle frygte for de økonomiske konsekvenser. Socialrådgiveren på kommunekontoret skal ifølge loven ikke skele til, om de har fortjent at få penge, men alene om de har behov for penge.

Det er helt andre spilleregler end dem, den arbejdende del af befolkningen er underlagt. Fra direktøren over funktionæren til kassedamen, de skal alle mestre nogle grundlæggende færdigheder i omgangen med andre mennesker, hvis de vil gøre sig håb om at bevare deres position i samfundet.

På en arbejdsplads kan man ikke – i hvert fald ikke gentagne gange – råbe “fede nar” eller “bøsserøv” efter sine kolleger og da slet ikke sparke ud efter dem eller slå. Der er udviklet nogle omgangsformer med det formål at få interaktionen mellem ofte vidt forskellige mennesker på en arbejdsplads til at forløbe med så få konflikter som muligt. På arbejdspladsen må den enkelte medarbejder også affinde sig med, at han eller hun ikke er den sol, hvorom alle andre roterer. Man må sætte sine egne behov til side for en stund og yde for et arbejdsfællesskab. Et vist mål af ydmyghed er nødvendigt, hvis man vil begå sig. Klynk og brok accepteres kun i mindre doser.

¹⁴¹ Theodore Dalrymple (2001), “Life at the Bottom – The Worldview That Makes the Underclass”, side 8.

Alt sammen er det egenskaber, som er nyttige for mennesker, som vil begå sig i ikke-familiære sammenhænge. I familien kan man slippe af sted med at opføre sig på så mange sære måder, for man er sammen p.g.a. slægtskab og kærlighed, og man tilgiver oftest hinandens fejltrin. Men på arbejdspladsen er der andre grænser, og overtræder man igen og igen disse grænser, så bliver man frosset ud af kollegerne eller fyret af chefen.

Hvem lærer børnene det i familier, hvor hverken far eller mor er fortrolige med omgangsformen i forpligtende fællesskaber uden for hjemmets fire mure? Skolen kan forsøge, men uden opbakning fra forældrene er det svært.

I 1893 skrev Viggo Hørup: "Hvor sørgeligt de tager Fejl, der tror, at Kultur er ligesom god Vin, der ligger og modnes paa velafproppepe Flasker! Kultur er som Medicin. Flasken skal stadig rystes og Patienten holdes for næsen tre Gange daglig. En Spiseskefuld Morgen, Middag og Aften, det er Recepten. Kultur skal læres om og om igen, Dag ud og Dag ind; saasnt det stopper, fordamper den som Æter paa en Underkop, og man har at begynde det Hele forfra igen."

Det var i midten af 60'erne, at den voldsomme forøgelse i antallet af danskere på overførselsindkomst begyndte. Siden er der gået fyrré år, og to generationer af danskere har nu haft mulighed for at leve på offentlig forsørgelse. Som undersøgelserne fra Socialkommissionen og Socialforskningsinstituttet viser, så er den sociale arv i velfærdsstaten tung, og mange i anden generation er helt bogstaveligt børn af første generation. Nogle af de normløse børn, som Aia Fog i dag møder på feriekolonien på Bornholm, er måske endda blandt de første årgange af tredje generation fra denne nye klasse, som velfærdsstaten har skabt.

Aldrig før i menneskehedens historie har så stor en andel af befolkningen kunnet opretholde en materielt betryggende tilværelse uden at skulle tilpasse sig det omgivende samfunds grundlæggende normer. At man i denne nye klasse også får børn, som i høj grad overtager deres forældres normsæt, bør ikke komme som en overraskelse.

Kia

Kias mor drak sig ihjel, da Kia var 16 år gammel.

“Hun døde af en blodprop. Hendes kranspulsåre var forkalket, og leveren var smadret. Et år inden hun døde, blev hun sådan helt tyk-agtig ... opsvulmet og med en helt anden glans i ansigtet. Hun fik også sådan nogle gule pletter, jeg tror, det var fra leversvigt. Hun var ikke særlig køn til sidst. Hun røg også mange smøger, Kings uden filter, 40 om dagen eller sådan noget. Jeg fandt hende to gange, før hun døde, hvor hendes lunger var klappet sammen, men hvor jeg nåede at få hende på hospitalet. Hun havde fået at vide, at hvis hun ikke stoppede, så kunne hun dø af det, og det gjorde hun så,” fortæller Kia.

På det tidspunkt boede Kia ikke hjemme i hverdagene. Da hun var otte, blev hun tvangsfjernet fra hjemmet og sin enlige mor og placeret på Josephine Schneiders Børnehjem i København NV.

“Der kom en socialrådgiver, som jeg godt kendte, på besøg derhjemme. Hun sagde, at jeg skulle med på ferie, men det ville jeg ikke, jeg ville hellere over til min kammerat Mikkel fra klassen. Han boede sammen med begge sine forældre, og det hele var almindeligt, og der elskede jeg at være ovre. Men der måtte jeg jo ikke komme over, og så gik jeg ind i min seng og holdt fast i den og sagde, 'du får ikke mig med', så hun måtte gå igen. Så tog de mig på fritidshjemmet i stedet. De sagde til mig, at jeg skulle på biblioteket, men i stedet kørte de mig op på socialcentret på Blågårds Plads, hvor min mor sad og var pissefuld. Der fortalte de mig, at jeg skulle bo på sådan et hjem, og så blev jeg kørt derop. Jeg var meget ked af det, og det var min mor også – hun græd meget. Men jeg blev kørt op på børnehjemmet, og det var bare sådan et kæmpe hus, hvor jeg fik et værelse, som var helt tomt bortset fra en seng, for jeg havde jo ikke fået mine ting med. Men det blev bare de bedste ti år, jeg har haft.”

I dag er Kia 23 år gammel. Hun kan konstatere, at mange af dem,

hun lærte at kende på børnehjemmet, selv er gået ned med flaget, ligesom deres forældre. Men ikke Kia.

“Sådan er jeg bare ikke,” siger hun uden vaklen.

Kia gik i lære som frisør, mens hun stadig boede på børnehjemmet, hun færdiggjorde uddannelsen og arbejdede også i faget i halvandet år bagefter. Men så ville hun hellere være hjemmehjælper, og i dag cykler hun rundt i Charlottenlund og passer de gamle. Kia har det godt med at passe andre, det er noget, hun kender til.

Hvilke oplevelser husker du fra dengang, du endnu boede hos din mor?

“Jeg kan huske, at jeg lå vågen i min seng og ventede på, at hun skulle komme hjem. Jeg tænkte, ’hvor bliver hun af’, og nogle gange kunne jeg så høre hende sidde nede foran, fordi hun ikke kunne finde ud af at få nøglen ind. Det skete også tit, at folk fulgte hende hjem. Så kunne der stå sådan en almindelig dame sammen med min mor, og det var jo pinligt for mig, men jeg var vant til det. Det var meget fedt, at nogen gad følge hende hjem, når hun var så fuld.”

Hvordan var hun over for dig?

“Jamen, hun var en meget kærlig og sød mor. Hun kunne godt være lidt streng, når hun var fuld, men hun har aldrig slået mig. Når hun havde sine gode perioder, hvor hun ikke drak, så var hun en rigtig god mor. Så lavede hun mad til mig, min yndlingsmad, og hyggede om mig, når jeg var hjemme. Der kunne godt gå et helt år, hvor hun ikke drak, men hun begyndte altid igen.”

Lavede hun ikke mad til dig, når hun drak?

“Nej, så gav hun mig bare penge til grillmad, og så gik jeg selv ned efter det. Grilldamen kendte mig ud og ind, og jeg var ellers bare sådan en lille en. Jeg kan huske, at jeg altid købte flæskkestegs-sandwich eller en halv grillkylling med pommes fritter. Så gav min mor mig altid 100 kroner, og det glædede jeg mig lidt til, for så havde jeg noget at lave. Det var hyggeligt, syntes jeg. Jeg kunne også selv lave noget pasta, men ikke noget stort. Men jeg fik altid mad, så jeg manglede ikke noget ... eller selvfølgelig gjorde jeg det, men ... ja. Det var ikke så sjovt, når hun gik på værtshus og lod mig være alene hjemme. Det var ensomt, og jeg var meget bekymret for hende.

Hun kom altid hjem igen, men hun lavede bare nogle mærkelige ting, når hun var fuld.”

Hvad var du bekymret for?

“Om der skulle ske hende noget. Hun skabte sig meget, når hun var fuld, råbte og skreg og sådan noget. Både over for mig, men også over for folk på værtshuset. Jeg hentede hende tit på værtshuset, når hun bare blev siddende og drak. Jeg ville jo passe på hende.”

Kias mor var uddannet pædagog, men hun arbejdede ikke. Hun gik bare på værtshus, ligesom Kias far, som hun ikke boede sammen med. Moderen havde andre kærester.

“Hun havde en fast kæreste i seks år. Han drak også meget og blev meget ondskabsfuld, når han drak. Jeg så ikke, at han slog hende, men jeg så, at han kastede stole efter hende, og han har også kastet sin sko efter mig, kan jeg tydeligt huske. Han smadrede også hele hjemmet engang, men da vi så kom dagen efter, så havde han rigtigt ryddet op for at gøre det godt igen. Så hoppede hun på den.”

Hvorfor kunne han blive sur på dig?

“Jeg tror, det var, når jeg stillede mig op og forsvarede min mor. Han kunne godt finde på at være grov over for hende, og han var meget stor, mens min mor var ret lille. Når jeg så forsvarede min mor, så blev han sur på mig.”

I dag bor Kia lige oven over sin far. Nu er det ham, hun passer på, ligesom hun også har skullet passe på et par kærester, hun har haft. Kia møder tit folk, der ikke kan klare sig selv, og så føler hun, at hun må tage lidt over.

“Men jeg begrænser det med min far, for jeg gider ikke, at det skal fylde for meget, ligesom med min mor. Dengang med min mor ville jeg tit hellere hjem til hende for at se, om hun havde det godt i stedet for at være sammen med min kæreste. Så meget skal det ikke fylde med min far, selvom han ikke har det så godt. Der er ikke pænt dernede, men jeg kan ikke også være hjemmehjælper for ham. Men når jeg laver mad, så går jeg også altid ned til ham med noget, selvom han ikke altid spiser af det. Han har ingen appetit. Nogle gange når jeg ikke har hørt fra ham, så bliver jeg bekymret og går derned, men jeg gider ikke have det til at fylde så meget igen.”

Hvordan har du det med, at du tager dig så meget af andre mennesker. Er du glad for, at du er et omsorgsfuldt menneske, eller synes du, at det går over gevind med dig?

“Mine veninder siger nogle gange, at jeg også skal finde mig nogle venner, som kan tage sig lidt af mig, for jeg har kendt mange mennesker, som ikke har haft det så godt, hvor de altid kunne ringe til mig. Nogle gange har jeg bare haft for mange at tænke på. Min forrige kæreste havde også en masse problemer, og til sidst gik det mig rigtig meget på, fordi jeg hele tiden tænkte på ham, så det næsten var som med min mor. Til sidst måtte jeg bare sige stop. Han blev jo også nødt til selv at gøre en indsats for at komme videre. Det nytter ikke noget bare at støtte sig op ad andre, man skal også selv gøre noget – det er den måde, man kommer videre på.”

Indvandrerne: Overdreven omsorg er som reb om hænderne

“VELUDDANNEDE SOMALIERE FORLADER Danmark,” stod der på forsiden af Information den 13. oktober 2004. Der er to grunde til, at det må have været en overraskende overskrift for de fleste læsere: for det første er der det med de “veluddannede”. Det er ikke et ord, man normalt bruger til at karakterisere somaliere i Danmark, hvoraf langt hovedparten er uden uddannelse. For det andet skurrer det i ørerne, at de skulle være i gang med at forlade Danmark. Hvorfor dog? Er der alligevel et sted i verden med en højere kontanthjælp end herhjemme? Spørgsmålet kan lyde polemisk, men er det ikke, for kun 12 procent af somalierne i Danmark er i arbejde¹⁴².

Men i Information forklarer Mohamed Gelle, leder af Det Somaliske Netværk, at det netop er problemet for visse af de omkring 1.000 somaliere, som hvert år forlader landet. Ifølge Gelle er det typisk de veluddannede unge.

“Udsigten til en fremtid uden arbejde og accept i det danske samfund piner mine landsmænd. Derfor flytter de, selv om de fleste er taknemmelige for tiden med frihed og uddannelse,” siger han og tilføjer så:

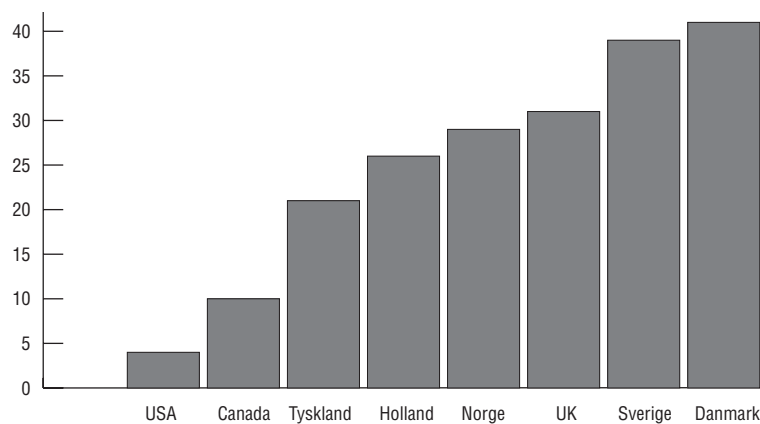
“Det er da grotesk, at det er dem, som er uddannet og ønsker at bestille noget og dermed klare sig selv, der føler sig nødsaget til at søge væk, fordi de har det svært i Danmark, mens mine belastede landsmænd i ghettoerne, dem der giver anledning til de negative avisoverskrifter, bliver tilbage.”

Mohamed Gelle synes, det er grotesk, men det passer fint ind i et velkendt mønster: de indvandrere, som kommer til Danmark, ender meget oftere på passiv forsørgelse, end indvandrere som tager til andre lande.

¹⁴² Jyllands-Posten (3/1-2006), “Det somaliske paradoks”.

Beskæftigelsesfrekvensen¹⁴³ for indvandrere fra ikke-vestlige lande i Danmark er 41 procent lavere end for indfødte danskere. Det tilsvarende tal for indvandrere og indfødte i Tyskland er 21 procent, og hvis vi tager over Atlanten til Canada og USA, så er forskellene kun på henholdsvis ti og fire procent.

Beskæftigelsesgab for indvandrere fra udviklingslande omkring år 2000. Efterslæbet i beskæftigelsesfrekvens i de otte lande i forhold til frekvensen for den hjemlige befolkning.

Kilde: Gunnar Viby Mogensen (2006), "Folkevandringen til de rige lande", side 19.

Kun 45 procent af indvandrerne fra ikke-vestlige lande er i arbejde i Danmark, hvorimod det tilsvarende tal for danskere er 76 procent. Ifølge den tidligere chef for Rockwoolfondens Forskningsenhed, cand. polit. Gunnar Viby Mogensen, er det "et beskæftigelsesmæssigt efterslæb i forhold til danskerne på et niveau, som er næsten uden fortilfælde i de internationale vandrings historie."¹⁴⁴ Indvandrernes efterkommere halter også bagefter. Selvom de oftere er i arbejde end deres forældre, så er der stadig langt til niveauet for danskere som helhed. 58 procent af efterkommerne i arbejdsstyrken er i arbejde¹⁴⁵.

¹⁴³ Beskæftigelsesfrekvensen angiver forholdet mellem personer i arbejde og personer i den arbejdsdygtige alder.

¹⁴⁴ Gunnar Viby Mogensen (2006), "Folkevandringen til de rige lande", side 12.

¹⁴⁵ Simon Skovgaard Møller og Anders Rosdahl (2006), "Indvandrere i job", side 35.

Den store indvandring til Danmark op igennem 80erne og 90erne kombineret med den ringe deltagelse på arbejdsmarkedet har medført drastiske merudgifter på de offentlige finanser. Beregninger fra DREAM, der er en selvstændig afdeling under Finansministeriet, viser, at indvandrere og efterkommeres lave deltagelse på det danske arbejdsmarked årligt betyder en ekstraudgift på 33 milliarder kroner sammenlignet med en hypotetisk situation, hvor de er lige så aktive på arbejdsmarkedet som indfødte danskere¹⁴⁶.

Den ringe beskæftigelsessituation for indvandrere har ført til, at gruppen i udpræget grad udgør en underklasse i det danske samfund. Hver fjerde i alderen 20-59 år lever af midlertidig overførselsindkomst i mere end 45 af årets 52 uger. Blandt forholdsvis nytilkomne nationaliteter som afghanere, irakere og somaliere er det mere end hver anden¹⁴⁷.

Bl.a. derfor har indvandrere og efterkommere meget lavere indtægter end indfødte danskere. En gennemsnitlig dansker i alderen mellem 16 og 64 år tjener årligt 252.000 kroner. Indvandrere fra ikke-vestlige lande har til sammenligning en indkomst på kun 159.000 kroner, hvis man korrigerer for de aldersbetingede lønforskelle, og deres efterkommere må nøjes med 224.000 kroner i årsindtægt¹⁴⁸.

Indvandrere og efterkommere på overførselsindkomst er ligesom danskere i samme situation markant mere kriminelle end den arbejdende befolkning. De ikke-vestlige indvandreres overrepræsentation på socialkontorerne resulterer derfor også i en overrepræsentation i kriminalitetsstatistikkerne. Men det er bemærkelsesværdigt, at indvandrermandene, selv hvis man korrigerer for forskellene i alder og socioøkonomisk status, begår 36 procent mere kriminalitet end mænd i befolkningen som helhed. Tilsyneladende er kombinationen af overførselsindkomster og kulturel fremmedartethed en særlig uheldig cocktail forhold til kriminalitetsmønstre¹⁴⁹.

¹⁴⁶ Jyllands-Posten (2/9-2003), "Integrationsmodel har spillet fallit".

¹⁴⁷ Simon Skovgaard Møller og Anders Rosdahl (2006), "Indvandrere i job", side 40.

¹⁴⁸ Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration (2005), "Årbog om udlændinge i Danmark 2005", side 182.

¹⁴⁹ Danmarks Statistik (2006), "Indvandrere og efterkommere begår flest lovbrud".

Endnu et tegn på indvandrere og efterkommeres sociale deroute i Danmark er deres bopæl. En meget stor andel bor i betonghætoer i de større provinsbyer, i København og i forstæderne. F.eks. har 92 procent af beboerne i Mjølnerparken på Nørrebro indvandrerbaggrund, i Gellerupparken i Århus er det 84 procent, Bispehaven i Århus 75 procent, Akacieparken i København 73 procent og i Taastrupgård i Høje-Taastrup er 71 procent af beboerne indvandre-re eller efterkommere¹⁵⁰. 56 procent af indvandrerne og hele 69 procent af efterkommerne bor i socialt boligbyggeri¹⁵¹.

Der er også andre områder, hvor den lave socioøkonomiske status går i arv til børnene. Børn i folkeskolen, som er efterkommere af indvandrere, klarer sig betydelig dårligere end børn med dansk baggrund. Deres karakterer ved folkeskolens afgangsprøve i niende klasse ligger generelt 0,7-0,8 point lavere. Særlig bemærkelsesværdigt er det, at indvandrerbørn, som kun har været i Danmark fra nul til fem år, klarer sig en anelse bedre end de efterkommere, som har levet i Danmark hele deres liv¹⁵². Danmark er det eneste medlemsland i den vestlige samarbejdsorganisation OECD, hvor dette helt specielle forhold gør sig gældende. I øvrigt fortsætter det hele vejen op igennem universitetstiden, hvor efterkommerne er længe-re tid om at gennemføre deres studier end første generations indvandre-re¹⁵³.

Formentlig er de dårlige resultater i folkeskolen en del af forklaringen på, at efterkommeres uddannelsesniveau også er lavt. 37 procent får ikke anden uddannelse end den fra folkeskolen mod 26 procent af danskerne. Kun 40 procent af efterkommerne får en erhvervsfaglig uddannelse eller en videregående uddannelse sammenlignet med 67 procent af danskerne¹⁵⁴.

¹⁵⁰ Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration (2004), "Regeringens strategi mod ghettoisering", side 16.

¹⁵¹ Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration (2005), "Årbog om udlændinge i Danmark 2005", side 120.

¹⁵² Sammesteds, side 144.

¹⁵³ Politiken (2. marts 2007), "»Hvis danskerne skal læse i fire timer, så må vi bare læse i seks«".

¹⁵⁴ Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration (2005), "Årbog om udlændinge i Danmark 2005", side 161.

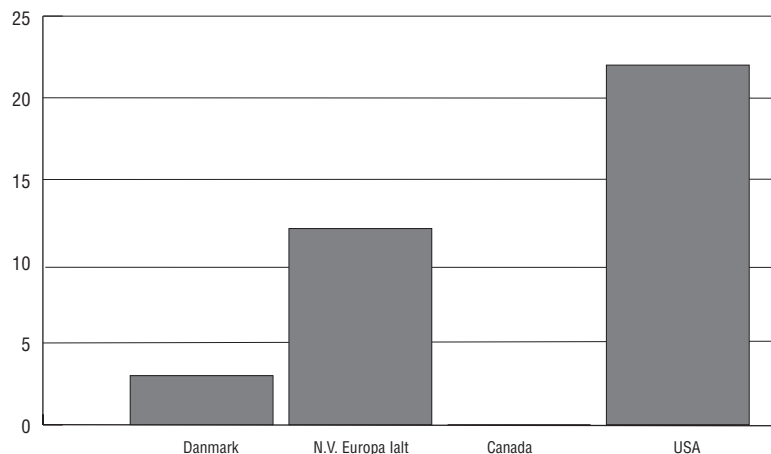
Danmark har således gennem især de seneste 25 år modtaget en stor gruppe indvandrere, for hvem det gælder, at både de og deres efterkommere enten mangler forudsætningerne for eller viljen til at deltage på det danske arbejdsmarked, som det er indrettet i dag. Udover de mange mennesker "af egen produktion", som er endt på offentlig forsørgelse, så har velfærdsstaten altså også "importeret" store grupper fra andre lande til at gøre danskerne selskab på landets socialkontorer.

Til gengæld har nogle af Danmarks dygtigste og mest produktive indbyggere valgt at forlade landet. 69.000 danskere med en videregående uddannelse er rejst til udlandet, hvor de lægger deres arbejdskraft og betaler deres skatter. Kun 32.000 udlændinge med en videregående uddannelse har til gengæld lyst til at arbejde hos os. Danmark er et af få lande i OECD, som sender flere kloge hoveder ud af landet, end vi modtager fra andre lande¹⁵⁵.

Hvorfor er det gået sådan i Danmark? Hvorfor har indvandrerne her i landet ikke skabt sig et liv på arbejdsmarkedet, ligesom indvandrerne i Canada og USA?

Er det, fordi de indvandrere, som Danmark modtager, er mindre

Efterslæb i indvandrernes uddannelse i USA, Canada og Nordvesteuropa. Gennemsnit for årene 2002 og 2003.

Kilde: Gunnar Viby Mogensen (2006), "Folkevandringen til de rige lande", side 80.

kvalificerede til et arbejdsliv? Nej, ikke hvis man måler det på uddannelse.

Danskerne er i forvejen ikke et af verdens mest uddannede folkeslag, så indvandrerne afviger kun med tre procentpoint fra danskerne, når man opgør andelen af henholdsvis indvandrere og danskere, som kun har fået en grunduddannelse. Dette uddannelsesmæssige efterslæb er ganske vist en smule større end i Canada, hvor der slet ingen forskel er på uddannelsesniveaut for indvandrere og indfødte, men det er til gengæld en mindre forskel end i de andre nordvesteuropæiske lande under et, hvor indvandrernes beskæftigelsesituation er bedre end i Danmark. Og i USA, hvor indvandrernes uddannelsesniveau adskiller sig mest fra de indfødtes, er der stort set ingen forskel på beskæftigelsesfrekvensen for indvandrere og indfødte.

Er det, fordi danskerne er mere fremmedfjendske, end man er i lande, hvor indvandrere i højere grad er i arbejde? Intet tyder på det. I Den Europæiske Værdiundersøgelse fra 1999 afviste et flertal af danskerne, at de foretrækker ansættelse af egne statsborgere frem for indvandrere i en arbejdsløshedssituation. I 28 andre europæiske lande var flertallet ellers af den modsatte holdning. Og 56 procent af danskerne mener, at integrationen ville løse sig selv, hvis blot man kunne få indvandrerne i arbejde¹⁵⁶. Samtidig har en international undersøgelse af 13 lande udpeget danskerne som et af de folk, for hvem det betyder mindst for tilliden til andre mennesker, om de ligner os selv¹⁵⁷.

Det er ellers populært i den offentlige debat at forklare indvandrernes dårlige tilknytning til arbejdsmarkedet med netop utilstrækkelig uddannelse og modvilje fra danske arbejdsgivere. Men i andre lande, hvor indvandrernes uddannelsesbaggrund ikke er bedre, tværtimod, og hvor modviljen mod fremmedartede mennesker ikke er mindre, tværtimod, kan indvandrerne altså godt komme i arbejde.

¹⁵⁵ Verdensbanken (2006), "International Migration, Remittances & the Brain Drain", side 182 og 184.

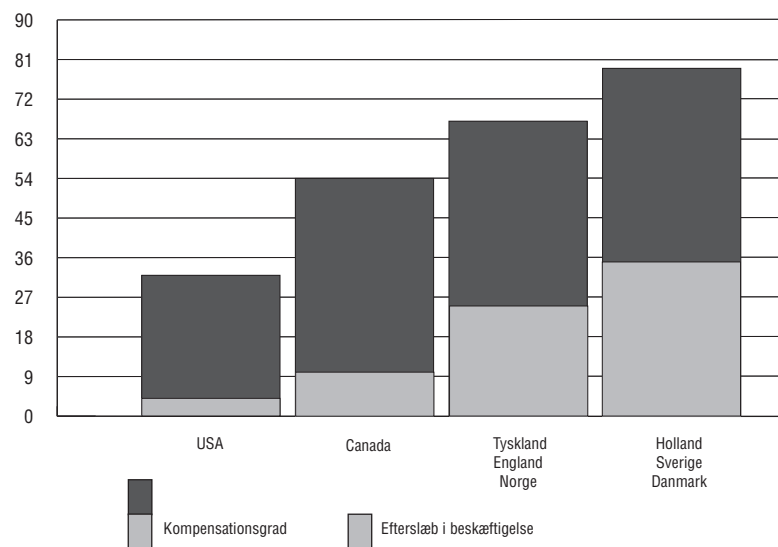
¹⁵⁶ Lektor Hans Jørgen Nielsen i Berlingske Tidende (20/2-2006), "Hvad vil vi med indvandrerne?".

¹⁵⁷ Politiken (4/5-2006), "Danskere er en flok ligustersocialister".

De to forklarings popularitet skyldes nok, at de fritager os fra at lave noget som helst om i vores politiske system. For ingen vil jo tvinge alle de voksne indvandrere til at starte forfra i det danske uddannelsessystem, og danskernes holdninger til indvandrere kan man ikke lovgive om.

Men budskabet fra både danske og udenlandske økonomer er faktisk, at det *er* vores politiske system, som er helt forkert opbygget, hvis opgaven med at integrere indvandrerne på arbejdsmarkedet skal løses. For at belyse hvad det er økonomerne fokuserer på, så er det værd at se på den første graf fra dette kapitel igen. Men denne gang med et ekstra sæt søjler på.

USA, Canada og Nordvesteuropa: Velfærdsydelsernes kompensationsgrad for industriarbejdere ved arbejdsløshed, og efterslæb i beskæftigelsesgrad for indvandrere fra udviklingslande.

Kilde: Gunnar Viby Mogensen (2006), "Folkevandringen til de rige lande", side 226.

Der er simpelthen mange flere penge at hente for den ledige indvandrer i Danmark end i andre lande i Nordvesteuropa og Nordamerika. I Danmark kan en ledig industriarbejder opretholde en

indtægt på 81 procent af sin gamle løn takket være det samlede udbud af overførselsindkomster. I Tyskland, Canada og USA er det tilsvarende tal 63, 54 og 32 procent. Grafen viser en meget tydelig sammenhæng: jo flere penge man giver til de ledige i et land, jo større vil forskellen mellem indvandrernes og de indfødtes beskæftigelsesfrekvens være. I forvejen kan man konstatere en negativ sammenhæng mellem kompensationsgraden og den indfødte befolknings beskæftigelsesfrekvens, men sammenhængen er altså endnu større for indvandrernes vedkommende.

Hvad skyldes det? OECD, den økonomiske samarbejdsorganisation for vestlige stater, udtrykker den almindelige holdning blandt økonomer, når organisationen giver indretningen af velfærdsstaten skylden. Indvandrerne i Danmark har lav beskæftigelse af tre grunde: fordi der kun er få jobs i Danmark, hvor indvandrerne kan gøre sig fortjent til deres løn, fordi overførselsindkomsterne er høje, og fordi marginals-katten er høj¹⁵⁸.

OECD påpeger for det første, at lønniveauet i bunden af lønskalaen i Danmark er så højt, at mange indvandrere ikke kan være med. Sprogproblemer og manglende erfaring på det danske arbejdsmarked kan f.eks. gøre, at en indvandrers arbejdskraft ikke er lige så meget værd som en danskers, men kravet i overenskomsterne lyder, at de alligevel skal have samme løn. Der skal være mere forskel på lønningerne i Danmark, hvis arbejdsgiverne skal have noget ud af at ansætte indvandrere, lyder det fra OECD. Ingen arbejdsgiver vil betale 120 kroner i timen for en arbejdskraft, som han vurderer er 80 kroner værd. Virksomhedernes mål er jo ikke at forære overskuddet væk, men at skabe profit.

Det er værd at bemærke, at danske indvandrere, som ikke vil affinde sig med et liv på overførselsindkomst, er kraftigt overrepræsenterede i sektorer, der domineres af små selvstændige virksomheder. Årsagen er, at der her ikke gælder en overenskomst, som kan holde dem ude af arbejdsmarkedet. Er man grønthandler, kioskejer, indehaver af en etnisk restaurant eller frisør, så må man gerne arbejde for 70 kroner i timen uden at få besøg af blokadevagter fra 3F, og

¹⁵⁸ Gunnar Viby Mogensén (2006), "Folkevandringen til de rige lande", side 226-228.

man kan også ansætte sine landsmænd til samme lave løn. Også blandt taxachauffører er der mange indvandrere, fordi man heller ikke i den branche er garanteret en minimumsløn, men bliver aflønnet i forhold til, hvor meget man kører ind.

OECD peger for det andet på, at de danske overførselsindkomster er meget høje sammenlignet med forholdene i andre lande. Det betyder, at de forholdsvis lavtlønnede jobs, som faktisk findes – f.eks. i detailhandelen, rengøringsindustrien og i landbruget – ikke virker særlig tillokkende for de ledige. Og det er i sig selv en del af forklaringen på, at der ikke findes meget lavtlønnet arbejde i Danmark, for der er kun få, som vil påtage sig det, når det offentlige lokker med tilsvarende summer for at lade være.

Arbejdsministeriet leverede i 2001 god dokumentation for, at det er endog meget relevant at påpege dette misforhold mellem udbyttet af at arbejde og udbyttet af at blive hjemme. Man stillede et spørgsmål til 1.600 personer fra en såkaldt “marginalgruppe”, som i løbet af de foregående tre år havde været ledige, i aktivering eller på uddannelsesorlov i mindst 80 procent af tiden: Hvor stor en løn skal du have for at acceptere et jobtilbud? Det gennemsnitlige svar var “mindst 16.400 kr. pr. måned”. Men Arbejdsministeriet kunne samtidig konstatere, at personer fra samme grupper, som *havde* fået job, måtte affinde sig med en gennemsnitlig løn på 15.000 kroner¹⁵⁹. Selvom lavtlønnede i Danmark får en i international sammenhæng høj løn, så er det altså ikke altid nok til at konkurrere med de overførselsindkomster, som man også kan modtage i Danmark.

For det tredje pointerer OECD med udgangspunkt i forskning fra økonomiprofessor Nina Smith fra Handelshøjskolen i Århus, at der kunne skabes flere jobs for indvandrerne, hvis marginalskatte- ne ikke var så høje. Den høje beskatning af vellønnede danskere, mindsker deres efterspørgsel efter ydelser, som indvandrere med lav produktivitet ellers kan levere. Der er simpelthen for mange kirurger, der bygger carporte, ingeniører som agerer flyttemænd, og tandlæger som stryger skjorter, fordi det bedre kan betale sig for dem at gøre det selv end at bruge mere tid på deres rigtige arbejde

¹⁵⁹ Arbejdsministeriet (2001), “Marginalgruppen og arbejdsmarkedet”, side 10.

og købe disse ydelser hos andre. De høje marginalsatser har tappet arbejdsmarkedet for jobs, som indvandrerne kan bestride, lyder det fra OECD.

Den store gruppe af indvandrere og deres efterkommere, som ikke har tilknytning til arbejdsmarkedet, og som derfor lever et isoleret liv i deres egne etniske miljøer, truer sammenhængskraften i velfærdsstatssamfundet, hører man i den offentlige debat. Men det er velfærdsstaten selv, som ødelægger denne sammenhængskraft, for det er velfærdsstatens skyld, at indvandrerne ikke er i arbejde. Den betaler dem for ikke at være det, og den forhindrer med sine overførselsindkomster og skatter, at der skabes de arbejdspladser, som indvandrerne kan udfylde.

Både danskerne og indvandrerne ville få det bedre, hvis vi tog ved lære af de amerikanske og canadiske erfaringer med integration af indvandrere. Danskerne kunne spare en masse penge i skat og i tilgift lade indvandrerne stå for en række af de arbejdsopgaver, som for tiden gør os stressede. Indvandrerne kunne komme i arbejde og få et meningsfyldt indhold i tilværelsen.

Og oven i købet ville indvandrerne kunne opnå højere indtægter end i dag. Det kan lyde paradoksalt, når forbillederne på den anden side af Atlanten er lande, hvor indvandrerne som udgangspunkt tjener mindre. Men norsk forskning afslører, at indvandrere i USA hurtigere henter ind på de indfødtes lønniveau end indvandrere i Norge, hvor arbejdsmarkedet på mange måder ligner det danske. Nordmændene konkluderer:

“[Det] ser altså ikke ud til, at en sammenpresset lønstruktur og omfattende reguleringer af arbejdslivet fører til nogen mærkbar beskyttelse af indvandrere som gruppe. Tværtimod kan disse forhold hindre indhentning af lønefterslæbet. Antageligt er den vigtigste faktor *tilgangen til arbejdslivet*, som netop giver mulighed for at lære landespecifikke og sprogmæssige kundskaber. En sammenpresset lønstruktur og omfattende reguleringer er måske mere til fordel for dem, som er “indenfor”, end for dem som er “udenfor?”¹⁶⁰

Det er bemærkelsesværdigt, at mens muslimske indvandrere i

¹⁶⁰ Erling Barth, Bernt Bratsberg og Oddbjørn Raum i Tidsskrift for Samfunnsforskning, 45:4

Danmark i overvejende grad tilhører en underklasse, så er det slet ikke tilfældet for muslimer i USA. Her tjener hver tredje muslim mere end 425.000 kroner årligt, og blandt dem der jævnlige går i moské er gennemsnitslønnen på 419.000 kroner¹⁶¹.

Det kan måske også forklare, hvorfor amerikanske muslimer indtil videre ikke har spillet nogen fremtrædende rolle som hovedpersoner i de terroranslag, som siden 11. september 2001 har været en så fremtrædende del af mediedagsordenen i Vesten. Det anslås, at der lever mellem to og tre millioner muslimer i USA, men det var ikke amerikanske muslimer, der fløj ind i World Trade Center tilbage i 2001, men muslimer fra europæiske velfærdsstater. Det samme gælder for de efterfølgende togbombninger i både Madrid og London.

Amerikanske muslimer ser ud til at have alt for travlt med at udleve den amerikanske drøm og sikre sig selv og deres familier en materielt betryggende tilværelse. De har for meget at tabe ved at hengive sig til en radikaliseret version af islam, som ikke lader sig forene med en blomstrende tilværelse i den amerikanske smeltedigel. I Europa og i særlig grad Danmark er det anderledes, pointerer den amerikanske muslim og professor i Mellemøst-studier ved Johns Hopkins University i Washington, Fouad Ajami:

“Velfærdsstaten fritager folk for det moderne livs disciplin på samme måde, som olien gør det i Saudi-Arabien og Kuwait. Begge stimulerer og beforder ekstremistiske ideologier, fordi folk ikke behøver at stå til regnskab for deres ideer i mødet med virkeligheden. Når man som Saudi-Arabien eksporterer ni mio. tønder olie om dagen, som ikke kræver den store arbejdsstyrke, gør det befolkningen modtagelig for de mest vanvittige ideer, og det samme gælder velfærdsstaten. Begge korrupperer deres borgere.”¹⁶²

(2004), “Mulighetenes land?”, side 652. Omtalt af Gunnar Viby Mogensen (2006), “Folkevandringer til de rige lande”, side 225.

¹⁶¹ The Wall Street Journal (24. august 2005), “Stars, Stripes, Crescent – A reassuring portrait of America’s Muslims”.

¹⁶² Jyllands-Posten (11. august 2006), “En ædel krig”.

Homa

For 11 år siden kom Homa, dengang 25 år gammel, til Danmark. Hun er afghaner, men hun kom fra Rusland, hvor hun havde læst på universitet og fået diplom i international jura.

Men udlændinge måtte ikke arbejde i Rusland, og i Afghanistan havde mujahedinerne taget magten, mens Homa var væk. Det var ikke muligt for hende at vende tilbage, for hun var kendt som kommunist og prorussisk – og i øvrigt også kvinde. Ikke just en cocktail, som var populær hos de nye magthavere i Kabul.

“Jeg havde ikke bestemt mig for at komme til Danmark. Det var lige meget. Det kunne også have været Holland eller Tyskland eller Sverige ... Det betød ikke noget,” siger Homa.

Det første år i Danmark tilbragte hun i asyllejren Sandholm i Allerød Kommune. Herefter fik hun bopæl på Øresundskollegiet på Christianshavn, kom på sprogskole og i praktik i forskellige børnehaver og vuggestuer.

Men her 10 år efter at hun forlod Sandholm, har hun endnu ikke haft et regulært arbejde. Heller ikke efter, at hun for et år siden blev færdig med den etårige uddannelse til pædagogmedhjælper.

“I det fritidshjem, hvor jeg var aktiveret i tre år, sagde de, at de ville ansætte mig. Men pludselig sagde de så, at det ville være bedre, hvis jeg læste. De sagde, ’mange forældre kan lide dig, du er sød, og du er også dygtig, men det er bedre, at du læser’. Så læste jeg til pædagogmedhjælper og blev færdig med det. Bagefter har jeg skrevet cirka 50 jobansøgninger, men de svarer ikke.”

Har du aldrig fået noget svar?

“Nej, jeg har ventet sammen med en, der hedder Birgitte, som også har hjulpet mig. Hun har også ringet og sagt, at jeg fik karakteren 9 i pædagogik, og at jeg er dygtig, og de har sagt til hende, at de vil ringe tilbage, men de ringer ikke.”

Hvorfor tror du, at det er sådan?

“Mange siger, at de måske kigger på mit navn.”

Hvorfor det?

“De tager måske først danskere og derefter udlændinge.”

Hvorfor tror du, at de gør det?

“Måske kan de ikke lide udlændinge, og de kan måske godt lide kun at arbejde med danskere. Så kigger de på navnet og siger, at de har ansat en anden person.”

Du har aldrig været til en samtale eller talt i telefon med dem?

“Når jeg ringer, så siger de, ’fint, vi ringer tilbage’, men de ringer ikke. Men det er ikke kun mig, der ringer, det er også Birgitte og Poul og Aksel. De har kontaktet forskellige børnehaver og vuggestuer, men de svarer ikke.”

Birgitte og Poul og Aksel er folk, som Homa har mødt i Frivillighuset, et mødested som Dansk Flygtningehjælp driver på Nørrebrogade i København. Homa kommer der meget, for hun mener, det er vigtigt, at hun ikke kun er derhjemme sammen med sin mor. Hun vil ud blandt andre, også danskere, så hun kan forbedre sit danske sprog

Hendes dansk er ikke altid let at forstå. Ordene udtales ikke helt efter bogen, ordstillingen kan være lidt alternativ, og nogle ord springer hun simpelthen over. Men hun kan sagtens gøre sig forståelig.

Tror du, at dem, du sender jobansøgninger til, er bange for, at dit dansk ikke er godt nok?

“Måske. Men de skal også kigge på mennesket. Og hvis jeg ikke har kontakt med danskere og med samfundet, så er det ikke nok at læse og skrive. Hvis jeg har kontakt med danskere, så lærer jeg. Hvis jeg arbejder i en børnehave, så snakker børnene, og så lærer jeg. Mennesker, der er interesserede i at arbejde, de lærer hurtigt. Jeg skal i gang, og jeg skal snakke, så jeg hurtigere kommer til at lære. Men der er ikke noget sprog i vuggestuerne. Det er små børn, seks måneder, et år, så der har jeg ikke noget problem med sprog.”

Der er også børn på to år i vuggestuerne.

“Ja, men det er okay. Jeg kan arbejde, jeg klarer det godt, så det har ikke noget med sprog at gøre.”

Det tror du ikke?

“Nej.”

Har du tænkt på at søge et andet arbejde, som måske er nemmere at få for dig end arbejdet som pædagogmedhjælper, men hvor du faktisk kan lære noget sprog?

“Ja, jeg har også søgt i lufthavnen i et køkken. Men der sagde de, at jeg ikke kunne arbejde, fordi jeg ikke har været på et hygiejne-kursus. Så det er svært. Der var en dame i flygtningehjælpen, som arbejdede i Operaen som rengøringsassistent, hun har sagt, 'Homa, rengøring er ikke dit job, du skal finde et rigtig godt job. Du kan altid finde et rengøringsjob, hvis du opgiver at finde job som pædagogmedhjælper. Det er bedre, at du først søger job inden for det, du har læst. Kan du ikke finde et job der, så kan du ringe til mig.'”

Kunne du så ikke ringe til hende og arbejde med rengøring, indtil du finder job som pædagogmedhjælper?

“Jo, men nu har de ansat en anden person. Men Poul fra Frivillighuset så i Søndagsavisen, at jeg kunne komme på et tolkekursus i seks måneder, og jeg har i forvejen et diplom i russisk tolkning. Men så skulle jeg nøjes med SU, og det kan jeg ikke, for jeg skal have penge til min lejlighed, og en SU er ikke nok.”

Men hvor lang tid vil du blive ved med at søge stillinger som pædagogmedhjælper, før du beslutter at prøve noget andet, hvor det er nemmere for dig at få arbejde – rengøring eller i en butik f.eks.?

“Hvis Frivillighuset finder et job som kasseassistent, så er det også okay. Jeg vil gerne arbejde.”

Er det dem fra Frivillighuset, som skal finde et arbejde til dig?

“Ja, fordi vi har god kontakt. Så de holder øje med jobannoncerne.”

Selvom Homa ikke kommunikerer så godt på en arbejdsplads som en indfødt dansker, så forventer hun samme løn.

“Mange udlændinge er født i Danmark og er ligesom danskere, og de er også arbejdsløse. Så det handler ikke kun om sproget. Man kan også være arbejdsløs, bare fordi man er udlænding. Det er klart, at der er noget arbejde, som jeg ikke kan klare pga. mit sprog, jeg kan f.eks. ikke blive journalist ligesom dig, men jeg vil bare have et

almindeligt arbejde.”

En pædagogmedhjælper tjener 16-17.000 kroner om måneden. Hvad ville du sige, hvis nogen kom til dig og sagde, 'Homa, vi vil gerne ansætte dig, men fordi du ikke taler så godt dansk, så vil vi kun give dig 12.000 kroner?'

“Det ville ikke være godt. Jeg er dygtig, jeg arbejder flittigt, jeg har god kontakt med både børn og forældre. Jeg taler ikke så godt dansk, men jeg forstår mange ting, og jeg fik ni i pædagogik. De skal se på, hvordan jeg arbejder og ikke på mit sprog.”

Er du ked af det eller vred over at være arbejdsløs?

“Jeg er ikke vred, jeg er ked af det. Nogle gange tænker jeg, 'hvorfor sidder jeg hjemme, hvorfor har jeg ikke et arbejde'. Det er nu, jeg har energi og kan arbejde – når jeg bliver gammel, har jeg måske ikke energi til at arbejde. Så bliver jeg nogle gange ked af det.”

Afslutning

NUTIDENS STORE GRUPPE af personer i den arbejdsdygtige alder, som ifølge statistikkerne ikke evner at forsørge sig selv, er et forholdsvis nyt fænomen i Danmark og direkte knyttet til velfærdsstatens fremvækst de seneste 45 år. Den økonomiske udvikling på arbejdsmarkedet giver ingen forklaring på, hvorfor stadig flere skulle være henvist til passiv forsørgelse. Stigende reallønninger i alle samfundslag har tværtimod gjort det nemmere og nemmere at ernære sig selv igennem hele velfærdsstatens levetid.

Velfærdsstaten med sine overførselsindkomster er ikke løsningsen på det problem, at hver fjerde dansker i alderen 18-66 år ikke har noget arbejde. Den er selve årsagen til problemet. Det er velfærdsstaten, som har udkonkurreret størstedelen af de lavtlønnede stillinger, der tidligere kunne besættes af mennesker, som i dag går arbejdsløse – dem der i forhold til gennemsnitsdanskeren måske er for mærkelige, for bogligt svage, for langsomme, for ustabile eller for dårlige til at tale dansk. De kan ikke gøre sig fortjent til en løn, som overgår kontanthjælpen, dagpengene eller førtidspensionen, og så er det selvfølgelig fristende at blive hjemme i stedet for at gå på arbejde. Skulle enkelte alligevel have lyst, så sætter minimumslønnen på langt størstedelen af arbejdsmarkedet en effektiv stopper for deres ansættelse.

Men er det bedre at lave ingenting og modtage 8.750 kroner om måneden i kontanthjælp end at gå på arbejde og modtage 8.750 kroner i løn? Ja, det er, mener en masse politikere og meningsdannere i Danmark. De anser det for uværdigt at gå på arbejde til en lav løn. Så hellere sidde hjemme og trille tommelfingre og få det sam-

me lave beløb fra det offentlige i stedet for fra en arbejdsgiver.

Men *hvem* er det godt for? Det er det store spørgsmål, som træner til at blive besvaret.

Er det godt for den arbejdsløse selv? Nej, bestemt ikke. Hvis han bliver hængende i ledigheden, så har han øget risiko for at ende som alkoholiker, stofmisbruger, psykisk syg, skilt, dårlig forælder og kriminel. Ja, livet kan være så elendigt for den langtidsarbejdsløse, at der er tre gange så stor risiko for, at han tager den yderste konsekvens og forsøger at slå sig selv ihjel¹⁶³.

Er det godt for andre i samfundet? Nej, heller ikke. De må leve med, at det store antal mennesker på offentlig forsørgelse fører til et mindre trygt samfund med mere kriminalitet, flere alkoholikere i parker og på torve, flere kanyler i buske og på offentlige toiletter, flere børn som ikke kan begå sig i selskab med andre mennesker, men i stedet forpuster dagligdagen for deres klassekammerater i skolen. Og oven i købet bliver man også opkrævet nogle af verdens højeste skatter for at finansiere hele elendigheden.

Hver tredje skattekrone, svarende til værdien af 15 procent af den samlede produktion i Danmark, bruges i dag på at holde folk ude af arbejdsmarkedet. Hvis vore politikere kunne nøjes med at bruge seks procent af BNP til indkomstoverførsler ligesom deres forgængere i 1960, så ville det frigøre mindst 100 milliarder kroner, som kunne bruges til at sætte skatten mærkbart ned for alle indkomster.

Man kunne f.eks. hæve bundfradraget betragteligt, så det blev muligt at forsørge sig selv, også for dem som kun kan få en lav løn for deres arbejdskraft. De, der tror, at det høje danske skattetryk kun rammer de højtlønnede, tager voldsomt fejl. Den skade, som det gør på de lavtlønnede, at de med nutidens skatter har unødigt svært ved at forsørge sig selv, kan ikke overvurderes.

Et bundfradrag på 7.000 kroner per måned vil betyde et tab for statskassen på 74 milliarder kroner. Til gengæld vil det give selv meget lavtlønnede en ærlig chance for at klare sig selv uden at skulle søge om almisser hos det offentlige. Hvorfor tage penge fra folk,

¹⁶³ Mogens Nygaard Christoffersen (1996), "Opvækst med arbejdsløshed", side 52.

før de har tjent nok til at forsørge sig selv? Den oprindelige mening med velfærdsstaten var, at de, der ikke kunne klare sig selv, skulle have hjælp fra det offentlige. Meningen var selvfølgelig ikke, at folk, der faktisk godt kan forsørge sig selv skal forarmes af høje skatter, så de ikke har andet valg end at søge hjælp hos det offentlige.

For de resterende penge op til de 100 milliarder kroner, vil man kunne fjerne både mellemskatten og topskatten, og dermed gøre det mere attraktivt for de almindeligt og højt lønnede at arbejde i deres lønnede erhverv i stedet for at lave gør-det-selv arbejde i hjemmet. Det vil som påpeget af OECD og vores hjemlige økonomiprofessor Nina Smith øge efterspørgslen efter den arbejdskraft, som de lavtlønnede kan levere. Prisen for statskassen for at fjerne top- og mellemskat vil være 24,5 milliarder kroner.

Reducerede overførselsindkomster og lavere skat på arbejdsindkomst	
Budgetforbedring	Mia. kr
Overførselsindkomster reduceret til 1960-niveau	100,0
Anvendelse af budgetforbedring	
Bundfradrag hæves fra 38.500 kr. til 84.000 kr.	-74,0
Afskaffelse af mellem- og topskat	-24,5
Overskud	1,5

Resultatet af sådan en reform vil være et fantastisk boost til dansk økonomi. De, der i forvejen er i arbejde, vil alene pga. fjernelsen af top- og mellemskatten arbejde så meget mere, at det svarer til en øget beskæftigelse på 30.000 fuldtidsarbejdende¹⁶⁴. Men den største gevinst vil dog komme fra de hundredtusindvis af offentligt forsørgede, som vil overgå fra rækkerne af passive modtagere til aktive bidragydere i det danske samfund. Det danske bruttonationalprodukt vil øges markant, fordi mange flere hænder vil bidrage, hænder som i dag får penge for at lade være. Disse dynamiske effekter er

¹⁶⁴ Notat fra Cepos (2006), "Høj marginalsat i DK for topskatteydere".

vel at mærke *ikke* indeholdt i regnestykket for oven.

Var Danmark i 1960 ved at gå op i limningen, fordi der ikke blev brugt penge nok på overførselsindkomster, og ville det derfor være helt uansvarligt at bringe overførselsindkomsterne tilbage på 1960-niveau? Var gaderne i 1960 fyldt med forhutlede personer, som tiggede til dagen og vejen? Overhovedet ikke, der var tværtimod færre tiggere end i dag. Folk gik på arbejde i stedet og tjente deres egen løn, som deres forfædre gjorde det før dem.

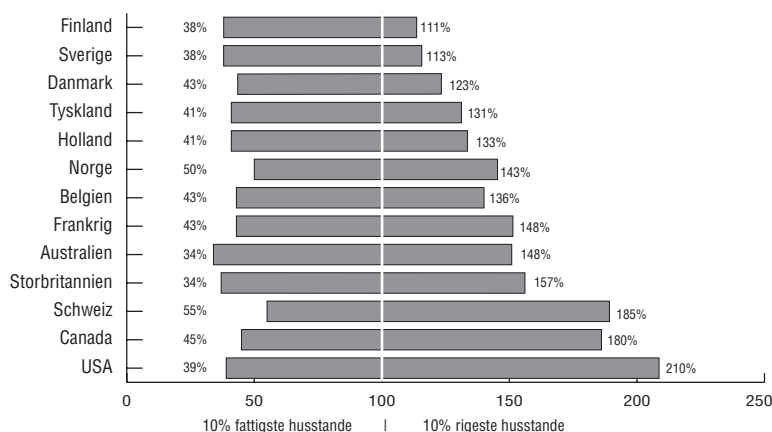
Jamen, har vi da ikke udryddet en del fattigdom i Danmark de seneste 50 år, hvor velfærdsstaten har ekspanderet? Jo bestemt, men det har man også i andre lande, hvor det offentlige ikke uddeler så rundhåndede overførselsindkomster til så mange mennesker.

I Danmark har de 10 procent fattigste husstande en indtægt, der svarer til 43 procent af den amerikanske medianindkomst. Det er kun en smule mere end de 10 procent fattigste husstande i USA har, men til gengæld betydelig mindre end i Schweiz, som er et land med lave offentlige udgifter til overførselsindkomster og meget lavere skatter¹⁶⁵.

Det slående, når man ser på nedenstående figur, er, at den danske velfærdsstat ikke er bedre til at hive de fattigste op i indkomst end gennemsnittet af de opførte lande. Velfærdsstaten er til gengæld enormt god til at bremse rigdommen. Det er kun i Finland og Sverige, at de rigeste 10 procent af befolkningen er fattigere end i Danmark.

¹⁶⁵ I Danmark bruges 2,5 gange så stor en andel af BNP på overførselsindkomster til mennesker i den arbejdsdygtige alder som i Schweiz, jvf. Maitlan MacFarlan og Howard Oxley (1996), "Social Transfers: Spending Patterns, Institutional Arrangements and Policy Responsens". Marginalskatten for de højlønnede i Schweiz er på 43 procent mod 63 procent i Danmark, jvf. notat fra Cepos (2006), "Høj marginalskat i DK for topskatteydere".

Realindkomst hos de 10 procent fattigste og de 10 procent rigeste i udvalgte lande som andel af medianindkomsten i USA (korrigeret for forskel i landenes prisniveau).

Kilde: Timothy M. Smeeding og Lee Rainwater (2001), "Comparing Living Standards across Nations: Real Incomes at the Top, the Bottom, and the Middle".

Så man må spørge igen: Hvem gavner det, at så mange danskere ikke har et arbejde? Det gør livskvaliteten dårligere for både de offentligt forsørgede og for dem, som skal forsørge, *uden* at sikre bedre materielle vilkår for de lavest lønnede sammenlignet med forholdene i andre lande. Den danske velfærdsstat udrydder i stedet rigdom, og hvilket tænkeligt formål kan der være med det?

"Lighed!" lyder råbet fra vore politikere. Venstres beskæftigelsesminister, Claus Hjort Frederiksen, har f.eks. forkyndt, at regeringen "arbejder ikke for at skabe andet end større lighed i det danske samfund,"¹⁶⁶ og her har han og hans forgængere virkelig nået deres mål. Som figuren viser, så er afstanden mellem de 10 procent fattigste og de 10 procent rigeste i Danmark meget lille.

Men ville det ikke være bedre, hvis forholdene var som i Canada og Schweiz, hvor den økonomiske resultatulighed godt nok er meget større, men hvor *både* de fattigste og de rigeste har højere indkomst end deres respektive klassefæller i Danmark? De rige har

¹⁶⁶ Ritzaus Bureau (7. september 2006), "Hjort: Dum udtalelse fra finansordfører".

mere, og de fattige har mere - hvem ville dog have noget imod, at det var sådan i Danmark?¹⁶⁷

En reform, som kan nedbringe antallet af offentligt forsørgede, vil naturligvis møde modstand fra de etablerede kræfter. Fagbevægelsen vil kæmpe imod, at lavproduktive danskere skal have lov til at sælge deres arbejdskraft til dens faktiske værdi, fordi de så på lige vilkår vil kunne konkurrere om stillingerne med de fagforeningsmedlemmer, der allerede er på arbejdsmarkedet. Socialarbejdere af alle slags vil råbe op om, at store grupper af danskere vil ende i sociale massegrave, hvis de ikke fortsat bliver ydet omsorg i hoved og hale fra de samme protesterende socialarbejdere. De offentligt forsørgede vil selvfølgelig også opføre sig lidt perplekst til at begynde med, når det pludselig bliver nødvendigt for dem at yde en indsats for det daglige brød. Men livet kan udvikle sig i retninger, som man ikke altid har forventet, og ingen kan vel hævde, at det er unfair at kræve af folk, at de skal arbejde for deres egen forsørgelse. Alternativet er jo, at andre skal gøre det for dem.

Ingen siger, at det skal gennemføres fra den ene dag til den anden. Man kan gøre det i et tempo, så folk kan nå at indstille sig på det. Meget kan endda vindes, hvis man bare holder op med at gøre overførselsindkomsterne højere hvert eneste år, fordi man ikke vil tillade de arbejdende at blive relativt rigere end de forsørgede. Det er jo på den måde, man holder liv i det problem, at det ikke kan betale sig at arbejde for hundredtusinder af danskere.

Man kunne også gøre som danskernes yndlingspræsident i USA, Bill Clinton, da han skrev under på sin velfærdsreform i 1996, og satte en grænse for, hvor mange år arbejdsdygtige mennesker skulle have lov til at leve på overførselsindkomst. Clintons grænse var fem år. Det skulle ikke være muligt at modtage *welfare*, som svarer til den danske kontanthjælp, i længere tid i løbet af et helt liv. Samtidig gjorde han hjælp til børnefamilier afhængig af, om forældrene ydede en seriøs indsats for at få et arbejde.

¹⁶⁷ Åbenbart mange, for da socialminister Eva Kjer Hansen tog netop den problemstilling op i et interview i Jyllands-Posten i september 2005, måtte hun offentligt trække sine udtalelser tilbage efterfølgende.

Da hans reform kunne fejre 10 års jubilæum i august 2006 blev den hyldet overalt i USA, som hans måske mest succesrige politiske gerning som præsident. Clinton selv var også glad for at tage sin del af æren i et læserbrev i New York Times.

“Dengang mødte jeg bred kritik fra venstrefløjen, som mente at arbejdskravene var for hårde, og fra højrefløjen, som mente, at tilskyndelserne til at komme i arbejde var for generøse. Tre medlemmer af min regering endte med at træde tilbage i protest. Heldigvis stemte et flertal af både Demokrater og Republikanere for loven, fordi de ikke mente, at vi skulle være tilfredse med et system, som havde ført til, at familier i flere generationer var afhængige af offentlig understøttelse. De seneste 10 år har vist, at vi rent faktisk gjorde en ende på *welfare*, som vi havde kendt det, og skabte en ny begyndelse for millioner af amerikanere,” skriver Bill Clinton¹⁶⁸.

Bill Clinton nøjes med at skrive, at han mødte kritik fra venstrefløjen, men det var nærmere vrede og dommedagstale. I Kongressen kaldte nogle af hans partifæller reformen både “brutal” og “grusom”. De sagde, at den “angreb”, “straffede” og “langede ud efter” børn. Kolumnisten Bob Herbert fra New York Times skrev, at reformen udgjorde en “jihad” mod de fattige, var en “krig mod børnene” og “bevidst ville gøre skade på” børn og fattige. Senator Frank Lautenberg sagde, at børn ville blive tvunget til at “tigge penge, tigge mad” og “beskæftige sig med prostitution”¹⁶⁹.

Clinton kan konstatere, at det gik anderledes: antallet af welfaremodtagere faldt fra 12,2 millioner til 4,5 millioner, samtidig med at færre voksne såvel som børn kom til at leve under fattigdomsgrensen. I løbet af otte år kom 100 gange flere amerikanere ud af fattigdom end i de foregående tolv år, og børnefattigdommen faldt til det laveste niveau siden 1979.

Det kan måske umiddelbart være svært at forstå, at begrænsninger i adgangen til offentlig hjælp kan føre til færre fattige, men forklaringen er ret simpel: arbejde er en bedre vej ud af ringe økono-

¹⁶⁸ New York Times (22. august 2006), “How We Ended Welfare Together”. Forfatterens oversættelse.

¹⁶⁹ Refereret af Ron Haskins i Wall Street Journal (27. juli 2006), “Welfare Check”.

miske kår end afhængighed af andres godgørenhed. Sådan har det altid været, og sådan er det stadig.

Det er ikke nogen naturlov, at 25 procent af danskerne i den arbejdsdygtige alder skal brødfødes af det offentlige. At det ikke desto mindre er sådan i dag skyldes politiske beslutninger, som man traf i især 60'erne og 70'erne, da man opbyggede den velfærdsstat, som vi kender i dag.

Men det er værd at bemærke, at absolut ingen dengang ønskede, at vi skulle ende, hvor vi er endt. Der var nogle som forudså, at det ville ske, og dem tog man ikke alvorligt, men der var ingen, som ønskede det sådan. Velfærdsstatens fædre havde tværtimod en vision om, at stadig færre skulle være afhængige af sociale ydelser. Den nye velfærdsstat skulle gå ind og yde hjælp, så sociale derouter blev forhindret, inden de bed sig fast og blev uoprettelige.

I dag må vi bare konstatere, at de tog fejl. Den medicin, de ordinerede, helbredte ikke patienten, men gjorde tværtimod patienten mere syg. Der er skabt en stor og aldrig tidligere set klasse af fysisk og mentalt helt raske mennesker, som i meget lange perioder af deres liv bliver forsørgt af det sociale system. Den sociale deroute er i dag institutionaliseret og normaliseret af den velfærdsstat, som var udtænkt for at komme den til livs.

I lyset af den udvikling er nogle af velfærdsstatens nutidige fortalere helt holdt op med at tale om, at flere skal bringes tilbage til et normalt arbejdsliv. De vil i stedet oprette særlige skånestillinger i det offentlige til beskæftigelse af de passiviserede¹⁷⁰, eller de foreslår endnu større portioner af arbejdsløse henvist til livsvarig pension, fordi de angiveligt slet ikke er i stand til at arbejde¹⁷¹.

Socialdemokraterne, der gør krav på faderskabet til velfærdsstaten, taler i dag kun om de offentligt forsørgede som et problem, når landet er inde i en lavkonjunktur, og ledigheden rammer etablerede

¹⁷⁰ SFs tidligere partiformand, Holger K. Nielsen, mener, at arbejdsløse bør ansættes af det offentlige bl.a. som opsynsmænd på DSB-stationer og legepladser. Berlingske Tidende (7. maj 2004), "Holger K: Sådan er kapitalismen".

¹⁷¹ Socialdemokraternes tidligere partiformand, Mogens Lykketoft, har foreslået, at 20.000 kontanthjælpsmodtagere skal tildeles førtidspension. Berlingske Tidende (14. december 2003), "Lykketoft: Giv de svageste pension".

LO-medlemmer med terminer, afdrag på billån og charterrejser til Thailand, som skal betales. Så længe andelen af forsørgede i den arbejdsdygtige alder ikke overstiger 25 procent som i Poul Nyrup Rasmussens sidste år som statsminister, så synes Socialdemokraterne ikke at se noget påtrængende problem i det. Tværtimod fremhæves det som en fantastisk succes, der gør Danmark til et foregangsland for hele verden.

Hvilken forandring! I 1961 kunne man læse i Socialdemokratiets principprogram, at selve formålet med velfærdsstaten var at "sætte enhver i stand til at løse egne problemer"¹⁷². Dengang var andelen af offentligt forsørgede endda kun på seks procent.

Velfærdsstatens historie er vigtig at repetere for alle os som ikke levede for 45 år siden, og for alle jer som næsten har glemt, hvordan det var dengang.

Når man i dag læser sin avis eller ser tv-nyheder, så kan det forekomme, som om nutidens sociale problemer har været der altid. Hvor mange gange har man ikke hørt om knivstikkerierne i nattelivet, om tiggerne som dukker op alle vegne, og om familierne der bliver skilt som aldrig før. Vi har vænnet os til det og ænser det knap længere.

Velfærdsstatens historie minder os om, at der ikke altid har været så megen kriminalitet, så mange tiggere, arbejdssky, alkoholikere, narkomaner, uintegrerede indvandrere, opløste familier og utilpassede børn som i dag. Dermed giver historien os også håb om, at det ikke behøver være sådan i fremtiden, hvis vi bare indretter vores politiske system lidt anderledes.

Det er ikke et resultat af nogen naturlov, at hver fjerde dansker i den arbejdsdygtige alder er forsørget af det offentlige. Det er en konsekvens af beslutninger, som vi danskere selv har truffet, og hvis vi beslutter os for, at det ikke skal være sådan længere, så kan vi også gøre noget ved det.

Vi bestemmer det selv.

¹⁷² "Vejen frem", Socialdemokratiets principprogram, vedtaget på den 28. kongres, juni 1961.